

ΑΣΤΗΡ της ΑΝΑΤΟΛΗΣ

πάντα δοκιμάζετε, το καλόν κατέχετε

ΓΙΑ ΜΙΑ ΒΙΒΛΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΕΤΟΣ 156ο ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2013 ΤΕΥΧΟΣ 9

ΣΚΕΨΕΙΣ

ΕΡΓΑΣΙΑ

Αγαπητοί αναγνώστες, με χαρά σας παραδίδουμε το παρόν ειδικό αφιέρωμα με θέμα την εργασία. Ένα θέμα επίκαιρο και δύσκολο.

Επίκαιρο, λόγω της υψηλής ανεργίας που πλήττει την πατρίδα μας τα τελευταία χρόνια. Πάρα πολλοί συμπατριώτες μας έχουν χάσει την εργασία τους, ενώ πολλών η εργασία είναι επισφαλής. Τα αποτελέσματα της ανεργίας είναι γνωστά και δεν περιορίζονται μόνο στα οικονομικά, αλλά αγγίζουν κάθε πλευρά της ζωής. Μερικοί συμπολίτες μας μη αντέχοντας την πρόκληση έδωσαν δυστυχώς οι ίδιοι τέλος στην ζωή τους. Οι νεότεροι αναγκάζονται να ξενιτευτούν, προσδοκώντας ένα καλύτερο εργασιακό και άρα βιοτικό μέλλον στις νέες τους πατρίδες, με αποτέλεσμα η χώρα μας να αιμορραγεί και να στερείται τα παιδιά της.

Δύσκολο, εξαιτίας της εξ ορισμού προβληματικής σχέσης μεταξύ του εργοδότη και εργαζόμενου, καθώς τα συμφέροντα της κάθε πλευράς τοποθετούνται αντιθετικά στον διάλογο των δύο πλευρών. Εάν η 'Μανωλάδα' κατέληξε να συμβολίζει την μαύρη εργασία κι εκμετάλλευση του εργαζόμενου από τον εργοδότη σε καθεστώς δουλείας, το σύνθημα «Νόμος είναι το δίκιο του εργάτη» δηλώνει την διαμετρικώς αντίθετη θέση στην διαλεκτική αυτής της προβληματικής σχέσης. Το αποτέλεσμα της διαμάχης το καταγράφει η ιστορία. Μια ιστορία γεμάτη από αδικία και αίμα, εκμετάλλευση κι εκδίκηση, μίσος κι αμφισβήτηση.

Ως Ευαγγελικοί Χριστιανοί πιστεύουμε πως από την διαλεκτική αυτή, που τόσο πόνο έχει προκαλέσει, απουσιάζει ο Θεός. Ο Θεός που ως ο δημιουργός της εργασίας δίνει νόημα σε αυτήν και ορίζει το ρόλο της μέσα στη ζωή του ανθρώπου. Με την εργασία ο άνθρωπος μιμείται τον Θεό στην δημιουργικότητά Του, ενώ ολοκληρώνεται η προσωπικότητά του, προσφέροντάς του ψυχολογική υγεία, αίσθηση αξιοπρέπειας και προσωπικής αξίας, και βεβαίως, οικονομική ευημερία.

Στην διαστροφή της εργασίας σε δουλεία, που η αμαρτία του ανθρώπου έφερε (Γέν. 3), ο Θεός κινείται με τις πρόνοιες του Νόμου Του περί εργασίας να διαχειριστεί και να προστατεύσει την εργασία από την κατάχρησή της και την υποδούλωση του ανθρώπου σε αυτήν, όπως και την σχέση μεταξύ εργοδότη/εργαζόμενου στην βάση της δικαιοσύνης. Δύο σημαντικά παραδείγματα είναι η ανάπαυση του Σαββάτου η οποία δεν περιοριζόταν μόνο για τον εργοδότη, αλλά συμπεριελάμβανε και τον εργαζόμενο, "9 Ήξι μέρες θα εργάζεσαι και θα κάνεις όλες τις εργασίες σου. 10 Αλλά η έβδομη μέρα

είναι μέρα ανάπαυσης, αφιερωμένη σ' εμένα, τον Κύριο το Θεό σου. Την ημέρα αυτή δεν επιτρέπεται να κάνεις καμιά εργασία ούτε εσύ ούτε ο γιος σου ούτε η θυγατέρα σου ούτε ο δούλος σου ούτε η δούλη σου ούτε τα ζώα σου ούτε ο ξένος που κατοικεί στις πόλεις σου" (Εξ. 20) και η δικαιοσύνη στην αμοιβή, "14 Μην εκμεταλλεύεσαι ποτέ τον μισθωτό, το δυστυχισμένο και το φτωχό συμπατριώτη σου ή τον ξένο που ζει σε μια από τις πόλεις της χώρας σου. 15 Να του δίνεις κάθε μέρα το ημερομίσθιο του, πριν απ' τη δύση του ήλιου· γιατί είναι φτωχός και το έχει ανάγκη. Αλλιώς αυτός θα φωνάξει με αγανάκτηση εναντίον σου στον Κύριο, κι αυτό θα σου καταλογιστεί για αμαρτία" (Δευτερ. 24:14-15).

Όμως, Εκείνος που λύτρωσε την εργασία από την διαστροφή της είναι ο Κύριός μας Ιησούς Χριστός επάνω στον Σταυρό. Με Τον Χριστό η εργασία μετατρέπεται σε μέσο δοξολογίας του Θεού, ενώ εξομαλύνεται η δύσκολη σχέση εργοδότη και εργαζόμενου, "22 Οι εργαζόμενοι να υπακούτε τους εργοδότες σας(1) σε όλα, όχι υποκριτικά, μόνο δηλαδή όταν σας βλέπουν, για να τους είστε αρεστοί, αλλά με ειλικρινή καρδιά και από σεβασμό προς το Θεό. 23 Όποια εργασία κάνετε να την κάνετε με την καρδιά σας, σαν να δουλεύετε για τον Κύριο κι όχι για τους ανθρώπους. 24 Ξέρετε καλά ότι θα πάρετε από τον Κύριο ως ανταμοιβή σας την κληρονομία της βασιλείας του. Γιατί στην πραγματικότητα ο Κύριος τον οποίον υπηρετείτε είναι ο Χριστός. 25 Όποιος όμως διαπράττει το κακό, θα λάβει την αντίστοιχη τιμωρία, γιατί ο Θεός δεν κάνει διακρίσεις ανάμεσα σε πρόσωπα. Οι εργοδότες να δίνετε στους εργαζομένους σας ό,τι είναι δίκαιο κι ανάξιο της εργασίας τους. Μην ξεχνάτε ότι κι εσείς έχετε κύριο στον ουρανό" (προς Κολοσσαείς 3.22-4.1).

Στα κείμενα που ακολουθούν, οι εκλεκτοί μας συνεργάτες, προσπαθούν να δώσουν μια βιβλική θεώρηση της εργασίας. Δίχως να θεωρούμε πως το θέμα καλύπτεται ή εξαντλείται με τα συγκεκριμένα κείμενα, ελπίζουμε, ωστόσο, πως λειτουργούν προφητικά στην διαμόρφωση μιας θεολογίας της εργασίας, ενώ ταυτοχρόνως αποσαφηνίζουν την σύγχυση γύρω από τον μύθο της σχέσης μεταξύ της εργασίας και της προτεσταντικής ηθικής του Weber, που με τόση ευκολία διάφοροι χρησιμοποιούν στον δημόσιο διάλογο αποκαλύπτοντας, ωστόσο, την άγνοιά τους.

Αιδ. Μελέτιος Β. Μελετιάδης

1. Αλλαγή δική μου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Η Προτεσταντική Ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού	259
Ο Αγιασμός του χρόνου	263
Σχέση Εργαζόμενου - Εργοδότη κατά το Πρότυπο του απ. Παύλου	268
Η Ανάγνωση της Βίβλου στην Παγκόσμια Αγορά	273
Ο Χριστιανός Εργοδότης και ο Εργαζόμενος	282

ΑΣΤΗΡ της ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Εκδίδεται από το 1858

"Πάντα δοκιμάζετε,
το καλόν κατέχετε"

Α' Θεοσ. 5: 21

www.gec.gr/astir

Λεωφ. Αμαλίας 50, 105 58 Αθήνα
Τηλ.: 210 3231079 - Fax: 210 3316 577
email: astir@gec.gr

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ:
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΕΚΔΟΤΗΣ:
Ιωάννης Τσεβάς

ΙΔΡΥΤΗΣ:
Μιχ. Δ. Καλοποθάκης (1858-1911)

ΔΙΑΤΕΛΕΣΑΝΤΕΣ ΕΚΔΟΤΕΣ:
Δημ. Μ. Καλοποθάκης (1911-1946)
Μιχ. Β. Κυριακάκης (1946-1989)
Γ. Τασσόγλου (1989-1990)
Φ. Β. Καμπουρόπουλος (1991-2002)

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ:
Γ. Αδάμ, Τιμ. Αναστασιάδης,
Ε. Αντωνιάδου, Παν. Καντατζής,
Αντ. Κουλούρης, Μελ. Μελετιάδης,
Παρ. Παπαγεωργίου,
Ειρ. Τερζάκη, Ιωάν. Τσεβάς

ΕΠΙΜΕΛΗΤΕΣ:
Σειράς «Λόγος»: Λ. Κολλάρος
Ειδικών αφιερωμάτων: Μελ. Μελετιάδης
Ποίηση, Προσευχές: Λιλ. Βαλαή

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΗΣ: Στέλιος Παπαβασιλείου
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ: Έρση Αντωνιάδου
ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Μυρτώ Σακινίδου
ΔΙΕΚΤΡΕΠΙΩΣΗ: Γιώργος Σώχος

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ-ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ: Έρση Αντωνιάδου
Λεωφ. Αμαλίας 50 - 105 58 Αθήνα
ΑΡΙΘΜ. ΛΟΓ. ΤΡΑΠΕΖΑΣ ΠΕΙΡΑΙΩΣ:
EUR 5144-043494-503 (Στ. Παπαβασιλείου)
IBAN: GR93 0172 1440 0051 4404 3494 503
BIC: PIRBGR3A

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ:
Βόλου: Φιλίτσα Σαμαρά-Χατζηθεοδώρου
Βοστώνης: Τάκης Τσανικλίδης
Θεσ/νίκης: Δημήτρης Σοφός
Κατερίνης: Γιώργος Χουσοορίδης
Κέρκυρας: Βέτα Παντελιού
Κύπρου: Δέσποινα Μελετιάδου

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ: Εσωτερικό & Κύπρος € 10
Ευρώπη: € 26 - ΗΠΑ USD 30
Καναδάς, Αυστραλία κ.λπ. Δολ. 30

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ: € 1,00

ISSN 1106-4250

Τα ενυπόγραφα άρθρα απηχούν τις απόψεις των συγγραφέων. Η σύνταξη του περιοδικού διατηρεί το δικαίωμα να κάνει συντομώσεις ή διορθώσεις στα προς δημοσίευση κείμενα. Τα χειρόγραφα δεν επιστρέφονται.

Η Προτεσταντική Ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού

του αιδ. Παναγιώτη Κανταρτζή

Λίγα επιστημονικά βιβλία έχουν καταφέρει να κερδίσουν τόσες αναφορές στον δημόσιο λόγο της χώρας μας όσο το έργο του κοινωνιολόγου Max Weber με τίτλο «Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού»¹. Ένα πρόβλημα με τις αναφορές αυτές είναι ότι όσοι τις κάνουν δεν έχουν τις περισσότερες φορές καν διαβάσει το βιβλίο. Υπάρχει όμως και ένα άλλο πρόβλημα ακόμη πιο σύνθετο. Αφορά αυτούς που έχουν μπει στον κόπο να διαβάσουν το βιβλίο χωρίς όμως να έχουν τη δυνατότητα να ελέγξουν ιστορικά και κυρίως θεολογικά τις αναλύσεις του. Δυστυχώς ο Προτεσταντισμός και μάλιστα οι διάφορες αποχρώσεις του όπως ο Λουθηρανισμός, ο Καλβινισμός, ο Πουριτανισμός κ.λ.π. είναι θέματα ξένα και άγνωστα για τους έλληνες αναγνώστες. Ως συνέπεια ακόμη και όσοι είναι εξοικειωμένοι με το βιβλίο έχουν εκ των πραγμάτων μια ουσιαστική δυσκολία να το αξιολογήσουν. Ως συνέπεια υπάρχει ο κίνδυνος να δεχτούν αβασάνιστα τις αναλύσεις και τα σχήματα τα οποία προτάσσει ο Weber στην ανάλυσή του. Στο άρθρο μας αυτό θα επιχειρήσουμε δύο πράγματα. Αρχικά θα προσπαθήσουμε να δούμε τις βασικές θέσεις του έργου του Weber τονίζοντας ορισμένα στοιχεία της, που συχνά προσπερνούμε. Στη συνέχεια θα επιχειρήσουμε μια κριτική του έργου στα σημεία που πιστεύουμε ότι παρουσιάζει προβλήματα. Εξ αρχής τονίζουμε ότι θα ήταν αφελές να πιστέψουμε ότι με το άρθρο αυτό θα καταφέρουμε να μπούμε σε μεγάλα βάθη ανάλυσης. Θα επιχειρήσουμε ωστόσο να θέσουμε ορισμένα ζητήματα και να κάνουμε διάφορες επισημάνσεις που ελπίζουμε θα διαφωτίσουν τον αναγνώστη για μια ουσιαστικότερη κατανόηση των θεμάτων που θέτει ο Weber με το έργο του.

Το βασικό επιχείρημα

Το έργο του Weber επιχειρεί να εξετάσει και να εξηγήσει το γεγονός ότι «οι επιχειρηματίες και οι κάτοχοι κεφαλαίου, όπως και τα ανώτερα στρώματα των ειδικευμένων εργατών και επιπλέον το ανώτερο τεχνικά και εμπορικά μορφωμένο προσωπικό των σύγχρονων επιχειρήσεων είναι στη μεγάλη του πλειοψηφία προτεστάντες» (σελ. 31). Οι εξηγήσεις που προτάσσει πολύ χοντρικά είναι τρεις. Η πρώτη αφορά στην κατανόηση της εργασίας ως «κλήσης», δηλαδή ως αποστολής δοσμένης από το Θεό. Η αντίληψη αυτή αναπτύχθηκε κυρίως από τον Λούθηρο. Η δεύτερη εξήγηση είναι το

Καλβινιστικό δόγμα του προορισμού που αναπόφευκτα γεννά στον πιστό το ερώτημα «πώς ξέρω ότι είμαι προορισμένος;» Σύμφωνα με τον Weber για να έχει κανείς αυτοπεποίθηση μπροστά σε αυτό το ερώτημα ο δρόμος ήταν η «ακούραστη επαγγελματική δραστηριότητα» (σελ. 97). Έτσι, πάντα κατά την άποψη του Weber, ο Καλβινισμός εισήγαγε την «ιδέα της αναγκαιότητας να αποδείξει κανένας την πίστη του στην εγκόσμια επαγγελματική ζωή» (σελ. 106). Από τη στιγμή λοιπόν που η εργασία μας είναι ιερή κλήση (Λούθηρος), τότε η επιτυχία μας σε αυτήν θεωρείται θεία επιδοκιμασία και κατά συνέπεια επιβεβαίωση της εκλογής μας (Καλβίνος). Φυσικά αυτή η σύνδεση συμβαίνει στο μυαλό του Weber και δεν προκύπτει όπως θα δούμε από τις προθέσεις ή και γενικότερα από το έργο των δύο γνωστών Αναμορφωτών. Η τρίτη εξήγηση είναι το φαινόμενο που ονομάζει «εγκόσμιο ασκητισμό». Εδώ αναφέρεται κυρίως στην Πουριτανική έκφραση του Προτεσταντισμού στην οποία από την μία συναντούμε μια «ασκητική» ροπή που «επιδρούσε ισχυρά εναντίον της αυθόρμητης απόλαυσης της κτήσης περιορίζοντας την κατανάλωση ιδιαίτερα την πολυτελή» (σελ. 149). Από την άλλη όμως ο Πουριτανός Προτεστάντης έβλεπε τον εαυτό του ως διαχειριστή των αγαθών που ο Θεός του εμπιστεύθηκε και άρα ως επιφορτισμένο με το καθήκον να γίνει, πάντα σύμφωνα με τον Weber, μια «αποκτητική μηχανή». Το πρακτικό αποτέλεσμα αυτής της σχέσης είναι ο «σχηματισμός κεφαλαίου από τον ασκητικό εξαναγκασμό για αποταμίευση» (σελ. 150). Αυτοί είναι οι βασικοί άξονες της ανάλυσης του Weber.

Weber à la carte (ή αλλιώς ακούγοντας από τον Weber μόνο ό,τι θέλουμε...)

Πριν περάσουμε στη συζήτηση της ανάλυσης του θα ήθελα να επισημάνω ότι το πιο σημαντικό εγχείρημα του Weber στο έργο αυτό είναι η σχετικοποίηση της βασικής Μαρξιστικής θέσης ότι η υλική βάση γεννά το ιδεολογικό εποικοδόμημα. Ο Weber με το έργο του αυτό στοχεύει κυρίως στο να αμφισβητήσει αυτή την βασική Μαρξιστική θέση και να αποδείξει ότι οι ιδέες γεννούν και διαμορφώνουν οικονομικά και παραγωγικά μοντέλα και ενεργούν ως δυνάμεις που διαμορφώνουν το ιστορικό γίνεσθαι. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο ότι η σφοδρότερη κριτική ασκήθηκε από μαρξιστές συγγραφείς, όπως για παράδειγμα ο γνωστός φιλόσοφος, G. Lukacs, ο οποίος υποστήριξε ότι το αποτέλεσμα της ανάλυσης του Weber είναι τελικά μια «πνευματικοποίηση» του καπιταλισμού, η οποία δεν λαμβάνει υπόψη της οικονομικές και πολιτικές παραμέτρους που διαμόρφω-

1. Όλες οι αναφορές μας θα είναι από την ελληνική μετάφραση του βιβλίου από τις εκδόσεις Gutenberg – Κοινωνιολογική Βιβλιοθήκη (Αθήνα, 1984).

σαν τα δεδομένα για την εμφάνισή του². Είναι λοιπόν φανερό το πόσο επιπόλαια γίνεται στη χώρα μας όλη η συζήτηση περί «Προτεσταντικής ηθικής», ιδιαίτερα όταν αυτή προέρχεται από τα «αριστερά». Δηλαδή, η εγκυρότητα της ανάλυσης του Weber δεν έχει να κάνει τόσο με τη φύση του Προτεσταντισμού αλλά με την ανεπάρκεια της κλασικής μαρξιστικής θεωρίας. Καλό είναι λοιπόν πριν βολικά υιοθετήσουμε την μία ή την άλλη θεωρία να είμαστε τουλάχιστον συνεπείς και έντιμοι απέναντι σε αυτές και στο τι στην πληρότητά τους υποστηρίζουν.

Ένα άλλο στοιχείο που συχνά προσπερνούμε είναι η επισήμανση του Weber ότι ο προτεσταντισμός διαδραματίζει κάποιον ρόλο στις απαρχές της γέννησης του καπιταλισμού. Από την στιγμή που ο τελευταίος γεννιέται («νικά» γράφει ο Weber, σελ. 158) τότε «δεν έχει ανάγκη από την υποστήριξή του». Γράφει συγκεκριμένα ότι στις Ηνωμένες Πολιτείες «η επιδίωξη του πλούτου απέβαλε το θρησκευτικό και ηθικό του νόημα, τείνει να συνενωθεί με καθαρά εγκόσμια πάθη, που συχνά πραγματικά του έδιναν το χαρακτήρα ενός σπορ» (σελ. 159). Αυτό σημαίνει ότι σύμφωνα με την ανάλυση του Weber είναι προβληματικό να συνεχίζουμε να θεωρούμε ότι στην μετεξέλιξη του καπιταλισμού υφίστανται οι ίδιες μεταφυσικές - θρησκευτικές ερμηνείες που αφορούν στη γέννησή του³. Άρα και εδώ όσοι προσπαθούν να εξηγήσουν σύγχρονες επιλογές και συμπεριφορές πολιτικών με βάση το έργο του Weber κάνουν τουλάχιστον κατάχρηση της θεωρίας του εφαρμόζοντάς την εκεί που ο ίδιος υποστήριξε ότι δεν αρμόζει.

Από το προφανές στην εικασία

Θα ξεκινήσουμε την κριτική θεώρηση της ανάλυσης του Weber με την παρατήρηση ότι περιέργως προσπερνά τις προφανείς επιπτώσεις που έφερε η θρησκευτική μεταρρύθμιση του 16^{ου} αιώνα στο κοινωνικό επίπεδο και εικάζει περί διαφόρων υπόγειων διαδρομών ψυχολογικού τύπου οι οποίες κατά τη γνώμη του αναδεικνύουν την Προτεσταντική θεολογία ως γενεσιουργό αιτία της εμφάνισης του καπιταλισμού. Αντί να εστιάσει, όπως θα ήταν αναμενόμενο για ένα κοινωνιολόγο, στις κοινωνικές παραμέτρους της εμφάνισης του Προτεσταντισμού, αυτός επιλέγει να εστιάσει στην θεολογία του (και μάλιστα όπως θα δείξουμε στη συνέχεια, ανεπιτυχώς). Η θρησκευτική μεταρρύθμιση είχε σαφώς κοινωνικές διαστάσεις που σίγουρα επίδρασαν με κάποιον τρόπο στην διαμόρφωση της σύγχρονης εποχής. Αυτές όμως βρίσκονται στην επιφάνεια του κοινωνικού γίνεσθαι και όχι σε υπόγειες διαδρομές. Για παράδειγμα στην περίφημη επιστολή του προς τους Ευγενείς του Γερμανικού Έθνους ο Λούθηρος αναφέρεται στα «φορτία του πόνου και της καταπίεσης που βαραίνουν τους ώμους όλων των τάξεων στην Χριστιανοσύνη, που έχουν συγκινήσει όχι μόνο αυτόν αλλά στην πραγματικότητα όλους, ώστε να δώσουν διέξοδο στις οργισμένες κραυγές τους και στις εκκλήσεις τους για αποζημίωση». Στο ίδιο κείμενο ο Λούθηρος

υποστηρίζει το δικαίωμα των διαφόρων εκκλησιαστικών τοπικών συνάξεων να ορίζουν την ηγεσία τους κάτι που συμβαδίζει με το αίτημα για αυτοδιαχείριση που συναντάται εκείνη την εποχή και στο κοσμικό επίπεδο. Εκεί επίσης διαμαρτύρεται για την αιμορραγία πόρων από τον πλούτο της Γερμανίας προς την διεφθαρμένη Παπική Ρώμη. Τέλος, και εδώ αξίζει να μείνουμε για λίγο, εναντιώνεται προς την πρακτική της τοκογλυφίας και προς τους τραπεζίτες, ορισμένους εκ των οποίων δεν διστάζει και να κατονομάσει. Αναρωτιόμαστε λοιπόν γιατί να μην δούμε σε αυτά τα προφανή κοινωνικά δεδομένα την «προτεσταντική ηθική» και να την αναζητήσουμε σε ιδεολογικές ακροβασίες που αφορούν ψυχικές διεργασίες στο επίπεδο του ασυνείδητου; Γιατί να μην πούμε ότι η προτεσταντική ηθική, για να είμαστε και επίκαιροι, είναι αυτή που απαγορεύει τον δανεισμό με τόκο και επίσης απαγορεύει την εκμετάλλευση μιας περιφερειακής οικονομίας από μία άλλη ισχυρότερη; Αυτά ξεκάθαρα διακήρυξε ο Λούθηρος και για αυτό, από κοινωνιολογικής πλευράς, βρήκε ένα έτοιμο και πρόθυμο ακροατήριο για να τον ακούσει και να τον ακολουθήσει. Πώς είναι δυνατόν να μιλούμε για προτεσταντική ηθική και να μην αναφερόμαστε στην γραπτή συμφωνία που έκαναν οι κληρικοί της Ερφούρτης με το τοπικό συμβούλιο της πόλης, όταν τον Ιούλιο του 1521, μετά από μία σειρά αναταραχών ανάμεσα σε άλλα συμφώνησαν,

1. Να αποκαλύψουν στο τοπικό συμβούλιο όλα τα αγαθά και όλη την περιουσία που έχουν εντός και εκτός της πόλης. Αυτά θα υποβάλλονται σε φορολογία όμοια με αυτήν που πληρώνουν και οι υπόλοιποι πολίτες.

2. Να επιτρέψουν την επιστροφή περιουσίας που αγοράστηκε από πολίτες όταν αυτοί το επιθυμούν και εφόσον αυτοί καταβάλουν το αντίτιμο που καταβλήθηκε σε αυτούς.

3. Να μην αγοράσουν περιουσία που ανήκει σε πολίτες παρά μόνο μετά την έγκριση του τοπικού συμβουλίου.

4. Να μην πουλούν ή ανταλλάσσουν κρασί κρυφά, ώστε το τοπικό συμβούλιο να χάνει τον φόρο.⁴

Εδώ αξίζει να αναφερθεί και το ευρύ και πλούσιο συγγραφικό έργο του ιστορικού Christopher Hill, ο οποίος υποστήριξε ότι η βασική συνεισφορά του Προτεσταντισμού στο κοινωνικό επίπεδο ήταν η απαγκίστρωση των κοινωνιών από τα παραδοσιακά μορφώματα που συνδέονταν με τον Καθολικισμό. Αυτή η απελευθέρωση από παγιωμένες δομές που εξουσίαζαν και καθόριζαν την πολιτική και κοινωνική τάξη της κοινωνίας είναι κάτι που έφερε μαζί της η θρησκευτική μεταρρύθμιση. Με τον τρόπο αυτό συνέβαλε στην μετάβαση από τον φεουδαρχισμό στον καπιταλισμό. Το ότι διευκόλυνε την μετάβαση προς την νέα οικονομική οργάνωση όμως δεν σημαίνει αυτόματα ότι την διαμόρφωσε. Με άλλα λόγια «δεν υπάρχει τίποτε στον προτεσταντισμό που οδηγεί αυτόματα στον καπιταλισμό. Η σημασία του έγκειται μάλλον στο ότι υπέσκαψε τα εμπόδια που οι πιο δύσκαμπτοι θεσμοί και τελετές του Καθολικισμού είχαν επιβάλλει»⁵. Δηλαδή ο δρόμος

2. G. Lukacs, *The Destruction of Reason* (London: Merlin Press, 1980).

3. Πρβλ. και Kieran Allen, *Max Weber: A Critical Introduction* (London, Ann Arbor, MI: Pluto Press, 2004), σελ. 39.

4. Kieran Allen, *Max Weber*, σελ. 42

5. C. Hill, 'Protestantism and the Rise of Capitalism' στο

προς τον καπιταλισμό δεν ήταν για τον προτεσταντισμό μονόδρομος. Αυτό τον ισχυρισμό μάλιστα τον αποδεικνύει δείχνοντας την άμεση σχέση μεταξύ των ιδεών διαφόρων προτεσταντικών ομολογιών με το αίτημα της ισότητας και της αναδιανομής και από κοινού κατοχής της γης από όλους⁶. Παρόμοια άλλοι έδειξαν το πώς οι Καλβινιστές στην Ολλανδία απόκλεισαν τραπεζίτες και τις γυναίκες τους από τις δημόσιες λατρείες ή το πώς σωρεία κειμένων προτεσταντών στην Αγγλία επιτίθενταν ενάντια στην επιδίωξη για αύξηση πλούτου⁷.

Ο Weber ζει και βασιλεύει στην Γουατεμάλα

Ένας άλλος τρόπος για να ελέγξουμε την ορθότητα της ανάλυσης του Weber είναι με το να εξετάσουμε τι γίνεται σε χώρες στις οποίες ο προτεσταντισμός έχει ανθίσει σχετικά πρόσφατα. Παρατηρείται και εκεί μετάβαση προς τον καπιταλισμό; Αυτό είναι το ενδιαφέρον ερώτημα που θέτει ο γνωστός κοινωνιολόγος της θρησκείας, Peter Berger. Ο τίτλος του άρθρου του διαφωτιστικός, «ο Max Weber ζει και βασιλεύει στην Γουατεμάλα: Η Προτεσταντική Ηθική σήμερα»⁸. Γιατί στη Γουατεμάλα; Επειδή σε αυτή τη χώρα της Κεντρικής Αμερικής έχουμε σχετικά πρόσφατα μια μεγάλη συγκέντρωση προτεσταντικού πληθυσμού: γύρω στο 1/3 της περιοχής της πρωτεύουσας. Βέβαια εδώ έχουμε να κάνουμε με έναν άλλο τύπου προτεσταντισμό καθώς μιλούμε για εκκλησίες της Πεντηκοστής. Παρόλα αυτά όμως ο Berger παρατηρεί ότι αυτό που συνέβη εκεί είναι ένα είδος πολιτιστικής επανάστασης η οποία πάει κόντρα στα παραδοσιακά Λατινοαμερικανικά ήθη. Η νέα κουλτούρα είναι ξεκάθαρα «ασκητική». Προωθεί προσωπική πειθαρχία και τιμιότητα, απαγορεύει το αλκοόλ και εξωγαμικές σχέσεις, αποθαρρύνει το σύστημα με τους νονούς και τις νονές που στηρίζεται στην Καθολική πίστη αλλά συνοδεύεται με έξοδα, φίστες και ακριβές τελετουργίες. Τέλος διδάσκει σε απλούς ανθρώπους να δημιουργούν και να τρέχουν τις δουλειές τους που οι ίδιοι έστησαν. Είναι μια κουλτούρα που αντιπαραβάλλεται με την παραδοσιακή ανδροκρατική κοινωνία μιας και ενθαρρύνει την συμμετοχή των γυναικών οι οποίες αποκτούν εξουσία και μέσα στο σπίτι επιβάλλοντας ηθικές νόρμες στους συζύγους τους αλλά και φροντίζοντας για την εκπαίδευση των παιδιών τους. Σε όλα αυτά ο Berger βλέπει την επιβεβαίωση της θέσης του Weber περί προτεσταντικής ηθικής. Στην πραγματικότητα όμως θα πρέπει να πούμε ότι εδώ δεν μιλούμε για τις κοινωνικές επιπτώσεις της προτεσταντικής ηθικής αλλά της ηθικής σκέτο! Αν αποδεικνύει κάτι αυτό είναι ότι η οικονομία δεν αφορά μόνο αριθμούς και παραγωγικές διαδικασίες αλλά και ηθικά μεγέθη και αξίες. Όπως υπάρχουν τα δεύτερα τότε επηρεάζονται θετικά και τα πρώτα.

E. J. Fischer (επιμ.), *Essays in Economic and Social History of Tudor and Stuart England* (Cambridge: Cambridge University Press, 1961), σελ. 35 -36.

6. C. Hill, *The World Turned Upside Down* (Harmondsworth: Penguin, 1975), σελ. 50 -56.

7. Kieran Allen, *Max Weber*, σελ. 39

8. Peter L. Berger, "Max Weber is Alive and Well, and Living in Guatemala: The Protestant Ethic Today" στο *Review of Faith and International Affairs*, vol. 8, No. 4 (Winter 2010)

Αν τα άκουγε ο Καλβίνος...

Από τις τρεις βασικές θέσεις του Weber που αναφέραμε στην αρχή, πιστεύουμε ότι αυτή που είναι εντελώς λανθασμένη και αστήρικτη είναι η δεύτερη. Αναφέρομαι στην υπόθεση ότι ο πιστός μέσα στην Καλβινιστική αντίληψη των πραγμάτων επιβεβαιώνει τη σωτηρία του μέσα από την επαγγελματική επιτυχία την οποία εκλαμβάνει ως επιδοκιμασία του Θεού και απόδειξη της εκλογής του. Η ανάλυση αυτή μοιάζει να θεωρείται δεδομένη και σχεδόν αυταπόδεικτη. Σε ένα πρόσφατο άρθρο στους *New York Times* η άποψη αυτή διατυπώνεται ως εξής: «Ο Μαρτίνος Λούθηρος και ο Ιωάννης Καλβίνος υποστήριξαν ότι η εργασία είναι μια κλήση από τον Θεό. Επίσης πίστευαν στον απόλυτο προορισμό και θεωρούσαν την επιτυχία ως σημάδι της σωτηρίας. Αυτό οδήγησε στην πίστη ότι η επιτυχία είναι η οδός της σωτηρίας: η σκληρή δουλειά και τα καλά έργα θα φέρουν αμοιβή και στην ζωή αλλά και μετά»⁹. Όπως όμως ήδη είπαμε η άποψη αυτή είναι εντελώς αστήρικτη και λανθασμένη. Μία από τις πιο έγκυρες και τεκμηριωμένες ανασκευές της ανάλυσης του Weber έχουμε στο σημαντικό άρθρο του γνωστού ιστορικού του Yale, Roland H. Bainton¹⁰. Ο Bainton, γνωστός στην Ελλάδα από το βιβλίο του για τον Λούθηρο με τίτλο «Εδώ Στέκομαι», έδειξε ότι για τον Καλβίνο η απάντηση στο καυτό ερώτημα για το πώς κάποιος ξέρει αν είναι εκλεκτός είναι σαφής: το ξέρει δια της πίστεως. Η πίστη, για τον Καλβίνο, είναι σαν ένας καθρέφτης που τοποθετήθηκε μέσα μας ώστε να αντανακλούμε τη δόξα του Θεού. Αν λοιπόν η πίστη μέσα μας μαρτυρεί ότι είμαστε εκλεκτοί τότε αυτό είναι αρκετό. Η μαρτυρία αυτή είναι για τον Καλβίνο κάτι που μας αποκαλύπτει και εσωτερικά δια του Λόγου του Θεού και στηρίζεται στον Ιησού Χριστό (δες τη συζήτηση στους *Θεσμούς* III στα κεφάλαια XXIV, IV και V). Μέχρι εδώ σε έναν βαθμό συμφωνεί και ο Weber. Κλειδί στην ανάλυσή του είναι ότι μετά τον Καλβίνο υπάρχει μια μετατόπιση στο θέμα αυτό, κυρίως από τον συνεργάτη και διαδόχο του Καλβίνου, τον Theodore Beza. Προφανώς ο Weber δεν εξέτασε ο ίδιος τα γραπτά του Beza αλλά απλά στηρίχθηκε στην ανάλυση του Schneckenburger ο οποίος υποστήριξε ότι ο Καλβινισμός μετά τον Καλβίνο θεώρησε ότι η απόδειξη της εκλογής είναι τα έργα. Η μελέτη του Bainton δείχνει ότι αυτό δεν μπορεί να υποστηριχθεί ούτε από τα κείμενα του Beza¹¹ αλλά και των διαφόρων Αναμορφωμένων Ομολογιών Πίστεως. Οι μόνες περιπτώσεις που ενδεχομένως να πλησιάζουν σε αυτό που υποστηρίζει ο Weber, βρίσκονται στην ομολογία της Χαϊδελβέργης και του Westminster. Αυτές κάνουν λόγο για τα έργα ως καρπό και εξωτερική επιβεβαίωση της πίστεως. Πρέπει όμως κανείς να είναι εντελώς εκτός κλίματος για να ερμηνεύσει τα «έργα» ως επαγγελματική

9. Matthew Hutson, "Still Puritan After All These Years," 3 Αυγούστου 2012, NYT (http://www.nytimes.com/2012/08/05/opinion/sunday/are-americans-still-puritan.html?_r=0)

10. Roland H. Bainton, "Calvin, Beza and the Protestant Work Ethic," στο *Reformed Journal*, τεύχος 32, no. 4 (April 1987), σελ. 18 -21.

11. Αναφέρει ενδεικτικά μια παράγραφο από έργο του Beza στο οποίο γράφει χαρακτηριστικά «μέσα στην κραυγή του ο εκλεκτός ρίχνει την άγκυρά του στον ίδιο τον θρόνο του Θεού τον οποίο βλέπει μέσα από το κήρυγμα του Λόγου και μέσα από τις τελετές» (Bainton, σελ. 21).

και βιοποριστική καταξίωση. Τα καλά έργα είναι έργα υπακοής στο θέλημα του Θεού και έργα διακονίας και υπηρεσίας.

Επίλογος

Το άρθρο αυτό απλά άγγιξε την επιφάνεια του θέματος και σε καμιά περίπτωση δεν φιλοδοξεί να θεωρηθεί ως μια πλήρης εξέταση του σύνθετου ζητήματος της σχέσης θρησκευτικών πεποιθήσεων και κοινωνικών μορφωμάτων. Το θέμα είναι υπαρκτό. Η ορθόδοξη Ελλάδα διαφέρει από την προτεσταντική Γερμανία. Διαφέρει σε θέματα που αφορούν τον τρόπο αντίληψης της ζωής, διαμόρφωσης της ταυτότητας, κατανόησης του χρόνου κ.λ.π. Σε ποιο βαθμό στις διαφορές αυτές συνέβαλαν οι θρησκευτικές διαφορές τους; Και τελικά ποια είναι η σχέση όλων αυτών των ιδεολογικών μεγεθών με τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας της οικονομίας; Ακόμη και αν διαφωνούμε με την υπόθεση του Weber πιστεύω ότι του οφείλουμε ευγνωμοσύνη επειδή έθεσε το ερώτημα. Κλείνοντας θα ήθελα να προτείνω ως ένα γόνιμο πεδίο συζήτησης το θέμα της αντίληψης της έννοιας της «ευθύνης». Το πώς αυτή γίνεται αντιληπτή πρώτα από όλα μέσα στο θεολογικό σύμπαν της ορθοδοξίας και του προτεσταντισμού και το πώς στη συνέχεια επιδρά στην κοινωνική ζωή και στην οικονομική δραστηριότητα των χωρών που επηρεάζονται από αυτές τις θρησκευτικές παραδόσεις. Όμως αυτό είναι θέμα που αφορά κάποια άλλη μελέτη.

Αξιζει να σκεφτούμε λιγάκι την αφετηρία και την πορεία του Καλβίνου. Ο γάλλος αναμορφωτής ανήκει

στην δεύτερη φάση της μεταρρύθμισης (1509-64) και κύριο έργο του ήταν η οικοδόμηση και όχι η κατεδάφιση. Επιχείρησε δηλαδή με τρόπο συστηματικό να εκθέσει τα βασικά σημεία της νέας θεολογικής πρότασης που έφερε στο προσκήνιο με τρόπο ορμητικό η μεταρρύθμιση. Έτσι έγραψε τους περίφημους «Θεσμούς της Χριστιανικής Πίστεως», έργο που έχουμε το προνόμιο να υπάρχει μεταφρασμένο και στα Ελληνικά. Σε καμιά περίπτωση όμως ο Καλβίνος δεν ήταν ο θεολόγος που κλεισμένος στον πύργο του θεολογεί αποκομμένος από την πραγματικότητα. Η θεολογία του διαμορφώθηκε μέσα στο πλαίσιο ενός προγράμματος αναμόρφωσης της ζωής στην πόλη της Γενεύης. Αν και εργάστηκε στην Ελβετία, όπως είπαμε ο Καλβίνος ήταν Γάλλος. Γύρω στο 1520 πηγαίνει για σπουδές στο φημισμένο Πανεπιστήμιο του Παρισιού. Αν και από την αρχή ο προσανατολισμός του ήταν στραμμένος στη θεολογία, λόγω κάποιων συγκυριών αναγκάστηκε να στραφεί προς άλλες κατευθύνσεις. Έτσι σπουδάζει νομικά και αποφοιτά το 1531. Από κει και ύστερα βρίσκεται στο κέντρο της δημόσιας ζωής σε πόλεις όπως η Γενεύη και αργότερα το Στρασβούργο. Αυτό το πλαίσιο εξηγεί την διαφορετική στάση που έχει ο Καλβίνος απέναντι στην οικονομία και στην επιχειρηματικότητα συγκρινόμενος με τον Λούθηρο. Ο τελευταίος έζησε όλη τη ζωή του μέσα στο πλαίσιο μιας επαρχιακής, αγροτικής οικονομίας. Αυτό τον έκανε γενικά πολύ καχύποπτο και εχθρικό ως προς το εμπόριο και την επιχειρηματική δραστηριότητα. Από την άλλη ο Καλβίνος ζούσε σε ένα εντελώς διαφορετικό πλαίσιο.

Ο αιδ. Π. Κανταρτζής είναι ποιμένας της Α' Ε.Ε.Ε..

Ειδοποιούνται οι αγαπητοί συνδρομητές του "ΑΣΤΕΡΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ" να εξοφλήσουν τη συνδρομή τους.

Με κατάθεση στον αριθμό Λογαριασμού Τραπέζης ΠΕΙΡΑΙΩΣ
EUR 5144-043494-503 (Στέλιος Παπαβασιλείου)
IBAN: GR93 0172 1440 0051 4404 3494 503 - SWIFT Τραπέζης (BIC): BIC: PIRBGRAA
ή με ταχυδρομική επιταγή ή στους κατά τόπους αντιπροσώπους.

*Προσοχή!!! Μην αμελήσετε να δώσετε στην τράπεζα το ονοματεπώνυμό σας
ώστε να ενημερωθεί το αρχείο μας.*

Οι συνδρομές για το έτος 2013 παραμένουν οι ίδιες:

Ελλάδα και Κύπρος: 10 €

Οι συνδρομές του εξωτερικού: Χώρες Ευρωπαϊκής Ενώσεως: 26 €,
ΗΠΑ: 30 δολάρια ΗΠΑ, Καναδάς, Αυστραλία: 30 δολάρια Καναδά ή Αυστραλίας

ΠΑΡΑΚΑΛΟΥΜΕ ΘΕΡΜΑ ΤΟΥΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΕΣ ΜΑΣ ΝΑ ΑΠΟΣΤΕΙΛΟΥΝ ΤΟ ΣΥΝΤΟΜΟΤΕΡΟ ΤΙΣ ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΤΟΥΣ

Ο Αγιασμός του Χρόνου

της Μυρτώς Θεοχάρους

Εχουν γίνει από τους αποστολικούς αιώνες και γίνονται ακόμα άπειρες συζητήσεις περί Σαββάτου και Κυριακής, αν πρέπει να τηρείται και πώς, ποιες εργασίες επιτρέπονται και ποιες όχι. Το άρθρο αυτό δεν σκοπεύει να απαντήσει σε τέτοιου είδους ερωτήματα αλλά να ανιχνεύσει τα κοινωνικοπολιτικά μηνύματα της ριζοσπαστικής ιδέας του σαββατισμού στον αρχαίο κόσμο. Η έννοια του σαββατισμού είναι πρωταρχικά θεολογική. Φανερώνει, δηλαδή, τον χαρακτήρα του Θεού της Βίβλου και τους σκοπούς του απέναντι σε επικρατούσες αντιλήψεις, κοσμοθεωρίες και πρακτικές του αρχαίου κόσμου. Αυτό τον χαρακτήρα και αυτή την οπτική θέλουμε να κατανοήσουμε όσο καλύτερα μπορούμε για να μας εμπνεύσουν και να κτίσουν μέσα μας αξίες προσαρμόσιμες σε συνθήκες και καταστάσεις κάθε εποχής. Τι ακριβώς μας λέει, λοιπόν, ο Θεός σχετικά με το Σάββατο στην Παλαιά Διαθήκη;

1. Ο Αγιασμός του Χρόνου

Ήταν κοινώς κατανοητό στον αρχαίο κόσμο ότι οι θεοί μόνο σε ναούς αναπαύονται. Γι αυτό το λόγο οικοδομούνται ναοί – είναι οι χώροι ανάπαυσης της θεότητας.¹ Παρόλο που βλέπουμε τον Θεό στο βιβλίο της Γένεσης να αναπαύεται στη δημιουργία Του «εν τόπω», είναι σημαντικό να προσέξουμε ότι αναπαύεται *πρωταρχικά* μέσα σε μια μέρα, «εν χρόνω» (καὶ κατέπαυσεν τῆ ἡμέρᾳ τῆ ἑβδόμῃ [Γεν 2:2]).

Τόσο ο χώρος όσο και ο χρόνος θεωρούνται σφαίρες που υπόκεινται στο διαχωρισμό του άγιου και του βέβηλου. Είμαστε, συνήθως, περισσότερο εξοικειωμένοι με την έννοια του άγιου όσον αφορά ορατά και χειροπιαστά πράγματα, όπως π.χ. ο ναός ή ο χώρος λατρείας, σκευή ή βιβλία, που χρησιμοποιούνται τελετουργικά, επιτρεπόμενα και μη επιτρεπόμενα φαγητά κ.ο.κ. Ο χρόνος, όμως, το μη ορατό αυτό στοιχείο της ανθρωπίνης ύπαρξης, δεν αφήνεται στην τύχη αλλά διαχωρίζεται και αυτό μεταξύ κοινού χρόνου και άγιου χρόνου από τις απαρχές της Δημιουργίας.

Στη Γένεση 2:3 ο Θεός «αγιαζει» (βαγεκαντές) την έβδομη μέρα και αυτό είναι το ίδιο ρήμα που χρησιμοποιείται για τον αγιασμό της Σκηνης του Μαρτυρίου, των τελετουργικών σκευών και των ιερέων από τον Μωυσή (π.χ. Λευ 8:10, 30). Αυτή η αντίληψη του χρόνου δείχνει ευθύς εξαρχής ότι ακόμα και ο χρόνος είναι αντικείμενο που διατρέχει τον κίνδυνο κατάχρησης ή καλύτερα *βεβήλωσης*. Ο αγιασμός του υπονοεί οριοθέτηση και προστασία από τυχόν παραβιάσεις. Όπως, λοιπόν, ο ναός είναι ο τόπος της κατοικίας του Θεού έτσι και το Σάββατο είναι ο χρόνος της κατοικίας του Θεού, είναι δική Του μέρα.

Μια επιφανειακή ανάγνωση θα μας οδηγούσε στο συμπέρασμα ότι ο Θεός απλά κουράστηκε από την εργασία Του, τη δημιουργία του κόσμου δηλαδή, και επέλεξε μια μέρα της βδομάδας για να ξεκουραστεί. Η ιστορία της δημιουργίας, όμως, υπονοεί πολύ περισσότερα πράγματα απ' όσα φαίνονται στο σύγχρονο αναγνώστη. Το κείμενο θέλει να περάσει κάποια έντονα πολεμικά μηνύματα ενάντια σε επικρατούσες θεωρίες περί εργασίας και ανάπαυσης, τα οποία μπορούμε να συλλάβουμε μόνο με μια σύγκριση των ιστοριών και των αντιλήψεων που κυκλοφορούσαν στην αρχαία Μεσοποταμία.

2. Αρχαία Μεσοποταμία και Ανάπαυση

Η ανάπαυση ήταν αποκλειστικό αγαθό των θεών και στην αρχαία Μεσοποταμία επικρατούσε η αντίληψη ότι ο άνθρωπος δημιουργήθηκε για ένα σκοπό μόνο: να αναπαύσει τους θεούς από την καταπιεστική τους εργασία. Το *Έπος του Ατραχάσις* για παράδειγμα, μια πολύ διαδεδομένη ιστορία από την οποία αντλεί και το *Έπος του Γκιλγκαμές*,² ξεκινάει με την περιγραφή της ιεραρχίας των θεών. Η ανώτερη τάξη, οι Αβουινάκι, υπηρετούνται από την κατώτερη τάξη, τους Ιγκίγκι, οι οποίοι κάνουν τις πιο σκληρές ταπεινωτικές εργασίες, σκαλίζουν και καθαρίζουν τα κανάλια, τα ποτάμια, ποτίζουν τα χωράφια, και όλα αυτά με παράπονα και πολύ γογγυσμό. Μετά από 3600 χρόνια καταπίεσης ξεκινάει μια διαδήλωση διαμαρτυρίας για τις αφόρητες συνθήκες εργασίας. Αμέσως ορίζεται συμβούλιο των θεών της ανώτερης τάξης, των Αβουινάκι, οι οποίοι προσπαθούν να εξακριβώσουν ποιοι ξεκίνησαν την ανταρσία και να τους συντρίψουν. Οι Ιγκίγκι τους αντιμετωπίζουν ως μια «συνδικαλιστική» ενότητα χωρίς να παραδώσουν τους υποκινήτες τους, γεγονός που αναγκάζει τους Αβουινάκι να βρουν άλλες λύσεις για το πρόβλημα. Τότε ο θεός Ένκι έχει μια ιδέα. Να δημιουργηθεί ο άνθρωπος για να κάνει *αυτός* όλες τις καταναγκαστικές εργασίες και να σταματήσουν οι γογγυσμοί των Ιγκίγκι. Γίνεται η εξής παράκληση στην «θεά της μήτρας» και αυτή ανταποκρίνεται:

«Είσ' η θεά της μήτρας, του ανθρώπινου γένους η δημιουργός.

Ένα θνητό δημιούργησε, τον ζυγό να σηκώσει.

Ας σηκώσει τον ζυγό, του Ενλίλ τη δουλειά,

Ο άνθρωπος το φορτίο των θεών ας σηκώσει». (Πινακίδα I, Στήλη [iv])

«Τέλεια έκανα

Τη δουλειά που με προστάξατε.

Ένα θεό με τον νου του μαζί σφάζατε.

1. John H. Walton, *The Lost World of Genesis One: Ancient Cosmology and the Origins Debate* (Downers Grove: IVP Academic, 2009), 71.

2. William L. Moran, "The Gilgamesh Epic: A Masterpiece from Ancient Mesopotamia" in *Civilizations of the Ancient Near East* (4 vols; ed. Jack M. Sasson; Peabody: Hendrickson, 2006) 4:2333-4.

Απ' τη σκληρή δουλειά σας ξαλάφρωσα,
Στον άνθρωπο έβαλα το φορτίο.
Στην ανθρωπότητα θόρυβο χαρίσατε,
Τα δεσμά έλυσα κι έδωσα λεφτεριά».
(Πινακίδα Ι, Στήλη [ν])³

Επομένως, η μαζική παραγωγή ανθρώπων, εργατικό δυναμικό δηλαδή, αποτελεί τη λύση στην πολυπλοκότητα ανάπαυση των θεών. Το ίδιο ισχύει και στο βαβυλωνιακό έπος *Ενούμα Έλις*. Ο άνθρωπος δημιουργείται και επιστρατεύεται στην εργασία προς ανάπαυση των θεών:

Θα μαζέψω αίμα και θα κάνω να γίνουν κόκαλα.
Θα πλάσω έναν άγριο, άνθρωπος θα 'ναι τ' όνομά του.
Αληθινά, αγριο-άνθρωπο θα δημιουργήσω.
Θ' αναλάβει την υπηρεσία των θεών, για να είναι Αυτοί άνετα.
(Πινακίδα 6, 5-9).⁴

Οι μύθοι του αρχαίου κόσμου είναι το παράθυρο στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι έβλεπαν την πραγματικότητα. Μας δείχνουν την τότε κατανόηση του κόσμου και την εξήγηση των δομών της κοινωνίας ως είχε. Οι μύθοι αυτοί, και συγκεκριμένα το *Έπος του Ατραχάσις*, αντικατοπτρίζουν την κατάσταση στη γήινη σφαίρα όπου ο κοινός άνθρωπος υπάρχει για να υπηρετεί τον βασιλιά (τον αντιπρόσωπο των θεών δηλαδή) έτσι ώστε αυτός και η τάξη του να απολαμβάνουν μια ζωή χλιδής και ανάπαυσης. Ο διαχωρισμός μεταξύ της κυρίαρχης τάξης και της υποτακτικής φορολογούμενης τάξης αποκτά μ' αυτό τον τρόπο, μέσα απ' αυτά τα κείμενα, θεία επικύρωση. Το πολιτικο-οικονομικό στάτους κβο είναι η τάξη του σύμπαντος, θεμελιωμένη από καταβολής κόσμου.⁵

Η ιστορία της Γένεσης έχει πολύ περισσότερες διαφορές παρά ομοιότητες μ' αυτές τις ιστορίες δημιουργίας. Ωστόσο, μπορεί κανείς να διακρίνει στη Γένεση αναφορές στις αρχαίες αυτές ιστορίες, όχι με την έννοια της αντιγραφής αλλά με την έννοια της πολεμικής υποσκέλισης των δεσποζουσών αντιλήψεων μέσω των αληθειών του βιβλικού μηνύματος. Σκοπός αυτών των αναφορών είναι η ανάδειξη της *υπεροχής* του Θεού του Ισραήλ και της απόλυτης κυριαρχίας Του επάνω στη «μοίρα» του λαού Του.

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι οι μεσοποταμιακοί μύθοι φανερώνουν ότι η *ανάπαυση* είναι το ζητούμενο, αλλά κατοχυρώνουν την αντίληψη ότι αυτό το αγαθό είναι πολυτέλεια που δικαιοματικά ανήκει στην ανώτατη τάξη της κοσμικής ιεραρχίας και ότι ο άνθρωπος, η δημιουργία του οποίου αποτελεί σχέδιο Β, έχει *χρηστική* αξία στην κοσμογονία. Με άλλα λόγια η ιδέα της ανάπαυσης δεν είναι η ανταμοιβή ή το τέλος που απολαμβάνει ο εργαζόμενος, αλλά αντιθέτως, η ανάπαυση είναι κτήμα των μη-εργαζομένων και η εργασία είναι η μοίρα των μαζών.

3. Το *Έπος του Γκίλγκαμες* (2^η έκδοση) εισαγωγή και απόδοση Αύρα Ward: Αθήνα: Ιστός, 2001).

4. *Κείμενα της Εγγύς Ανατολής: Το Έπος του Γίλγαμές, Ενούμα Έλις, Η Κάθοδος της Ινάννα* (Κείμενα των Λαών: Μετ. από τα αγγλικά Ξένη Σ. Σκαρτσή και Σωκράτης Λ. Σκαρτσής: Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 1989).

5. Robin Routledge, *Old Testament Theology: A Thematic Approach* (Nottingham: Apollos, 2008), 126-127. Joshua A. Berman, *Created Equal: How the Bible Broke with Ancient Political Thought* (Oxford: Oxford University Press, 2008), 16-17.

Αυτό τον κόσμο και αυτές τις αντιλήψεις έρχεται να αμφισβητήσει το βιβλίο της Γένεσης προσφέροντας μια ριζικά διαφορετική κατανόηση του Θεού, του ανθρώπου και του σκοπού του επάνω στη γη.

3. Η Ανάπαυση του Θεού στη Γένεση

Στο βιβλίο της Γένεσης, ο άνθρωπος παρουσιάζεται ως η κορωνίδα της δημιουργίας του Θεού την έκτη μέρα και ανάγει την αξία της δημιουργίας ολόκληρης από το «καλόν» (1:4, 10, 12, 18, 21, 25) στο επίπεδο του «καλά λίαν» (1:31). Πουθενά δεν παρουσιάζεται η δημιουργία της ανθρωπότητας ως σχέδιο απρόβλεπτο ή εναλλακτικό.

Το στοιχείο της ιστορίας, που μας ενδιαφέρει περισσότερο, όμως, είναι η απουσία οποιασδήποτε καταπίεσης και επιβολής ζυγού στον άνθρωπο ως *προϋπόθεση* της ανάπαυσης του Θεού. Ο Θεός αναπαύεται *μόνος* Του κατόπιν ολοκλήρωσης του έργου Του χωρίς να έχει χρησιμοποιηθεί ο Αδάμ για την εξασφάλιση της θείας ανάπαυσης. Στο πρώτο κεφάλαιο της Γένεσης ο Θεός φέρνει την χλωρίδα στην ύπαρξη την τρίτη μέρα, και την καρποφορία των δέντρων επίσης, εν απουσία οποιασδήποτε συμβολής του ανθρώπου (1:11-13). Στο δεύτερο κεφάλαιο οι περιγραφές είναι παρόμοιες. Παρόλο που αναφέρεται ότι ο άνθρωπος θα εργάζεται τη γη (2:5), εντούτοις ο Θεός είναι ο πρώτος «αργότερος» της Εδέμ. Ο άνθρωπος τοποθετείται σ' αυτό τον κήπο αφότου ο Θεός δούλεψε από *μόνος* Του τόσο στο φύτεμα όσο και στο πότισμα, ωσάν να υπηρετούσε τον άνθρωπο.⁶

πηγή δὲ ἀνέβαινον ἐκ τῆς γῆς καὶ ἐπότιζεν πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς . . .

καὶ ἐφύτευσεν κύριος ὁ θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατὰ ἀνατολὰς καὶ ἔθετο ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπον ὃν ἔπλασεν . . .

Καὶ Κύριος ὁ Θεὸς ἔκαμε νὰ βλαστήσῃ ἐκ τῆς γῆς πᾶν δένδρον ὠραῖον εἰς τὴν ὄρασιν καὶ καλὸν εἰς τὴν γεῦσιν . . .

Ποταμὸς δὲ ἐξήρχετο ἐκ τῆς Ἐδέμ διὰ νὰ ποτίζῃ τὸν παράδεισον· καὶ ἐκεῖθεν ἐμερίζετο εἰς τέσσαρας κλάδους. Τὸ ὄνομα τοῦ ἑνός, Φισὼν· οὗτος εἶναι ὁ περικυκλῶν πᾶσαν τὴν γῆν Ἀβιλᾶ . . .

Καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ τοῦ δευτέρου, Γιών· οὗτος εἶναι ὁ περικυκλῶν πᾶσαν τὴν γῆν Χούς.

Καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ τοῦ τρίτου, Τίγρις· οὗτος εἶναι ὁ ῥέων πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἀσσυρίας. Ὁ δὲ ποταμὸς ὁ τέταρτος, οὗτος εἶναι ὁ Εὐφράτης.

Καὶ ἔλαβε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ ἔθεσεν αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς Ἐδέμ διὰ νὰ ἐργάζεται αὐτὸν καὶ νὰ φυλάττῃ αὐτόν. (Ο΄ 2:6-10)

Από την καλλιέργεια του κήπου δεν εξυπηρετείται κανένας άλλος εκτός από τον ίδιο τον άνθρωπο. Ό,τι παράγεται είναι για την απόλαυση του ανθρώπου, όχι των θεών: «καὶ ἐνετείλατο κύριος ὁ θεὸς τῷ Ἀδάμ

6. Η εικόνα του Χριστού που πλένει τα πόδια των μαθητών του, όπως και τα λόγια του «καὶ γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθεν διακονηθῆναι ἀλλὰ διακονῆσαι καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντι πολλῶν.» (Μαρκ 10:45) συνάδουν με αυτή την εικόνα του δημιουργού Θεού.

λέγων ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φάγη» (Ο΄ Γεν 2:16).

Δύο στοιχεία που αναδεικνύονται στις ενέργειες του Θεού όσον αφορά την εργασία και την ανάπαυση είναι πρώτον, ότι, σε αντίθεση με την αντίληψη της εργασίας στο *Έπος του Ατραχάσις*, η εργασία Του δεν φανερώνει ίχνος εξαναγκασμού ή καταπίεσης που να δίνει την αίσθηση ότι επιθυμούσε να την αποφύγει. Αντιθέτως, την αξιολογεί ως «καλή λίαν». Δεύτερον, η ανάπαυση του Θεού την έβδομη μέρα είναι ελεύθερη από την καταπίεση του ανθρώπου. Δεν προκύπτει, δηλαδή, από τη χρήση και εκμετάλλευση ανθρώπινου δυναμικού.⁷ Ο άνθρωπος της Γένεσης δεν έχει χρηστική αξία. Δεν είναι μέσον αλλά τέλος.

4. Αρχαία Αίγυπτος και η Απουσία Ανάπαυσης

Όταν το βιβλίο της Εξόδου μας πάει στην Αίγυπτο, ανοίγεται μπροστά μας μια παγανιστική κοινωνία χωρίς Σάββατο και έρχεται σε απόλυτη αντιπαράθεση με το χαρακτήρα και τις αρχές του «αγρότη» Θεού της Γένεσης, που αρνείται να χρησιμοποιήσει τον άνθρωπο προς ανάπαυσή Του. Στην Αίγυπτο ισχύει το αντίθετο. Η διαφθορά της εργασίας, που ξεκινά με την ανυπακοή του Αδάμ στη Γένεση 3:17 φτάνει στο αποκορύφωμά της στην δουλεία της Αιγύπτου. Το κοσμικό σύστημα διατηρείται στην ύπαρξη μέσω της ανθρώπινης καταπίεσης. Η εξουσία και η δύναμη της βασιλείας του θεού Φαραώ «αναπαύονται» στον ακατάπαυστο μόχθο των εργατών του: «καὶ ἐπέστησεν αὐτοῖς ἐπιστάτας τῶν ἔργων ἵνα κακώσωσιν αὐτοὺς ἐν τοῖς ἔργοις καὶ ἠκοδόμησαν πόλεις ὀχυράς τῷ Φαραῷ τήν τε Πιθώμ καὶ Ραμεσσή καὶ Ἰν ἣ ἐστὶν Ἡλίου πόλις» (Ο΄ Έξοδ 1:11, βλ. επίσης 1:13-14, 2:11, 3:7, 16).

Σε μια τέτοια κοινωνία η εισήγηση της ανάπαυσης των εργατών ακούγεται παράλογη και ανεξήγητη γιατί δεν εξυπηρετεί τους σκοπούς της κοινωνίας και την ανάπτυξή της: «καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς Αἰγύπτου ἵνα τί Μωυσῆ καὶ Ἀαρῶν διαστρέφετε τὸν λαόν μου ἀπὸ τῶν ἔργων ἀπέλθατε ἕκαστος ὑμῶν πρὸς τὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ εἶπεν Φαραῷ ἰδοὺ νῦν πολυπληθεὶ ὁ λαός μου καὶ οὐκ ἀποπαύσωμεν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἔργων» (Ο΄ Έξοδ 5:4-5). Σε ένα τέτοιο καθεστώς η παύση των εργασιών μπορεί να ερμηνευθεί μόνο ως «νωθρότητα» και «οκνηρία»: «Ὀκνηροὶ εἰσθε, ὀκνηροὶ· διὰ τοῦτο λέγετε, Ἄφες νὰ ὑπάγωμεν νὰ προσφέρωμεν θυσίαν πρὸς τὸν Κύριον» (Έξοδ 5:17 Βάμβας, βλ. επίσης 5:8).

Η Αίγυπτος, λοιπόν, είναι το καθεστώς της «απόλυτης εργασίας», σύμφωνα με τον όρο του Josef Pieper, όπου ο άνθρωπος ορίζεται βάση της χρηστικῆς του αξίας και της παραγωγικότητάς του. Η ερώτηση, που θέτει ο Pieper είναι: εάν ο κόσμος ορίζεται ως ο κόσμος της «απόλυτης εργασίας», είναι ικανός αυτός ο ορισμός να εξαντλήσει την πραγματικότητα του κόσμου μας; Μπο-

7. Η ανάπαυση του Θεού του Ισραήλ δεν προκύπτει ούτε από θεομαχία, την εξόντωση δυνάμεων δηλ. απειλητικῶν προς τον Θεό. Ο Θεός αναπαύεται κατόπιν οικοδομῆς του κοσμικού του ναοῦ ὄχι κατόπιν αφαιρέσεως απειλητικῶν ἐμποδίων, John H. Walton, Victor H. Matthews, Mark W. Chavalas (eds.), *The IVP Bible Background Commentary: Old Testament* (Downers Grove: IVP, 2000), 29-30.

ρεί ο άνθρωπος να πραγματωθεί πλήρως μέσα στα πλαίσια του κόσμου εργασίας, μπορεί να βιώσει την ύπαρξή του στην ολότητά της μέσα σε μια εργασιακή ύπαρξη;⁸ Εδώ να πούμε ότι το σύστημα της Αιγύπτου καταδικάζεται όχι απλά επειδή ήταν καταπιεστικό. Μπορεί κάποιος να μην το βίωσε ως τέτοιο αλλά να το είχε συνηθίσει και να επωφελοῦταν κιάλας απ' αυτό («καὶ εἶπαν πρὸς αὐτοὺς οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ὄφελον ἀπεθάνομεν πληγέντες ὑπὸ κυρίου ἐν γῆ Αἰγύπτῳ ὅταν ἐκαθήσαμεν ἐπὶ τῶν λεβήτων τῶν κρεῶν καὶ ἠσθίομεν ἄρτους εἰς πλησμονήν ὅτι ἐξηγάγετε ἡμᾶς εἰς τὴν ἔρημον ταύτην ἀποκτεῖναι πᾶσαν τὴν συναγωγὴν ταύτην ἐν λιμῷ» [Έξοδ 16:3]). Το σύστημα είναι προβληματικό γιατί εἶναι ἕνα κλειστό σύστημα ἐγκλωβισμένο στην εργασιακή ύπαρξη.

Βάση μιας κοσμογονίας όπου ο άνθρωπος δημιουργείται ως εργατικό δυναμικό, ο κόσμος ως κόσμος «απόλυτης εργασίας» θα πραγμάτωνε στο ἕπακρο τους λόγους ύπαρξης του ανθρώπου. Στον κόσμο του Φαραώ, ο χρόνος που δεν εντάσσεται στα πλαίσια της εργασίας μπορεί να εξηγηθεί μόνο με ὀρους νωθρότητας. Στα πλαίσια της Γένεσης, ὄμως, μια ολιστική κατανόηση του ανθρώπου απαιτεί να φτάσει σ' ἕνα χρόνο πέραν της εργασίας – πόσο μάλλον της καταπιεστικῆς εργασίας.

Ο άνθρωπος πρέπει να συμμετέχει σε μια εμπειρία η οποία δεν είναι μέσο αλλά τέλος. Μια εμπειρία που υπάρχει για τον εαυτό της, που δεν έχει χρηστική αξία.⁹ Μια ολιστική κατανόηση της ύπαρξης απαιτεί τον σαββατισμό. Δεν εννοούμε μια απλή παύση της εργασίας η οποία απλά θα εξυπηρετούσε ως προς τη βελτίωση των ἐπιδόσεων του εργάτη, θα ήταν δηλαδή ἀναπόσπαστο μέρος του κόσμου ως κόσμου «απόλυτης εργασίας»,¹⁰ αλλά μιλάμε για σαββατισμό, ἕναν ὄρο ἐμποτισμένο με θρησκευτικό περιεχόμενο, μια πρακτική γεννημένη στη θεία και όχι στην ανθρώπινη σφαίρα. Ο Θεός δεν απαιτεί ἕνα εργασιακό διάλειμμα αλλά την ἀπόδραση ἀπὸ τη σφαίρα του κόσμου της «απόλυτης εργασίας» σε ἕνα χρόνο ἅγιο, στο χρόνο του Θεού: «τάδε λέγει κύριος ὁ θεὸς Ἰσραὴλ ἐξαπόστειλον τὸν λαόν μου ἵνα μοι ἑορτάσωσιν ἐν τῇ ἐρήμῳ» (Έξοδ 5:1 Ο΄). Ἀκόμα δεν έχει θεσπιστεί το Σάββατο σ' αὐτὸ το σημεῖο ἀλλά ἐδῶ ἔχουμε την πρώτη ἀπαίτηση κατὰπαυσης της εργασίας.

Κατὰ κάποιον τρόπο, η ἔξοδος των Ἰσραηλιτῶν ἀπὸ την Αίγυπτο εἶναι ταυτόχρονα η ἔξοδος ἀπὸ ἕνα κόσμο που λήγει την ἕκτη μέρα και ἄρα δεν ξεχωρίζει η πρώτη ἀπὸ την ἕκτη ἢ ἀπὸ τις ὑπόλοιπες. Η ἔξοδος εἶναι ἔξοδος ἀπὸ την ἔλλειψη Σαββάτου, εἶναι κοσμογονική, εἶναι ἀναδημιουργία, ἐπαναπροσδιορίζει τα θεμέλια του σύμπαντος, συλλαμβάνει τον κόσμο ἐκ νέου και ἀναθεωρεῖ τον σκοπὸ της ὑπαρξης του ἀνθρώπου. Η ἀπαίτηση του Θεού εἶναι γιορτή. Ο ἀνθρώπος καλεῖται στην ἔξοδο ἀπὸ την ματαιότητα της ἀπόλυτης εργασίας στο παράλογο, στο μη-παραγωγικό μιας γιορτής, σε μια σφαίρα όπου ο ἀνθρώπος δεν λειτουργεῖ πλέον ως μέσο ἀλλά εἶναι ἀποδέκτης της δημιουργίας και λατρευτῆς του Δημιουργοῦ, μπαίνει στη σφαίρα Του.

8. Josef Pieper, *Leisure: The Basis of Culture. The Philosophical Act* (Random House, 1952; trans. Alexander Dru; San Francisco: Ignatius Press, 2009), 39.

9. Pieper, *Leisure*, 40.

10. Pieper, *Leisure*, 49.

Ο Θεός προσκαλεί τον άνθρωπο στη γιορτή Του, στο τραπέζι Του, κάτι που θα πρέπει να αντικατοπτριστεί και στην ανθρώπινη σφαίρα κάθε Σάββατο.

5. Imitatio Dei: Εργασία και ανάπαυση για τον άνθρωπο

Η κατανόηση της ανάπαυσης του Θεού της Βίβλου στα πλαίσια του πολυθεϊστικού αρχαίου κόσμου μας βοηθάει να καταλάβουμε και το τι συμπεριλαμβάνει η προτροπή της μίμησης του Θεού όσον αφορά την τήρηση του Σαββάτου στο βιβλίο της Εξόδου και του Δευτερονομίου. Η σύνδεση μεταξύ της θείας εμπειρίας και της ανθρώπινης υποχρέωσης δεν είναι τόσο ξεκάθαρη στη Γένεση αλλά στην Έξοδο φανερώνεται πλήρως στον Δεκάλογο όπου θεσπίζεται πλέον η εβδομάδα:

Ἐνθυμοῦ τὴν ἡμέραν τοῦ σαββάτου, διὰ τὴν ἁγιαζῆς αὐτήν· ⁹ ἕξ ἡμέρας ἐργάζου καὶ κάμνε πάντα τὰ ἔργα σου· ¹⁰ ἡ ἡμέρα ὅμως ἡ ἑβδόμη εἶναι σάββατον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου· μὴ κάμῃς ἐν ταύτῃ οὐδὲν ἔργον, μήτε ὁ υἱὸς σου, μήτε ἡ θυγάτηρ σου, μήτε ὁ δούλός σου, μήτε ἡ δούλη σου, μήτε τὸ κτήνός σου, μήτε ὁ ξένος σου, ὁ ἐντὸς τῶν πυλῶν σου· ¹¹ διότι εἰς ἕξ ἡμέρας ἐποίησεν ὁ Κύριος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· ἐν δὲ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ κατέπαυσε· διὰ τοῦτο εὐλόγησε Κύριος τὴν ἡμέραν τοῦ σαββάτου καὶ ἡγίασεν αὐτήν. (Ἐξοδ 20:8-11)

Βλέπουμε ότι οι έξι μέρες είναι «κοινές» και η έβδομη είναι «ιερή», αποτελεί την κλιμάκωση των έξι. Εδώ να πούμε ότι δεν υπάρχει γνωστή παράλληλη πρακτική ή προτροπή τήρησης του Σαββάτου ή άλλης μέρας ανάπαυσης στις κουλτούρες της αρχαίας Εγγύς Ανατολή.¹¹ Ο διαχωρισμός του χρόνου σε εφταήμερα είναι μοναδικός και η έβδομη μέρα ξεχωρίζει επίσης για τον λόγο ότι είναι πάντα – δεν συνδέεται με τους κύκλους της σεληήνης ή άλλους κύκλους της φύσης. Η ανάπαυση του εργάτη είναι σταθερά επαναλαμβανόμενη κάθε εφτά μέρες.¹² Παρόλο που υπήρχαν διαιρέσεις του μήνα στους γειτονικούς λαούς δεν υπάρχει κάτι συγκρίσιμο με το θεσμό της εβραϊκής βδομάδας όσον αφορά τη σταθερότητα και την ανάπαυση των ανθρώπων.¹³ Επίσης, οι αποχές που τηρούνταν στην Μεσοποταμία κατά τη διάρκεια ξεχωρισμένων ημερών δεν εφαρμόζονταν σε όλο το λαό αλλά μόνο σε κάποιες τάξεις ανθρώπων.¹⁴

Η προτροπή προς τον Ισραήλ είναι να «αγιαζει» το Σάββατο καθώς και ο Θεός «αγιασε» το Σάββατο, να μιμηθεί τον Θεό του (*imitatio Dei*). Όπως ακριβώς ο Θεός της Γένεσης δεν στήριξε την ανάπαυσή Του στην εργασία κάποιου άλλου έτσι και ο άνθρωπος θα αναπαυθεί χωρίς να εξαρτάται η ανάπαυσή του από την εργασία άλλου ανθρώπου ή ζώου. Η εντολή απευθύνεται πρωταρχικά στους γαιοκτήμονες, αυτούς δηλαδή που είχαν

εξαρτώμενους και συνεπώς τη δύναμη να τους αναπαύσουν ή να τους υποτάξουν σε ακατάπαυστη εργασία. Το Σάββατο, λοιπόν, ο γαιοκτήμονας έμπαινε στο χρόνο του Θεού όπου έπρεπε να παραιτηθεί από την εξουσία και τα δικαιώματα που είχε πάνω στην ελευθερία κάποιου άλλου ανθρώπου, ακόμα και από την εξουσία του επάνω στα ζώα. Έπρεπε, σε αντίθεση με τον Φαραώ και τη στάση του απέναντι στους Ισραηλίτες, να παρέχει ανάπαυση στους εξαρτώμενούς του (Ἐξοδ 23:12). Έμπαινε σε ένα άγιο χρόνο μια φορά τη βδομάδα όπου όλοι ήταν ίσοι. Όλες οι τάξεις, τα φύλα και οι εθνικότητες μέσα στον Ισραήλ είχαν πρόσβαση στο ίδιο δώρο, ένα δώρο ανεξάρτητο απ' την παραγωγικότητά τους, το όνομά τους και το κοινωνικό τους στάτους. Το Σάββατο έμοιαζε με μια κλεφτή ματιά στο θείο χρόνο, στον αιώνιο χρόνο. Βλέποντας την κατάληξη της βδομάδας, τον σκοπό της, την κορύφωση του χρόνου, μπορούσε κανείς να δει αυτόν τον αιώνιο χρόνο, να πάρει μια μικρή γεύση της δικαιοσύνης του Θεού, της απουσίας εκμετάλλευσης, της απουσίας ιεράρχησης, της απουσίας κατοχής ενός ανθρώπου από άλλον. Αυτό το Σάββατο δεν μπορούσε παρά να ρίχνει τη σκιά του και πάνω στις υπόλοιπες έξι μέρες.

Η ανάπαυση, λοιπόν, αυτό το πολυτελές αγαθό που ήταν αποκλειστικότητα των θεών, μοιράζεται με τους ανθρώπους. Στη δική Του ανάπαυση προσκαλεί ο Θεός τον γαιοκτήμονα, τον δούλο, τον ξένο και τα ζώα. Το Σάββατο δεν είναι το δώρο του φιλόανθρωπου γαιοκτήμονα προς τους εξαρτώμενούς του αλλά είναι το δώρο του Θεού, είναι η θεία ανάπαυση στην οποία προσκαλούνται όλοι (Ἐξοδ 31:16-17). Στο βιβλίο του Δευτερονομίου αυτή η αλήθεια γίνεται ακόμα πιο ξεκάθαρη. Η εργασία που ορίζεται για το Σάββατο είναι διανοητική, η προσταγή της θύμησης: «καὶ μνησθήσῃ ὅτι οἰκέτης ἦσθα ἐν γῆ Αἰγύπτῳ καὶ ἐξῆγάγεγν σε κύριος ὁ θεός σου ἐκεῖθεν . . .» (Δευτ 5:15) Η έξοδος από την Αίγυπτο καθιστά τον γαιοκτήμονα ισότιμο αποδέκτη της ανάπαυσης και όχι δωρητή της.

Το Σάββατο θυμίζει και κάτι άλλο στο αφεντικό. Του θυμίζει ότι δεν έχει απόλυτη ιδιοκτησία των ανθρώπων που βρίσκονται κάτω απ' το χέρι του. Το Σάββατο θυμίζει στο αφεντικό ότι ο Θεός επιθυμεί την ελευθερία του εργάτη από τον ίδιο, ότι χωρίς τις περιοριστικές απαιτήσεις του Θεού για το Σάββατο, τα αφεντικά είναι επικίνδυνα. Δεν απαιτείται σ' αυτό το σημείο η κατάργηση της δουλείας, για παράδειγμα, αλλά ο άνθρωπος, μέσω του Σαββάτου, αρχίζει να εμποτίζεται με τα ιδανικά του Θεού και αφήνεται να αναλογιστεί από μόνος του πού θα ήθελε η κοινωνία του να οδηγηθεί, ποιος θα πρέπει να είναι και αν πραγματικά θέλει και τον βολεύει να μιμηθεί έναν τέτοιο Θεό. Το τέλος της εβδομάδας θα έπρεπε να εμπνεύσει τον Ισραηλίτη και ως προς το τέλος της βασιλείας του Θεού, να διαμορφώσει την εσχολογία του.

Με άλλα λόγια, ο Θεός έρχεται σε ένα κόσμο δουλείας και καταπίεσης, όχι πολύ διαφορετικό από τον κόσμο της Μανωλάδας, της Μεσσηνίας, της Άρτας, της Αργολίδας, της Σκάλας Λακωνίας, των Μεγάρων και προβάλλει τον τρόπο με τον οποίο Αυτός δούλεψε, αναπαύθηκε και παρείχε ανάπαυση στον άνθρωπο.¹⁵ Η

11. Walton, Matthews, Chavalas (eds.), *The IVP Bible Background Commentary*, 95-96.

12. Walton, Matthews, Chavalas (eds.), *The IVP Bible Background Commentary*, 30.

13. Roland de Vaux, *Ancient Israel, Volume 1: Social Institutions* (New York: McGraw-Hill, 1965), 186-188.

14. Nahum M. Sarna, *Understanding Genesis: The World of the Bible in the Light of History* (New York: Schocken Books, 1970), 20.

15. Βλ. για παράδειγμα το άρθρο του Πέτρου Κατσάκου «Οι Άλλες Μανωλάδες σε Όλη τη Χώρα», Η Αυγή, cited on 28/4/13. Online: <http://www.avgi.gr/article/246564/oi-alles-manolades-se-oli-ti-xora>.

εμπειρία του Θεού, το πρότυπο της Γένεσης και της Εξόδου δεν μπορεί να αφήσει τον άνθρωπο ασυγκίνητο. Δεν μπορεί πλέον ο άνθρωπος που αναλογίζεται το παράδειγμα του Θεού του να παραμένει στους κοινωνικοπολιτικούς τρόπους που έμαθε, που είχαν παγιωθεί στον κόσμο του για αιώνες και που του συστήνονταν ως η μόνη πραγματικότητα, ως κοσμογονικές δομές, ως «έτσι έχουν τα πράγματα». Μπορεί ο Θεός να μην καταργεί ευθέως τις ανισότητες αλλά με το Σάββατο τις υπονομεύει δραστικά. Σχετικοποιεί την ελευθερία των αφεντικών, σχετικοποιεί τις ιεραρχικές αξίες και τη χρηστικότητα του ανθρώπου. Σχετικοποιεί την αντίληψη του «δουλεύω συνέχεια για να μπορώ μια μέρα να αναπαυθώ». Η ανάπαυση δεν είναι παράγωγο της εργασίας αλλά το παράδοξο παράγωγο της *παύσης* της εργασίας, του περιορισμού της.

Ο σαββατισμός βάζει φρένο στην ανικανοποίητη επιθυμία του ανθρώπου για κέρδος, για απόκτηση περισσότερων πραγμάτων και δηλώνει ότι υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ της έλλειψης αυτάρκειας του αφεντικού και της καταπίεσης των εργατών του. Η μη ελεγχόμενη επιθυμία μεγιστοποίησης κέρδους βεβηλώνει τον άγιο χρόνο του Θεού και την δημιουργία Του. Αυτό ακριβώς έρχεται ο προφήτης του Θεού, Αμώς, να κατακρίνει, αναφέροντας όσους «μισούν» το Σάββατο: «Ἀκούσατε τούτο, οἱ ῥοφοῦντες τοὺς πένητας καὶ οἱ ἀφανίζοντες τοὺς πτωχοὺς τοῦ τόπου, 5 λέγοντες, Πότε θέλει παρέλθει ὁ μῆν, διὰ νὰ πωλήσωμεν γεννήματα καὶ τὸ σάββατον, διὰ νὰ ἀνοίξωμεν σίτον, σμικρύνοντες τὸ ἔφα καὶ μεγαλύνοντες τὸν σίκλον καὶ νοθεύοντες τὰ ζύγια τῆς ἀπάτης» (Αμώς 8:4-5 Βάμβας). Το Σάββατο που στηρίζεται στην αδικία και την εκμετάλλευση δεν είναι ο σαββατισμός του Θεού αλλά του είναι απεχθής (Ησα 1:13).

Το Σάββατο δεν θέλει μόνο να προστατεύσει τον άνθρωπο από την εξοντωτική δουλειά και την καταπίεση. Δίνει στους ανθρώπους ελευθερία από τα αφεντικά τους αλλά και ελευθερία από τον εαυτό τους.¹⁶ Όπως έχουμε πει, το Σάββατο είναι απόδραση, είναι έξοδος από τον κόσμο της «απόλυτης εργασίας» ακόμα κι αν αυτή δεν είναι απαραίτητα καταπιεστική. Τόσο το αφεντικό όσο και ο εργάτης μπορεί να είναι «δούλοι» του κόσμου της «απόλυτης εργασίας» εάν μόνο μέσα σ' αυτά τα πλαίσια μπορούν να συλλάβουν τον κόσμο τους και να φανταστούν τον εαυτό τους και την αξία τους: να σπουδάσω, να βρω μια καλή δουλειά, να κάνω καριέρα, να πάρω προαγωγή, να εξασφαλίσω ένα καλό εφάπαξ όταν αφυπηρετήσω έτσι ώστε να αναπαυθώ. Το Σάββατο υπάγεται στο πρόγραμμα του κόσμου εργασίας, αντί το αντίστροφο. Ο δούλος μπορεί να θεωρεί ότι με την οικονομική ανεξαρτησία θα ελευθερωθεί από τον ζυγό της εργασίας και θα μπορεί να αναπαυθεί. Η κατανόηση όμως της ανάπαυσης ως απουσίας εργασίας και ως οικονομικής ανεξαρτησίας είναι «μωρία», μοιάζει με την ανάπαυση του άφρονος πλούσιου που κτίζει αποθήκες και ησυχάζει στην διασφάλιση αδιάλειπτης παροχής τροφής: «Ψυχὴ, ἔχεις πολλὰ ἀγαθὰ ἕναποτεταμειυμένα δι' ἔτη πολλὰ: ἀναπαύου, φάγε, πίε, εὐφραίνου» (Λουκ 12:16). Η ανάπαυση που στηρίζεται στην οικονομική ανεξαρτησία δεν έχει ξεπεράσει τη σφαίρα του κόσμου της «απόλυτης εργασίας». Συνεχίζει να ορίζει

και να περιορίζει τον άνθρωπο μέσα στα πλαίσια του παγανιστικού κόσμου, θεωρεί την ανάπαυση ως παραχθείσα εντός του κόσμου τούτου, ως στηριζόμενη στην εργασία του ανθρώπου και συλλαμβάνει τον άνθρωπο είτε ως εργάτη είτε ως καταναλωτή: «ἡ γὰρ ψυχὴ πλεῖον ἐστὶν τῆς τροφῆς καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος» (Λουκ 12:23).

Επίλογος

Το θέμα του σαββατισμού είναι τεράστιο και μόνο την επιφάνεια μπορεί κανείς να ακουμπήσει στα πλαίσια ενός άρθρου. Έστω και συντομευμένα, είδαμε τις αντιλήψεις περί εργασίας και ανάπαυσης στην αρχαία Μεσοποταμία και την κατανόηση του ανθρώπου και του σκοπού της ύπαρξής του μέσα σ' ένα τέτοιο περιβάλλον. Ενάντια σ' αυτό το περιβάλλον, αλλά και στο σύστημα της Αιγύπτου στην Έξοδο, ο Θεός της Βίβλου, η εργασία του και η ανάπαυσή Του αντιπαραθέτουν ένα πολύ διαφορετικό μήνυμα για το Ποιος είναι ο Ίδιος και ποια η κοινωνία των δημιουργημάτων Του. Ο Θεός καλεί τον άνθρωπο να βγει από την κοσμοθεώρηση της «απόλυτης εργασίας» και τον αυτό-ορισμό που αυτή προσφέρει και να μπει στο δώρο της ανάπαυσης του Κυρίου. Να παραλάβει την ανάπαυσή του από τη θεία σφαίρα, να βιώσει το Σάββατο που θα ορίσει γι αυτόν ολόκληρη τη βδομάδα, τον κόσμο και την προσμονή.

Βιβλιογραφία

Berman, Joshua A. *Created Equal: How the Bible Broke with Ancient Political Thought*. Oxford: Oxford University Press, 2008.

De Vaux, Roland. *Ancient Israel, Volume 1: Social Institutions*. 2 Vols. New York: McGraw-Hill, 1965.

Goldingay, John. *Old Testament Theology. Volume 3: Israel's Life*. Downers Grove: IVP Academic, 2009.

Κατσάκος, Πέτρος. «Οι Άλλες Μανωλάδες σε Όλη τη Χώρα». Η Αυγή. Cited on 28/4/13. Online: <http://www.avgi.gr/article/246564/oi-alles-manolades-se-oli-ti-xora>.

Κείμενα της Εγγύς Ανατολής: Το Έπος του Γιλγαμές, Ενούμα Έλις, Η Κάθοδος της Ινάννα. Κείμενα των Λαών. Μετ. από τα αγγλικά Ξένη Σ. Σκαρτσή και Σωκράτης Λ. Σκαρτσής. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 1989.

Moran, William L. "The Gilgamesh Epic: A Masterpiece from Ancient Mesopotamia." Pages 2327-2336 in *Civilizations of the Ancient Near East*. 4 Volumes. Edited by Jack M. Sasson. Peabody: Hendrickson, 2006.

Pieper, Josef. *Leisure: The Basis of Culture. The Philosophical Act*. Random House, 1952. Translated by Alexander Dru. San Francisco: Ignatius Press, 2009.

Routledge, Robin. *Old Testament Theology: A Thematic Approach*. Nottingham: Apollon, 2008.

Sarna, Nahum M. *Understanding Genesis: The World of the Bible in the Light of History*. New York: Schocken Books, 1970.

Το Έπος του Γιλγαμές. 2^η Έκδοση. Εισαγωγή και Απόδοση Αύρα Ward. Αθήνα: Ιστός, 2001.

Walton, John H. *The Lost World of Genesis One: Ancient Cosmology and the Origins Debate*. Downers Grove: IVP Academic, 2009.

Walton, John H., Victor H. Matthews, Mark W. Chavalas (eds.) *The IVP Bible Background Commentary: Old Testament*. Downers Grove: IVP, 2000.

Η δρ. Μυρτώ Θεοχάρους είναι καθηγήτρια στο Ελληνικό Βιβλικό Κολλέγιο.

16. John Goldingay, *Old Testament Theology. Volume 3: Israel's Life* (Downers Grove: IVP Academic, 2009), 645.

Σχέση Εργαζόμενου - Εργοδότη κατά το Πρότυπο του απ. Παύλου

του Στέφανου Μιχαλιού

Εισαγωγή

Το μεσοδιάστημα μεταξύ της κατάρρευσης του κομμουνιστικού καθεστώτος και της ανερχόμενης πτώσης του καπιταλισμού βρίσκει τους περισσότερους Έλληνες να ταλαντεύονται μεταξύ δύο μεγάλων πολιτικοοικονομικών ελλείψεων. Η κρίση του μεσοδιαστήματος πιέζει τον Έλληνα πολίτη να διαλέξει κάτι μεταξύ γκρεμού και ρέματος. Πιο συγκεκριμένα, το εργασιακό σύστημα από το οποίο εξαρτώνται εκατομμύρια άνθρωποι φαίνεται να χάνει την αξιοπιστία του, χωρίς τις υποσχόμενες εναλλακτικές. Πώς μοιράζεται η δικαιοσύνη μεταξύ εργαζόμενου και εργοδότη;

Η ανάγκη για διευκρίνιση των αρχών της Καινής Διαθήκης στο θέμα της εργασιακής σχέσης εργαζόμενου-εργοδότη έχει γίνει πιο απαραίτητη σήμερα από ποτέ, επειδή μέσα στην κρίση, ο χριστιανός πολίτης αναζητάει τις χριστιανικές αρχές που θα τον οδηγήσουν σε μια κατανόηση του ρόλου του μέσα στην κοινωνία. Μολονότι η Καινή Διαθήκη διαθέτει αρκετό υλικό για να αναπτύξει κάποιος μια ολοκληρωμένη θεολογία της εργασίας, στο άρθρο αυτό θα περιοριστούμε στην αντίληψη του απ. Παύλου της σχέσης εργαζόμενου-εργοδότη. Πιο συγκεκριμένα, θα εξετάσουμε τις οδηγίες του απ. Παύλου στους δούλους και κυρίους της εποχής του όπως αυτές εμφανίζονται στην Εφεσίους 6:5-9.

Η Εργασιακή Σχέση Δούλου-Κυρίου την Εποχή της Καινής Διαθήκης

Προτού περιγράψουμε τις χριστιανικές αρχές που διέπουν τη σχέση εργαζόμενου-εργοδότη σύμφωνα με την Εφ. 6:5-9 (και Κολ. 3:22-4:1), ερχόμαστε αντιμέτωποι με την εξής πιθανή αντίρρηση: Πώς δικαιολογείται η εφαρμογή αρχών που διέπουν μια σχέση δούλου-κυρίου την εποχή της Καινής Διαθήκης στη σημερινή εργασιακή σχέση μεταξύ εργαζόμενου-εργοδότη; Με ποιο τρόπο η δουλεία της Καινής Διαθήκης παραλληλίζεται με το σημερινό οικονομικό εργασιακό σύστημα; Πού βασίζεται η προϋπόθεση ότι οι οδηγίες που δίνει ο απ. Παύλος στους δούλους και κυρίους της εποχής του παραπέμπουν σε εργασιακή σχέση ανάλογη αυτής του 21^{ου} αιώνα;

Πρωταρχικά, κάνουμε λάθος εάν αξιολογούμε το αρχαίο σύστημα δουλείας προϋποθέτοντας από την σημερινή μας αντίληψη περί δουλείας. Ο τρόπος με τον οποίο λειτούργησε η δουλεία τα τελευταία πεντακόσια χρόνια, με την εισαγωγή έγχρωμων Αφρικανών στην Ευρώπη και Βόρεια Αμερική, και την άθλια μεταχείρισή τους, διαφέρει αρκετά από το σύστημα δουλείας που συναντάμε στην Ρωμαϊκή αυτοκρατορία του 1^{ου} αιώνα μ.Χ.

Η δουλεία στην εποχή της Καινής Διαθήκης αποτελεί κοινή οικονομική πολιτική και αποδεκτό εργασιακό σύστημα, κάτω από το οποίο οι δούλοι όχι μόνο είχαν συγκεκριμένα δικαιώματα, αλλά και αμείβονταν για την εργασία τους.¹ Με εξαίρεση την κατηγορία των δούλων που εργάζονταν στους αγρούς, τα ορυχεία ή τις γαλέρες (αστικοί δούλοι), συναντάμε μια «μεσαία τάξη» δούλων, οι οποίοι αποτελούσαν μεγάλο μέρος του εργασιακού δυναμικού της αρχαίας κοινωνίας (οικιακοί δούλοι). Οι δούλοι της τελευταίας κατηγορίας ανήκαν σε ιδιώτες και αποτελούσαν μέρος της ευρύτερης οικογένειας που υπηρετούσαν (οίκος). Ενώ κάποιος από αυτούς εργάζονταν ως σερβιτόρος, κηπουρός, καθαριστής, κ.α., ανάμεσά τους βρίσκουμε δούλους που εργάζονταν ως τραπεζίτες, γιατροί, γραμματείς, επενδυτές, επιστάτες, δάσκαλοι, λογιστές, ποιητές, φιλόσοφοι, ή μουσικοί. Έτσι, οι οικιακοί δούλοι εκπαιδεύονταν για να προσφέρουν υπηρεσίες ανάλογες της εξειδίκευσής τους, ενώ ταυτόχρονα είχαν δικαίωμα ιατρικής περίθαλψης, συμμετείχαν σε εκδηλώσεις (γιορτές, θέατρα, κτλ.), και σε κάποιες περιπτώσεις, είχαν το δικαίωμα εξαγοράς της ελευθερίας τους εάν είχαν τα χρήματα.² Σε κάποιες περιπτώσεις, ο δούλος είχε δικαίωμα απόκτησης δικών του δούλων, ακόμα και αγοράς ακινήτων. Είναι φυσικό, λοιπόν, ένας δούλος που εργαζόταν σε μια ευκατάστατη οικογένεια να απολάμβανε μεγαλύτερες απολαβές και να ζούσε σε καλύτερες συνθήκες διαβίωσης από έναν φτωχό πολίτη.³ Έτσι, δεν μας εκπλήσσει το σχόλιο του Bartchy το οποίο επισφραγίζει την εντύπωση που έχουμε χτίσει μέχρι τώρα: «οι περισσότεροι δούλοι είχαν καλή μεταχείριση», γι' αυτό

1. Για μια πληρέστερη περιγραφή της δουλείας την εποχή της Καινής Διαθήκης, δες την εξαιρετική έρευνα των Markus Barth και Helmut Blanke, *The Letter to Philemon* (Grand Rapids: Eerdmans, 2000), σελ. 1-83. Επίσης, δες τον W. L. Westermann, *The Slave Systems of Greek and Roman Antiquity* (MAPS 40. Philadelphia: American Philosophical Society, 1955), και τον S. Scott Bartchy, *ΜΑΜΩΝΧΡΗΣΑΙ: First Century Slavery and the Interpretation of 1 Corinthians 7:21* (SBLDS 11. Missula, MT: Scholars Press, 1973), όπως και το άρθρο του στο Anchor Bible Dictionary (6:65-73).

2. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Κικέρωνα, οι δούλοι θα έπρεπε να ελευθερώνονται κάθε επτά χρόνια ή έως ότου φτάσουν τα τριάντα. Αρκετοί απελευθερωμένοι δούλοι αποκτούσαν δικαιώματα και θέσεις εξουσίας μέσα στην κοινωνία. Για παράδειγμα, ο γνωστός ποιητής Οράτιος ήταν γιος απελευθερωμένου δούλου, όπως επίσης και ο Φήλιξ, επίτροπος (procurator) της Ιουδαίας κάτω από τον αυτοκράτορα Κλαύδιο, ήταν απελευθερωμένος δούλος (Πρ. 24:22-27).

3. Barth και Blanke, *Philemon*, σελ. 3-4, 11-15. Ο Harrill σημειώνει ότι οι σκλάβοι βρίσκονταν σε όλες τις οικονομικές τάξεις της κοινωνίας, κι έτσι δεν αποτελούσαν ταξική ομάδα από μόνοι τους (J. A. Harrill, "Slavery," σελ. 1126, στο *Dictionary of New Testament Background* [Downers Grove: Inter Varsity Press, 2000]).

και «οι περισσότεροι δούλοι του πρώτου αιώνα είχαν αποδεχτεί τη θέση τους και ήταν ικανοποιημένοι».⁴

Το γεγονός ότι κάποιος μπορεί να βρει παραδείγματα εκμετάλλευσης δούλων την εποχή της Καινής Διαθήκης (και είμαι σίγουρος υπάρχουν αρκετά)⁵ δεν σημαίνει ότι η δουλεία της εποχής εκείνης αντιστοιχεί στην αθλιότητα του συστήματος της σύγχρονης δουλείας, ή ότι η δουλεία του 1^{ου} αιώνα μ. Χ. δεν αντιστοιχεί σε ανάλογο εργασιακό σύστημα.⁶ Παραδείγματα καταπίεσης και εκμετάλλευσης υπάρχουν ως πιθανότητα σε κάθε εργασιακό σύστημα, σε όλους τους αιώνες. Για παράδειγμα, το οικονομικό σύστημα του Φεουδαλισμού του μεσαίωνα της Ευρώπης οδήγησε στην εκμετάλλευση των αγροτών, καθώς και η αναζήτηση φθηνού εργατικού δυναμικού δημιούργησε τα προλεταριάτα του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα μ. Χ. Παρόλα αυτά, ενώ τέτοια οικονομικά συστήματα μπορούν να χαρακτηριστούν άδικα, δεν παύουν να ορίζουν την εργασιακή σχέση της εποχής τους, μια σχέση εργαζόμενου-εργοδότη.⁷

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, πως το σύστημα της δουλείας στην Ρωμαϊκή αυτοκρατορία του 1^{ου} αιώνα περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα δούλων (αστικούς και οικιακούς), στο οποίο αναμφίβολα συναντάμε περιπτώσεις εκμετάλλευσης, αλλά και αρκετές περιπτώσεις προνομιούχων. Παρόλη την άδικη φύση του συστήματος, δεν παύει να λειτουργεί ως το κατεξοχήν εργασιακό

4. Bartsch, *ΜΑΜΜΩΝ ΧΡΗΣΑΙ*, σελ. 72. Ο Πλούταρχος επίσης γράφει για την καλή μεταχείριση των δούλων από τους Ρωμαίους: «την εποχή εκείνη, μεταχειρίζονταν τους δούλους (οικέτας) με μεγάλη επιείκεια» (Πλούταρχος, *Βίος Κοριολάνου*, 24.5). Πρόσφατα έχει γίνει μια προσπάθεια ιστορικής αναθεώρησης της δουλείας με τον Richard Horsley να θέλει να ζωγραφίσει μια πιο απαισιόδοξη εικόνα της δουλείας του 1^{ου} αιώνα. Ο Horsley βασίζεται σε προηγούμενη έρευνα του Orlando Paterson (δες Richard A. Horsley, «The Slave Systems of Classical Antiquity and Their Reluctant Recognition by Modern Scholars», σελ. 19-66, και «Paul and Slavery: A Critical Alternative to Recent Readings», σελ. 153-200, στο τεύχος *Slavery in Text and Interpretation* [Semeia 83/84. Atlanta: Society of Biblical Literature, 1998]).

5. Για παράδειγμα, δες τη μεταχείριση των δούλων όπως περιγράφεται από τον Διόδωρο Σικελιώτη, *Ιστ. Βιβλ.* 34/35.2.1-48.

6. Ο Finley επιχειρηματολογεί ότι η δουλεία κάτω από το Ρωμαϊκό δίκαιο αποτελούσε μια μορφή εξαρτώμενης εργασίας (M. I. Finley, *Ancient Slavery and Modern Ideology*, New York: Viking, 1980). Το είδος της δουλείας όπως περιγράφεται σε κείμενα της κλασικής Ελλάδας δεν αντιστοιχεί στη δουλεία της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας την εποχή της Καινής Διαθήκης (Harrill, «Slavery», σελ. 1125).

7. Στην περίπτωση που κάποιος επιμένει στην αντίρρηση ότι η δουλεία της Καινής Διαθήκης δεν μπορεί να θεωρηθεί εργασιακό σύστημα της εποχής του, επειδή αυτή αντιτίθεται στις σημερινές αρχές εργασιακού δικαίου, απαντούμε ότι ακόμα και σε αυτή την περίπτωση οι οδηγίες του απ. Παύλου μπορούν να παράγουν διαχρονικές αρχές που διέπουν τη σχέση εργαζόμενου-εργοδότη. Πρώτα, οι οδηγίες του απ. Παύλου από τη φύση τους φαίνεται να ανακαλούν τη σχέση δούλου-κυρίου εμφυσώντας στη σχέση αυτή αρχές που ανατρέπουν την εκμετάλλευση και προωθούν μια σχέση δικαίας συναλλαγής. Κι έπειτα, όταν ο απ. Παύλος ζητάει από τους δούλους να υπακούν τους κυρίους τους ενώ βρίσκονται σε μια τέτοια «απαράδεκτη» για τα σημερινά δεδομένα σχέση, είναι εύλογο να υποθέσουμε ότι μια παράλληλη αρχή ισχύει όταν οι συνθήκες είναι ευνοϊκότερες. Επίσης, όταν ο απ. Παύλος ζητάει από τους κυρίους της εποχής του να φέρονται δίκαια στους δούλους, πόσο περισσότερο θα περιμέναμε να ισχύει αυτή η προτροπή σήμερα που τα δικαιώματα ενός εργαζόμενου είναι κοινώς αποδεκτά.

σύστημα της εποχής, ιδιαίτερα όσον αφορά την κατηγορία των οικιακών δούλων. Θυμίζουμε ότι όταν ο απ. Παύλος απευθύνεται στους δούλους και τους κυρίους της εποχής του (στο Εφ. 6:5-9 και Κολ. 3:22-4:1), απευθύνεται σε *οικιακούς* δούλους, το είδος της δουλείας που αντιστοιχεί στην σημερινή εργασιακή ιδέα εργαζόμενου-εργοδότη.⁸ Εάν αυτό ισχύει, τότε μπορούμε με σχετική ασφάλεια να αντλήσουμε αρχές από τις προτροπές του απ. Παύλου για σήμερα, έχοντας πάντοτε υπόψη τις διαφορές των δύο εργασιακών συστημάτων (του 1^{ου} αιώνα και του σημερινού).

Θεολογικές Αρχές που Διέπουν τη Σχέση Εργαζόμενου-Εργοδότη

Προτού αναφερθούμε στις συγκεκριμένες υποχρεώσεις εργαζόμενου και εργοδότη, αξίζει να σημειώσουμε ότι οι οδηγίες του απ. Παύλου στους εργαζόμενους και εργοδότες της εποχής του θεμελιώνονται σε δύο βασικές θεολογικές αρχές: την κυριότητα του Ιησού Χριστού και την τελική ανταπόδοση του Θεού για κάθε πράξη. Η θεμελίωση αυτή ενισχύει την πεποίθησή μας ότι οι προτροπές του απ. Παύλου έχουν διαχρονική αξία. Έτσι, η συμπεριφορά εργαζόμενου και εργοδότη διαμορφώνεται από την *χριστολογική* πραγματικότητα ότι ο Ιησούς υπάρχει ως Κύριος όλων, αλλά και από την *εσχατολογική* αλήθεια ότι μια μέρα όλοι θα ανταμειφθούν ανάλογα με τις πράξεις τους.⁹

Η Χριστολογική Αρχή: Ένας υπαινιγμός στην χριστολογική αρχή είναι η επανάληψη της ιδέας ως τῷ Κυρίῳ. Αυτή η ιδέα επαναλαμβάνεται ξανά και ξανά στις φράσεις ως τῷ Χριστῷ (Εφ. 6:5), ως δούλοι τοῦ Κυρίου (Εφ. 6:6), ως τῷ Κυρίῳ (Εφ. 6:7), παρὰ τοῦ Κυρίου (Εφ. 6:8), ὁ Κύριος ἐστίν ἐν οὐρανοῖς (Εφ. 6:9),¹⁰ και θυμίζει σε εργαζόμενο και εργοδότη ότι η οποιαδήποτε εργασιακή σχέση ορίζεται από τη βασική θεολογική αλήθεια ότι ο Ιησούς υπάρχει ως Κύριος όλων, εργαζόμενου και εργοδότη. Η ιδέα πίσω από τις φράσεις αυτές είναι ότι δούλοι και αφέντες έχουν πρώτα υποχρέωση υπηρεσίας στον Χριστό, οπότε η επίγεια ευθύνη εργασίας ή επίβλεψης, αν γίνει με σωστή προδιάθεση και καρδιά, ανάγεται σε λειτουργημία υπηρεσίας στον Χριστό. Ο χώρος εργασίας μεταμορφώνεται σε πεδίο υπηρεσίας, όπου, ανεξάρτητα από ρόλους, ο ένας αποβλέπει στο καλό του άλλου.

Η κυριότητα του Χριστού επάνω σε όλους, εργαζόμενο και εργοδότη, σηματοδοτεί μια κάθετη εργασιακή υποχρέωση του κάθε ατόμου, η οποία συνενώνει

8. Το γεγονός ότι οι οδηγίες του απ. Παύλου στην Εφ. 6:5-9 και Κολ. 3:22-4:1 είναι μέρος ενός ευρύτερου «οικιακού κώδικα» δείχνει ότι ο απ. Παύλος μάλλον αναφέρεται σε *οικιακούς* δούλους. Οι «οικιακοί κώδικες» ήταν αρκετά διαδεδομένοι στην αρχαία κοινωνία και εμφανίζονται αλλού με την ίδια δομή: σχέση του άντρα με τη γυναίκα, τα παιδιά, και τους δούλους (τους «οικιακούς κώδικες» αναφέρουν οι Αριστοτέλης, Άρειος ο Δίδυμος, Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς, Φίλωνας, Ιώσηπος Φλάβιος. Για παραπομπές σε αυτούς δες Frank Thielman, *Ephesians* [BECNT. Grand Rapids: Baker Academic, 2010], σελ. 367).

9. Δες Markus Barth, *Ephesians 4-6* (AB 34A. New York: Doubleday, 1960), σελ. 756.

10. Δες τις ανάλογες φράσεις στην Κολ. 3:22, 23, 24, και 4:1. Δες Peter O' Brien, *The Letter to the Ephesians* (PNTC. Grand Rapids: Eerdmans, 1999), σελ. 448.

όλα τα κοινωνικά στρώματα κάτω από την εξής βασική αρχή: την υπηρεσία του Χριστού. Η αρχή αυτή, παρόλο που εφαρμόζεται στο υπάρχον (ελλιπές) εργασιακό σύστημα, σπρώχνει προς τον επαναπροσδιορισμό του, αξιολογώντας τις υποχρεώσεις δούλων και αφεντών με ένα νέο κριτήριο, αυτό της υπακοής στον Χριστό. Έτσι, οι δούλοι δεν αξιολογούνται με κριτήριο την πιστότητά τους στο θέλημα του αφέντη τους (παρά την υπηρεσία που προσφέρουν), αλλά με κριτήριο την πιστότητά τους στο θέλημα του Θεού (Εφ. 6:6). Παρόμοια και οι αφέντες αξιολογούνται από τον Κύριο (Εφ. 6:9), δηλ. καλούνται να εξετάσουν εάν η διαχείριση του εργατικού δυναμικού αντιστοιχεί στο θέλημα του Θεού. Εργαζόμενοι και εργοδότες, δούλοι και αφέντες, όλοι λειτουργούν ως υπηρέτες του ίδιου Κυρίου, έχοντας ίση μεταχείριση από έναν Θεό που δεν είναι προσωπολήπτης (Εφ. 6:9).

Η έμφαση, λοιπόν, δεν δίνεται στην αναθεώρηση του υπάρχοντος συστήματος, αλλά στην ανασυγκρότηση των ανθρώπινων σχέσεων, ώστε το πρόβλημα να τεθεί στη σωστή του βάση: το σύστημα υπολειτουργεί, επειδή οι ανθρώπινες σχέσεις υπολειτουργούν. Η χριστολογική αρχή έχει τη δύναμη να μεταμορφώσει τις εργασιακές σχέσεις μέσα στην κοινωνία, και δεν αποσκοπεί στην άμεση εξωτερική αναδιάρθρωση του εκάστοτε εργασιακού συστήματος, αλλά στην εσωτερική αναδιάρθρωση των σχέσεων μέσα από την εντολή της αγάπης και της αλληλεγγύης (υποτασσόμενοι ἀλλήλοις, Εφ. 5:21). Γι' αυτό το λόγο, ο απ. Παύλος δεν προσπαθεί να καταλύσει το εργασιακό σύστημα της δουλείας (παρόλη την άδικη φύση του συστήματος), αλλά εμφυτεύει σε δούλους και αφέντες την αρχή της κυριότητας του Χριστού και την υποχρέωση της υπακοής σε Αυτόν, ο οποίος εντέλλεται την αγάπη. Η εντολή αυτή της αγάπης (και της αλληλεγγύης) μεταφράζει την υποχρέωση των δούλων για υπακοή ως κάτι που γίνεται με την καρδιά ή την ψυχή (ἐν ἀπλότητι τῆς καρδίας στο 6:5, και ἐκ ψυχῆς στο 6:6), πράττοντας τελικά αυτό που είναι «αγαθό» για τον άλλο (Εφ. 6:8). Ως αποτέλεσμα, οι υποχρεώσεις εργαζόμενων και εργοδοτών, όποιες κι αν είναι αυτές, γίνονται κανάλια μέσα από τα οποία η αγάπη του Θεού υπηρετεί και τις δύο πλευρές.

Η Εσχατολογική Αρχή: Η εσχατολογική θεμελίωση της προτροπής του απ. Παύλου φανερώνεται από την χρήση της μετοχής εἰδότες, η οποία εμφανίζεται δύο φορές, η μια απευθυνόμενη στους δούλους (Εφ. 6:8, δεξ και Κολ. 3:24) και η άλλη στους κυρίους (Εφ. 6:9, δεξ και Κολ. 4:1). Η ιδέα πίσω από την χρήση της μετοχής είναι ότι δούλοι και κύριοι καλούνται να υπακούσουν στις οδηγίες του απ. Παύλου «επειδή γνωρίζουν»¹¹ την βαθύτερη θεολογική αλήθεια που τους παραθέτει. Έτσι, στην περίπτωση των δούλων, η εντολή να υπακούουν τους κατά κόσμο κυρίους τους (Εφ. 6:5) συνοδεύεται από την εσχατολογική αιτία, «επειδή γνωρίζετε ότι για το καλό που κάνει κανείς θα ανταμειφθεί από τον

11. Ερμηνεύουμε την επιρρηματική μετοχή ως μετοχή αιτίας («επειδή γνωρίζετε»), αν και θα μπορούσε να είναι και χρονική («καθώς γνωρίζετε»). Thielman, *Ephesians*, σελ. 407. Και στις δύο περιπτώσεις, η μετοχή επικοινωνεί το κίνητρο πίσω από την υπακοή (Ernest Best, *A Critical and Exegetical Commentary on Ephesians* [ICC. London: T&T Clark, 1998], σελ.578, και Andrew T. Lincoln, *Ephesians* [WBC 42. Dallas: Word Books, 1990], σελ.422).

Κύριο, είτε είναι δούλος είτε είναι ελεύθερος» (Εφ. 6:8). Αλλά και στην περίπτωση των αφεντών, η εντολή να φέρονται παρόμοια στους δούλους συνοδεύεται από ανάλογη αιτία, «επειδή γνωρίζετε ότι ο δικός τους και ο δικός σας Κύριος είναι στους ουρανοὺς· και αυτός δεν κάνει διακρίσεις ανάμεσα σε πρόσωπα» (Εφ. 6:9).

Η γνώση της ίσης μεταχείρισης από τον Θεό στην τελική κρίση (χωρίς προσωποληψία ή εύνοια) προσθέτει στην αρχή της κυριότητας του Χριστού μια εσχατολογική προοπτική. Όχι μόνο ο Χριστός είναι Κύριος όλων, αλλά το τέλος του καθενός εξαρτάται από το καλό που έπραξε ως υπηρεσία στον Θεό. Έτσι, η κατάληξη του πιστού δεν εξαρτάται από το αν αδικήθηκε, αν ζημιώθηκε ή όχι, αλλά από το αν ο ίδιος αδίκησε, αν ζημιώσε τον άλλο ή όχι (Εφ. 6:8 και Κολ. 3:24-25). Η άδικη πράξη του άλλου, εργαζόμενου ή εργοδότη, δεν αποτελεί αυτόματη δικαίωση του εαυτού. Η αλήθεια αυτή αναθεωρεί την πράξη της αδικίας, ως πράξη που αυτομάτως καθιστά δικαιώματα στον αδικημένο. Όλοι οι παράγοντες σε μια εργασιακή σχέση (και κατ' επέκταση σε μια ανθρώπινη σχέση) καλούνται να ενεργήσουν για το καλό ή προς το συμφέρον του άλλου. Κι αυτή η μεταστροφή προς το καλό θα τους δικαιώσει στην τελική κρίση.

Η ιδέα της εσχατολογικής ανταμοιβής (Εφ. 6:8), λοιπόν, γίνεται το βασικό κίνητρο της υπακοής στις προτροπές του απ. Παύλου. Το κίνητρο αυτό δεν φαίνεται να έχει κερδοσκοπικό χαρακτήρα (δηλ., υπακούω για προσωπικό κέρδος), αλλά μάλλον αποσκοπεί στην άσκηση της υπομονής μέσα στην αδικία, περιμένοντας την τελική δικαίωση του Θεού.¹² Δούλοι και αφέντες αποβλέπουν στην δικαιοσύνη του Θεού και αναπαύονται στην δικαιοκρασία του Χριστού. Οπωσδήποτε, το κίνητρο για εσχατολογική δικαίωση υπαινίσσεται την ανεπάρκεια των ανθρώπινων εργασιακών συστημάτων να αποδώσουν δικαιοσύνη, και εκπαιδεύει τον πιστό να μην αποβλέπει στο προσωρινό, αλλά στο αιώνιο. Δούλοι κι ελεύθεροι μαζί προσμένουν τη δίκαιη ανταπόδοσή τους, όχι από άνθρωπο, αλλά «παρά Κυρίου» (Εφ. 6:8).

Όμως, ενώ το παρόν εργασιακό σύστημα από μόνο του δεν αποτελεί εγγύηση δίκαιων συναλλαγών, η εσχατολογική ελπίδα του πιστού μπορεί να το μεταμορφώσει σε αρένα πράξεων δικαιοσύνης. Αυτό συμβαίνει επειδή η ελπίδα του πιστού για απόδοση δικαιοσύνης στο μέλλον ορίζει τις πράξεις του στο παρόν, ώστε οι τωρινές πράξεις να αντανακλούν τη δικαιοσύνη του μέλλοντος. Κάθε φορά, δηλαδή, που ο πιστός (εργαζόμενος ή εργοδότης) επιχειρεί να στολίσει την συμπεριφορά του με πράξεις που βρίσκουν εσχατολογική ανταπόδοση, οι πράξεις αυτές κατ' ανάγκη εναρμονίζονται με τη δικαιοσύνη του Θεού.

Η Υποχρέωση του Εργαζόμενου

Περνάμε στις συγκεκριμένες οδηγίες του απ. Παύλου που ορίζουν τη σχέση εργαζόμενου-εργοδότη, με μια μικρή επιφύλαξη. Ενώ δεχόμαστε ότι οι οδηγίες του απ. Παύλου απευθύνονται σε αντανακλούν την εσχατολογική σχέση της εποχής του, το δουλικό σύστημα στο οποίο απευθύνεται διαφέρει σημαντικά από τα σημερινά ερ-

12. Στα αντίστοιχα εδάφια στην Κολοσσαείς, ο άδικος αμείβεται σύμφωνα με την αδικία του, ενώ ο δίκαιος λαμβάνει «την ανταπόδοση της κληρονομιάς» (Κολ. 3:24-25).

γασιακά συστήματα, με αποτέλεσμα η ερμηνευτική μεταφορά των οδηγιών αυτών και εφαρμογή τους στο σήμερα να απαιτεί μια κάποια ερμηνευτική ευαισθησία. Το επιθυμητό αποτέλεσμα είναι να μεταφραστεί η οδηγία του απ. Παύλου στο σήμερα με τρόπο που δεν αλλοιώνει την αρχική του πρόθεση. Θα εξετάσουμε πρώτα την υποχρέωση που θέτει ο απ. Παύλος για τους δούλους.

Η προτροπή του απ. Παύλου στους δούλους της εποχής του περιέχει μόνο ένα κύριο ρήμα, «ὕπακούετε» (Εφ. 6:5), το οποίο και συνοψίζει την υποχρέωση των δούλων στους κυρίους τους. Το υπόλοιπο της ενότητας που απευθύνεται στους δούλους (Εφ. 6:5-8) αποτελεί μια σειρά από δευτερεύουσες προτάσεις που προσδιορίζουν αυτή τη μοναδική υποχρέωση της υπακοής.¹³ Η ευθύνη της υπακοής οφείλεται στους «κατά σάρκα» κυρίους, φράση που μάλλον θέλει να ξεχωρίσει τον «γῆινο» αφέντη από τον «ουράνιο» Κύριο (δες Εφ. 6:9), αν και η φράση αυτή ίσως υπαινίσσεται την ενδεχομένως «κατά σάρκα», άδικη συμπεριφορά του γῆινου αφέντη. Η υπακοή, λοιπόν, παρουσιάζεται ως υποχρέωση χωρίς όρους.¹⁴

Ένας πρώτος προβληματισμός εγείρεται, στη σκέψη ότι η προτροπή αυτή από μόνη της όχι μόνο δεν αλλάζει την ευθύνη των δούλων της τότε κοινωνίας, αλλά φαίνεται να επιδοκιμάζει την κοινή αντίληψη της εποχής. Πώς είναι δυνατόν ο απ. Παύλος, γράφοντας εμπνευσμένος από το Πνεύμα του Θεού, να μην προείδε την αδικία του δουλικού συστήματος; Κι αν την προείδε, πώς είναι δυνατόν εκείνος που επανειλημμένως δεν δίστασε να ορθώσει την αλήθεια μπροστά στον κίνδυνο του θανάτου, εδώ να «υποχωρεί» από το να εκθέσει την αδικία; Επειδή, ακόμα κι αν ανατρέξουμε σε άλλες Παύλειες επιστολές, θα βρούμε την ίδια ακριβώς οδηγία: οι δούλοι οφείλουν να υπακούουν τους κυρίους τους.¹⁵

Επαναλαμβάνοντας την υποχρέωση του δούλου για υπακοή, ο απ. Παύλος δεν συστήνει απαραίτητα το σύστημα δουλείας, αλλά ούτε και προσπαθεί να το ανατρέψει με ανταρσία. Η στάση του φαίνεται να εκφράζει μια πρώτη αδιαφορία για την υπονόμευση του πολιτικοοικονομικού συστήματος, όχι επειδή ο πιστός δεν καλείται να αγωνιστεί για την εδραίωση μιας δίκαιης οικονομικής πολιτικής, αλλά επειδή σε κάθε στιγμή καλείται να λειτουργήσει με υπακοή στις υπάρχουσες διατάξεις και νόμους (έως ότου επιτευχθεί κάποια αλλαγή). Παρόμοια συμβουλή δίνεται στη σχέση του πιστού με το αυτοκρατορικό καθεστώς της εποχής του απ. Παύλου στην Ρωμ. 13:1-7. Η ιδέα, λοιπόν, πίσω από την υποχρέωση της υπακοής είναι η ανάλογη συμμόρφωση του εργαζόμενου με τα κοινωνικοοικονομικά δεδομένα της εποχής του.

Το ανατρεπτικό στοιχείο στη σκέψη του απ. Παύλου, επομένως, δεν βρίσκεται στην ιδέα της υπακοής, αλλά στον τρόπο της υπακοής. Εκείνο που ανατρέπει τα δεδομένα της εποχής δεν είναι ότι οι δούλοι καλούνται να υπακούσουν τους κυρίους τους, αλλά το πώς θα υπακούσουν. Και σε αυτό το σημείο αξίζει να πα-

ραθέσουμε τα πέντε στοιχεία που χαρακτηρίζουν την εργασιακή προσφορά του χριστιανού εργαζόμενου, η οποία προτρέπει να ξεχωρίσει τον εαυτό της από μια τυπική συμμόρφωση υπακοής:

1. με φόβο και τρόμο (Εφ. 6:5)
2. με απλότητα καρδιάς (Εφ. 6:5)
3. όπως θα υπακούατε τον Χριστό (Εφ. 6:5) -
4. όχι για τα μάτια, για να είστε αρεστοί στους ανθρώπους, αλλά για να εκπληρώνετε ολόψυχα το θέλημα του Θεού ως δούλοι Χριστού (Εφ. 6:6)
5. καλόβουλα, σαν να δουλεύετε για τον Κύριο και όχι για τους ανθρώπους (Εφ. 6:7)

Συνεπώς, η ευθύνη του εργαζόμενου προς τον εργοδότη (και κατ' επέκταση προς τον Θεό) αποκτά την εξής ανατρεπτική διάσταση: ο εργαζόμενος καλείται να αποκτήσει συγκεκριμένο εργασιακό ήθος με ιδιαίτερα ποιοτικά γνωρίσματα. Η «απλότητα καρδιάς» παραπέμπει στην ειλικρίνεια και τη γνησιότητα του εργαζόμενου σε αντίθεση με το ήθος της υποκρισίας και την παραποίηση της αλήθειας. Η αναφορά στην «ολόψυχη υπακοή» (ὕπακούετε) αποτρέπει την τυπική συμμόρφωση που θέλει να καταφύγει στο ελάχιστο (ὡς ἀνθρώπαρεςκοι), και επιστρατεύει την ψυχή που επιθυμεί να προσφέρει το μέγιστο δυνατό. Η ολόψυχη συμμετοχή του εργαζόμενου εκπληρώνει και «το θέλημα του Θεού». Επιπλέον, η «καλόβουλη» διάθεση (μετ' εὐνοίας) με την οποία εργάζεται ο πιστός αποκλείει τη νωθρότητα, και προάγει το πνεύμα του ενθουσιασμού.¹⁶ Το συγκεκριμένο ήθος καθίσταται αναγκαίο στον χριστιανό εργαζόμενο επειδή έχει αποκτήσει έναν άλλο Κύριο, τον Χριστό, και η εργασιακή του απασχόληση εντάσσεται κάτω από την επίβλεψη Του, οπότε η οποιαδήποτε υπηρεσία γίνεται ὡς τῷ Χριστῷ (Εφ. 6:5), ἢ ὡς τῷ Κυρίῳ (Εφ. 6:7).

Τέλος, η φράση «με φόβο και τρόμο» πιθανότατα δεν ερμηνεύεται με την άκαμπτη κυριολεκτική έννοια της καλλιέργειας φοβίας και τρομάρας, ανησυχίας και πανικού, αλλά πιο πιθανό αναφέρεται στην εθελούσια ανοχή των ρόλων ευθύνης στην εργασιακή σχέση δούλου-αφέντη.¹⁷ Η έκφραση «φόβος και τρόμος» χρησιμοποιείται συχνά στην Παλαιά Διαθήκη για να περιγράψει την πληρότητα της εξουσίας ενός καθεστώτος, είτε καλού είτε κακού (π.χ., Γεν. 9:2, Εξ. 15:16, Δευτ. 2:25, Ψαλ. 2:11), αλλά την συναντάμε επίσης στην Καινή Διαθήκη για να δηλώσει την πλήρη συμμόρφωση ή ενδοτική στάση των πιστών προς την ηγεσία της εκκλησίας (Α' Κορ. 2:3, Β' Κορ. 7:15, Φιλ. 2:12). Οπωσδήποτε, η αναγνώριση και αποδοχή των εργασιακών ρόλων, όπως και το εύρος των δικαιωμάτων που αντιστοιχούν σε εργαζόμενο και εργοδότη, διαφέρει από μια κοινωνία σε άλλη, και από το ένα κοινωνικοοικονομικό σύστημα στο άλλο. Επομένως, ο προσδιορισμός «με φόβο και τρόμο» ουσιαστικά προσθέτει στο ήθος του εργαζόμενου συγκατάβαση με την πραγματικότητα του αφεντικού ή προϊσταμένου όπως αυτή ορίζεται από την κοινωνία, σε αντίθεση με το ήθος του στασιαστή, από τον οποίο απουσιάζει ο ανάλογος σεβασμός των εργασιακών ρόλων.¹⁸

13. Thielman, *Ephesians*, σελ. 405.

14. Παρόμοιο συμπέρασμα βγάζει και ο Lincoln, *Ephesians*, σελ. 420.

15. Εκτός από την Εφ. 6:5 και Κολ. 3:22, δες Α' Τιμ. 6:1-2, Τίτος 2:9-10, και Α' Κορ. 7:21-24. Επίσης, το υπόλοιπο της Γραφής φαίνεται να συμφωνεί με τη στάση αυτή: Α' Πετ. 2:18-21.

16. O' Brien, *Ephesians*, σελ. 452.

17. Ο Best ερμηνεύει τη φράση με αναφορά στο «σεβασμό» (Best, *Ephesians*, σελ. 576).

18. Η φράση «φόβος και τρόμος» εμφανίζεται στο Ενώχ Β' 66:2 σε συνδυασμό με παρότρυνση για αποχή από την αδικία και προσκόλληση στην δικαιοσύνη.

Καταλήγουμε, λοιπόν, στην ευθύνη διαμόρφωσης ενός χριστιανικού ήθους για όλους τους εργαζόμενους. Διοικητικά στελέχη, καθαρίστριες, δάσκαλοι, υπάλληλοι γραφείου, γιατροί, πωλητές, δικηγόροι, αστυνομικοί, ιερείς, κ.α., όλοι έχουν την υποχρέωση να αναδείξουν τα ποιοτικά γνωρίσματα του χριστιανού: συγκατάβαση με τους εργασιακούς ρόλους που αποδίδει η κοινωνία, ειλικρίνεια, ολόψυχη υπηρεσία, και καλή διάθεση, όπως θα υπάκουε κανείς τον Χριστό.

Η Υποχρέωση του Εργοδότη

Έχοντας συνοψίσει την ευθύνη του εργαζόμενου σε μια εντολή, «*ὕπακούετε*» (Εφ. 6:5), την οποία και έχρισε με χριστιανικό ήθος (Εφ. 6:5-8), ο απ. Παύλος δεν αισθάνεται ότι έχει πολλά να προσθέσει στην υποχρέωση του εργοδότη, αφού κι αυτή συνοψίζεται παρόμοια: «*τὰ αὐτὰ ποιεῖτε πρὸς αὐτούς*» (Εφ. 6:9). Με την έκφραση «*τὰ αὐτὰ ποιεῖτε*», ο απ. Παύλος παραπέμπει ασφαλώς στο ήθος που έχει ήδη αναπτύξει για τον εργαζόμενο. Με την ίδια έκφραση, όμως, φαίνεται να αποδίδει ίση βαρύτητα στις υποχρεώσεις εργαζόμενων και εργοδοτών μπροστά στον Θεό.¹⁹ Οπωσδήποτε, η συγκεκριμένη εντολή της «*υπακοῆς*» δεν μεταφέρεται στους εργοδότες, ώστε οι εργοδότες να υπακούν τους δούλους. Όμως, το γεγονός της κυριότητας του Χριστού επάνω σε δούλο και αφέντη, υπό μια έννοια, καλεί και τις δύο πλευρές να υποταχθούν ο ένας στον άλλο (ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Χριστοῦ, Εφ. 5:21). Αυτή η αλήθεια επιβεβαιώνει την προηγούμενη παρατήρησή μας ότι η έμφαση στις οδηγίες για τους δούλους δεν βρίσκεται στην εντολή της «*υπακοῆς*», αλλά στο ήθος του *πῶς* υπακούω. Παρόμοια, οι εργοδότες καλούνται να εξετάσουν τον *τρόπο* με τον οποίο διοικούν τον εργαζόμενο. Ο τρόπος διοίκησης του εργοδότη, εάν ντυθεί το κατάλληλο χριστιανικό ήθος, καταλήγει να υπηρετεί τον εργαζόμενο.

Έτσι, ο εργοδότης καλείται κι αυτός να είναι ειλικρινής, γνήσιος, ολόψυχος και καλόβουλος στις υποχρεώσεις του απέναντι στον εργαζόμενο, που σημαίνει ότι παραμερίζει την οποιαδήποτε υποκρισία, ψέμα, και αδικία. Όπως ο εργαζόμενος εργάζεται ολόψυχα και αποδίδει το μέγιστο, έτσι κι ο εργοδότης οφείλει να προσφέρει το μέγιστο δυνατό σε κάθε εργαζόμενο. Όπως ο εργαζόμενος συμβάλει με μια ευχάριστη διάθεση ζήλου, το ίδιο κι ο εργοδότης οφείλει να καλλιεργήσει μια ανοιχτή διάθεση αναγνώρισης και επαίνου. Στην προς Κολοσσαείς επιστολή βρίσκουμε την επιπλέον οδηγία: «*να δίνετε στους δούλους σας ὅ,τι είναι δίκαιο κι ἀντάξιο της εργασίας τους*» (Κολ. 4:1). Ίσως και η αναφορά στον χαρακτήρα του Θεού ότι δεν είναι προσωπολήπτης να μην βρίσκεται εδώ τυχαία (Εφ. 6:9), αλλά να υπαινίσσεται την ευθύνη του εργοδότη να μιμηθεί τον Θεό σε αυτό το χαρακτηριστικό.

Τέλος, ο απ. Παύλος προσθέτει στο εργασιακό ήθος του εργοδότη ένα ακόμα γνώρισμα: «*ἀφήστε κατὰ μέρος τις ἀπειλές*» (Εφ. 6:9). Η εξήγηση αυτή θυμίζει στον εργοδότη τον περιορισμό της εξουσίας του, κι ότι δεν έχει δικαίωμα κατάχρησης του εργασιακού του ρόλου. Μάλιστα, η στέρηση του δικαιώματος της απειλής δεν προστατεύει μονάχα τον δούλο από τη βία, αλλά υπονομεύει κι αυτό ολόκληρο το σύστημα της

δουλείας. Κι εδώ επανερχόμαστε στην πρότασή μας ότι το χριστιανικό εργασιακό ήθος, όταν ενσαρκωθεί στις ζωές των πιστών, έχει τη δύναμη να μετασηματίσει τις εργασιακές σχέσεις σε βαθμό που αναδεικνύει ψήγματα της πολιτείας του Θεού. Ίσως ο απ. Παύλος (και ο Χριστός;) οραματίστηκε την ανατρεπτική φύση του ευαγγελίου να δρα μέσα από την καρδιά και μέσα από τις ανθρώπινες σχέσεις, για να αγγίξει την κοινωνία και το πολιτικοοικονομικό σύστημα του κόσμου.²⁰

Το συμπέρασμα αυτό συμβαδίζει με την χριστολογική και εσχατολογική θεμελίωση του απ. Παύλου. Σε αυτή την θεμελίωση είδαμε ότι ο σκοπός των οδηγιών προς εργαζόμενο και εργοδότη δεν είναι η αναδιάρθρωση του εργασιακού συστήματος, αφού η έλλειψη δικαιοσύνης μέσα στην κοινωνία έχει βαθύτερα αίτια, αλλά ο ανασχηματισμός των ανθρώπινων σχέσεων στην εργασία και το χτίσιμο ενός χριστιανικού εργασιακού ήθους. Το ήθος αυτό, όταν εφαρμοστεί επιτυχώς, έχει τη δύναμη να αναδείξει τη δικαιοσύνη του Θεού και να παράγει μια γεύση της εσχατολογικής πολιτείας του Θεού.

Επίλογος

Είδαμε, λοιπόν, ότι το πρότυπο του απ. Παύλου στη σχέση εργαζόμενου-εργοδότη δεν φαίνεται να περιλαμβάνει κάποια πολιτικοοικονομική διάσταση, αλλά ένα συγκεκριμένο εργασιακό ήθος, το οποίο θεμελιώνεται σε δύο βασικές θεολογικές αλήθειες: (1) ο Χριστός είναι Κύριος όλων (και συνεπώς εργοδότης όλων), και (2) οι πράξεις εργαζόμενου και εργοδότη θα βρουν την ανάλογη ανταμοιβή τους στην τελική κρίση. Και οι δύο αυτές αλήθειες, η χριστολογική και η εσχατολογική, ξεσκεπάζουν την αδυναμία των ανθρώπινων συστημάτων να αποδώσουν δικαιοσύνη, και κινητοποιούν τον πιστό να πλαισιώσει τις εργασιακές του σχέσεις βάσει της δικαιοσύνης του Θεού. Έτσι, παρόλο που ο απ. Παύλος φαίνεται να αδιαφορεί για την άμεση ανατροπή του οικονομικού εργασιακού συστήματος της εποχής του, όσο άδικο κι αν είναι αυτό, εκείνο που ανατρέπεται είναι το ήθος της εργασιακής σχέσης εργαζόμενου-εργοδότη, το οποίο ήθος αποτελεί την «*αιχμή του δόρατος*» όσον αφορά την ανασυγκρότηση των κοινωνικών δομών. Η ειλικρίνεια, η ολόψυχη και καλόβουλη διάθεση, η αλληλεγγύη, και η δίκαιη συναλλαγή που επιθυμεί το μέγιστο καλό του άλλου, ανοίγει την πόρτα στην θεία δικαιοσύνη του μέλλοντος να δράσει στο παρόν. Έτσι, ο πιστός μέσα στον εργασιακό του χώρο γίνεται αγωγός της βασιλείας του Θεού και, κατ'επέκταση, πραγματικός υπηρέτης του Χριστού.

Ο δρ. Στέφανος Μιχαλίδης είναι καθηγητής στο Ελληνικό Βιβλικό Κολλέγιο.

20. Ο Αριστοτέλης αναπτύσσει τον «οικιακό κώδικα» ως μέρος της πολιτικής του φιλοσοφίας, αφού σύμφωνα με τον ίδιο, κάθε κράτος αποτελείται από «οίκους». Συνειπώς, οι οδηγίες που δίνονται στον «οικιακό κώδικα» έχουν την πρόθεση να διαμορφώσουν την πολιτεία. Πιο συγκεκριμένα, ο Αριστοτέλης γράφει ότι αφού η έρευνα των πάντων ξεκινάει από τα μικρότερα μέρη τους, και αφού το πρώτο και μικρότερο μέρος του «οίκου» είναι αφέντης και δούλος, άντρας και γυναίκα, πατέρας και παιδιά, έχουμε την υποχρέωση να εξετάσουμε πρώτα το πολίτευμα και τον χαρακτήρα καθεμιάς από αυτές τις τρεις σχέσεις (ΑΡΙΣΤ. Πολ.Α' 1253b.1-3). Η κρατική δικαιοσύνη, λοιπόν, εφόσον απασχολείται με σχέσεις όπως αυτές του «οίκου», ενσαρκώνεται στη σύσταση των σχέσεων αυτών. Δες τα σχόλια του Thielman, *Ephesians*, 366-67.

19. Lincoln, *Ephesians*, σελ. 423. O' Brien, *Ephesians*, σελ. 453-54.

Η Ανάγνωση της Βίβλου στην Παγκόσμια Αγορά

του R. Paul Stevens

"Τ ακριβώς διδάσκετε στο Κολλέγιο Regent;" Αυτή η φαινομενικά αθώα ερώτηση μου έγινε για πρώτη φορά από τον υπεύθυνο φιλοξενίας ενός ορθόδοξου μοναστηριού. Είχα ξεκινήσει ένα τετραήμερο προσκύνημα στο Άγιο Όρος, τη μοναστική χερσόνησο της Ανατολικής Εκκλησίας. Κατά τη διάρκεια της διαδρομής μου από μοναστήρι σε μοναστήρι βρέθηκα να κουβεντιάζω φιλικά με έναν από τους υπεύθυνους φιλοξενίας. «Θεολογία της Αγοράς είναι αυτό που διδάσκω». «Τι είναι αυτό;» - η περιέργειά του τώρα κεντρίστηκε από κάτι ξένο, σκέφτηκε, με την πνευματική ζωή. «Είναι η ενσωμάτωση της χριστιανικής πίστης με την εργασία μέσα στον κόσμο». «Δεν είναι δυνατόν», απάντησε. «Γι' αυτό είμαι μοναχός». Μπορώ να καταλάβω πώς έφτασε στην εσφαλμένη αυτή άποψη. Έχει να κάνει με το πώς διαβάζουμε την Αγία Γραφή, ποια θεώρηση έχουμε για την πνευματική ζωή και αν ο θεόσταλτος ερχομός του Ιησού συνέβη πραγματικά στον κόσμο της καθημερινής εργασίας μέσα στον οποίο ζούμε.

Με μεγάλη μου χαρά γράφω ένα κεφάλαιο προς τιμήν του Carl Amerding, όχι μόνο γιατί υπήρξε ένας αγαπητός φίλος, υποστηρικτής και οδηγός στα διάφορα περιβάλλοντα όπου έχουμε υπηρετήσει μαζί - στην εκκλησία, το κολέγιο και την παγκόσμια ιεραποστολή - αλλά κυρίως επειδή ως δάσκαλος της Αγίας Γραφής και καθηγητής έχει δαπανήσει τη ζωή του στο να κάνει τον Λόγο του Θεού «οικείο» για τους ανθρώπους, εκεί όπου βρίσκονται. Και πάλι έχει να κάνει με το πώς διαβάζουμε την Αγία Γραφή. Όμως όχι μόνο πώς: αλλά και τι διαβάζουμε.

Η ΑΓΟΡΑ ΣΤΗΝ ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ

Το τι διαβάζουμε στην Αγία Γραφή πρέπει να είναι αρκετό για να μας πείσει ότι ο Θεός ασχολείται με την κοσμική μας εργασία. Η Ενσάρκωση είναι ένα θαυμάσιο σκάνδαλο - ο Θεός να περάσει από μια πλήρη ανθρώπινη εμπειρία από τη σύλληψη έως την ανάσταση. Ο Ιησούς, ο Υιός του Θεού, δουλεύει στο εργαστήριο ενός ξυλουργού για είκοσι χρόνια, ενώ τόσες ψυχές γύρω του χάθηκαν. Ο Πατέρας φανερώνει την επιδοκίμασία του κατά τη βάπτισή του, παρόλο που μέχρι τότε δεν έχει κάνει ούτε ένα κήρυγμα ή ένα θαύμα. Η ίδια η Αγία Γραφή, και στις δύο Διαθήκες, είναι ένα σκανδαλωδώς κοινό βιβλίο. Ο Θεός μιλάει με τη γλώσσα του λαού: αραμαϊκά και εβραϊκά στην Παλαιά Διαθήκη και την κοινή καθημερινή Ελληνική γλώσσα στην Καινή. Ο μεγάλος Άγγλος ελληνιστής James Hope Moulton, ακολουθώντας τα στοιχεία που προέκυψαν μέσα από την ανακάλυψη των σπαραγμάτων των παπύρων της Οξυρύγχου στην Αίγυπτο, δήλωσε: «Το Άγιο Πνεύμα μιλούσε απόλυτα στη γλώσσα του λαού, όπως ίσως θα

περιμέναμε να κάνει!».¹

Στην καταπληκτική σειρά του πάνω στη βιβλική πνευματικότητα ο Eugene Peterson παρατηρεί ότι ακόμη και η λέξη «επιούσιος άρτος» που είναι τοποθετημένη στο στρατηγικό κέντρο της προσευχής του Κυρίου - και συχνά ερμηνεύεται από τους ανθρώπους της εκκλησίας ως πνευματικό ψωμί, Άρτος της Ευχαριστίας ή ουράνιο ψωμί - είναι, όπως γνωρίζουμε τώρα από τα οξυρύγχεια σπαραγμάτα, το συνηθισμένο ψωμί από την αγορά, αγορασμένο μαζί με ρεβίθια και άχυρο.² Χωρίς να έχει πρόσβαση σε αυτές τις πρόσφατες ανακαλύψεις ο Adolf Diessmann είχε σκεφτεί ότι η λέξη επιούσιος³ (καθημερινός) «είχε την όψη μιας λέξης που προέρχεται από το εμπόριο και τις συναλλαγές της καθημερινής ζωής των ανθρώπων».

Προσθέστε σε αυτό και το γεγονός ότι από τις 132 δημόσιες εμφανίσεις του Ιησού στην Καινή Διαθήκη, οι 122 ήταν στην αγορά. Από τις 52 παραβολές που ο Ιησούς είπε, οι 45 αναφέρονταν σε ένα εργασιακό πλαίσιο. Από τις 40 θεϊκές επεμβάσεις που καταγράφονται στις Πράξεις, οι 39 έγιναν στην αγορά ή τη δημόσια πλατεία. Ο Ιησούς κάλεσε 12 συνηθισμένους εργαζόμενους, όχι κληρικούς, για την οικοδόμηση της εκκλησίας του και μερικοί από αυτούς είχαν αμφισβητήσιμα επαγγέλματα.⁴

Η ΑΓΟΡΑ ΩΣ ΜΙΑ ΣΥΝΗΘΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΩΝ

Ο Walter Duckat στο βιβλίο του, *Από ζητιάνος μέχρι βασιλιάς: Όλα τα επαγγέλματα των βιβλικών χρόνων* απαριθμεί πάνω από διακόσια διαφορετικά επαγγέλματα που υπήρχαν στους βιβλικούς χρόνους, δίνοντας αρχαιολογικές και φιλολογικές μαρτυρίες για την ιστορία αυτών των επαγγελμάτων. Πολλά από αυτά βρίσκονται στην Αγία Γραφή. Μερικά από τα επαγγέλματα είναι εξωτικά, όπως ο γητευτής φιδιών, ο μάγος, ο κατασκευαστής καθρεφτών, ο ενεχυροδανειστής, ο τζογαδόρος, ο ερμηνευτής ονείρων, η πόρνη, ο παραχαράκτης, και ο καραμελοποιός. Αλλά αυτό που είναι αξιοσημείωτο είναι ο αριθμός των επαγγελμάτων που συναντούμε και σήμερα στον κόσμο της εργασίας του 21ου αιώνα: λογιστής, ηθοποιός, αρχιτέκτονας, τραπεζίτης, κατάσκοπος, κουρέας, απογραφέας, κατασκευαστής ενδυμάτων, φαρμακοποιός, σχεδιαστής επίπλων, κομμωτής, νοικοκυρά, κοσμηματοπώλης, δικηγόρος, έμπορος, αργυραμοιβός, νοσοκόμα, γιατρός, μεσίτης, ναυπηγός, στρατιώτης, έμπορος μπαχαρικών, δάσκαλος, υπάλληλος θεάτρου, ταμίας, έμπορος κρασιών, επιθεωρητής μέτρων και σταθμών. Για κάθε ένα από αυτά ο Duckat δηλώνει τι έκαναν, και σε ποιο σημείο

αναφέρονται στη Βίβλο, στην εβραϊκή λογοτεχνία (όπως το Ταλμούδ), ή στις μαρτυρίες των αρχαίων χειρογράφων. Έχει ένα κεφάλαιο για το εμπόριο και τις συναλλαγές: για τη μεταφορά για εμπορικούς σκοπούς, για τις μεθόδους μεταφοράς, για προϊόντα, για τις αγορές, εκθέσεις, εξαγωγές, εισαγωγές, για τους βασιλικούς εμπόρους, τους κανονισμούς των επιχειρήσεων, τα χρήματα, το εισόδημα, τον πλούτο, τη συμπεριφορά προς τους εργαζόμενους, τις εργαζόμενες γυναίκες, τις συντεχνίες και απεργίες.⁵ Θα μας είναι χρήσιμο να δούμε μερικά απ' αυτά..

Στη Γένεση 24:52 ο υπηρέτης του Αβραάμ αγοράζει μια γυναίκα για τον Ισαάκ. Ο Ισαάκ γίνεται πολύ πλούσιος μέσα από την ευλογία του Θεού (26:12), με αποτέλεσμα οι Φιλιισταίοι να ζηλέψουν το μονοπώλιό του και να φράξουν τα πηγάδια του (26:14-15) - μια εχθρική κίνηση. Ο Ιακώβ διαπραγματεύεται με τον Λάβαν για μια μισθωτή θέση που θα του επιτρέψει να αποκτήσει αυτό που χρειάζεται για την οικογένειά του, ενώ δίνει στον Λάβαν «τίποτα» (30:31) μια και ο Ιακώβ γνωρίζει ότι ο Λάβαν δεν θέλει στην πραγματικότητα να του δώσει τίποτα.⁶ Τα αδέρφια της Δείνας κάνουν μια ασυνειδητή συμφωνία για την τιμή της νύφης στο περιστατικό με τον Συχέμ, χωρίς να έχουν την πρόθεση να την εκπληρώσουν. Το αποτέλεσμα αυτής της δόλιας συναλλαγής είναι να γίνουν μισητοί (34:13-17).

Ο Ιωσήφ είναι ο πρώτος έμπορος που αποταμιεύει στην Αγία Γραφή - αποταμιεύοντας τρόφιμα κατά τη διάρκεια των επτά χρόνων της αφθονίας για τα προσεχή επτά χρόνια λιμού και, στη συνέχεια, υποδουλώνοντας ολόκληρο το έθνος στον Φαραώ (Γεν. κεφ. 37). Ο Ιωθόρ επισκέπτεται το Μωυσή και συμβουλεύει αυτόν τον αποκαμωμένο ηγέτη να αναθέσει το έργο του σε «άνδρας αξίους, φοβούμενους τον Θεόν» (Εξοδ 18:21). Ο Σολομών κάνει μια συμφωνία με τον Χειράμ να του παρέχει τα υλικά για το ναό, με αντάλλαγμα σιτάρι και λάδι (Α' Βασιλέων κεφ. 5). Ο Ιώβ δίνει μια λεπτομερή περιγραφή της τεχνολογίας της εξόρυξης στο πλαίσιο της επιβεβαίωσης ότι η σοφία δεν μπορεί τόσο εύκολα να βρεθεί και αποκτάται μέσα από το φόβο του Κυρίου (Ιώβ κεφ. 28).

Η σοφία των παροιμιών είναι ιδιαίτερα συναρπαστική, συνιστώντας τη σταδιακή δημιουργία πλούτου μάλλον παρά το σύστημα του γρήγορου πλουτισμού: «Τα εκ ματαιότητος πλούτη θέλουσιν ελαττωθεί· ο δε συνάγων με την χείρα αυτού θέλει αυξηθεί» (13:11). «Εν παντί κόπω υπάρχει κέρδος· η δε φλυαρία των χειλέων φέρει μόνον εις ένδειαν» (14:23). «Τι χρησιμεύουσι τα χρήματα εις την χείρα του άφρονος, δια να αγοράση σοφίαν, αφού δεν έχει γνώσιν;» (17:16). Στις Παροιμίες κεφ. 31 περιγράφει την δραστήρια στις επιχειρήσεις γυναίκα - που αγοράζει χωράφια και βλέπει ότι η διαπραγματεύσή της είναι κερδοφόρα: «Δότε εις αυτήν εκ του καρπού των χειρών αυτής· και τα έργα αυτής ας επαινώσιν αυτήν εν ταις πύλαις».

Ο Εκκλησιαστής συλλογίζεται πάνω στη ματαιότητα των μεγάλων επιχειρήσεων «κάτω από τον ήλιο». «Ο αγαπών το αργύριον, δεν θέλει χορτασθή αργυρίου· ουδέ εισοδημάτων ο αγαπών την αφθονίαν· ματαιότης και τούτο» (5:10). «Ο δε του πλουσίου χορτασμός δεν αφήνει αυτόν να κοιμάται» (5:12). Και όμως η καλή δουλειά και ο πλούτος είναι δώρα του Θεού. «Εις όντινα ο Θεός δόσας πλούτη και υπάρχοντα, έδωκεν εις αυτόν

εξουσίαν να τρώγη απ' αυτών, και να λαμβάνη το μερίδιον αυτού, και να ευφραίνεται εις τον κόπον αυτού, τούτο είναι δώρον Θεού» (5:19, δείτε το αντίθετο στο 6:2).

Στον Ιεζεκιήλ κεφ. 27 ο προφήτης θρηνεί για την Τύρο, μια ισχυρή ένδειξη ότι θα πρέπει να θρηνούμε για ένα άδικο οικονομικό σύστημα. Η Τύρος είναι κάτω από την κρίση του Θεού. Το εκτεταμένο διεθνές εμπόριό της που περιγράφεται στο 27:9-24 περιλαμβάνει άργυρο, σίδηρο, κασσίτερο, μόλυβδο, σκλάβους, αντικείμενα από χαλκό, άλογα εργασίας, άλογα πολεμικά, μουλάρια, ελεφαντόδοντο και έβενο, τουρκουάζ, πορφύρα, κεντήματα, λινό, κοράλλι, ρουμπίνια, σιτάρι, γλυκά, μέλι, λάδι, βάλαμο, κρασί, μαλλί, κάσσια, αρωματικά καλάμια, πολύτιμα υφάσματα για άμαξες, αρνιά, κριάρια, αίγες, μπαχαρικά, πολύτιμους λίθους, όμορφα ρούχα, κυανά υφάσματα, και πολύχρωμα χαλιά.

Στην Καινή Διαθήκη ο Ιησούς, στα λεγόμενα «σιωπηλά χρόνια», εργάστηκε ως ξυλουργός, ή, ενδεχομένως ως επιχειρηματίας (δεδομένου ότι η λέξη που συνήθως μεταφράζεται ως "ξυλουργός" (τέκτων) μπορεί να σημαίνει, επίσης, αυτός που σχεδιάζει και υλοποιεί την κατασκευή ενός σπιτιού ή ενός σκάφους). Ο Παύλος συνεργάστηκε με τον Ακύλα και την Πρίσκιλλα ως σκηνοποιός και πωλούσαν τα προϊόντα τους στην αγορά (Πράξεις 18:1-4). Χρησιμοποίησε επίσης, την περιοχή της αγοράς και το ρυθμό της οικονομικής ζωής για να δώσει ένα απολογητικό και ευαγγελιστικό μήνυμα στο χώρο εργασίας στην ενοικιαζόμενη αίθουσα του Τυράννου (Πράξεις 19:9). Πέρα από την περιγραφή ανθρώπων που εργάζονται στην αγορά, η Αγία Γραφή μας λέει πώς η αγορά σχετίζεται με το σκοπό του Θεού. Ένα σκίτσο δείχνει δύο άνδρες που μιλούν. Ο ένας λέει στον άλλο, «Μόλις ανακάλυψα το νόημα της ζωής. Δυστυχώς, δεν έχει καμία επιχειρηματική εφαρμογή». Τίποτα δεν θα μπορούσε να είναι πιο λαθεμένο.

Η ΑΓΟΡΑ ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΣΚΟΠΟ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Από την αρχή της Γένεσης μαθαίνουμε ότι ο Θεός δημιούργησε την ανθρωπότητα για να απολαμβάνει την επικοινωνία με τον Θεό, για το χτίσιμο κοινωνίας και να γίνουν συν-δημιουργοί με τον Θεό (έχοντας κυριαρχία, εργαζόμενοι και φροντίζοντας τη γη - Γένεση 1:28, 2:15). Αυτό περιλαμβάνει τα πάντα, από τη γεωργία έως τη βιομηχανία μεταποίησης αγροτικών προϊόντων, από την κτηνοτροφία έως την οικιακή οικονομία, από την κατασκευή εργαλείων ως την οικοδόμηση πόλεων. Μιλώντας για το σκοπό του Θεού, Kenneth Kantzer λέει ότι η επιχειρηματικότητα ήταν προφανώς στο μυαλό του Θεού από την αρχή:

Με τη δημιουργία, τα ανθρώπινα όντα είναι κοινωνικά όντα, δεν υπήρχε ποτέ σκοπός να ζουν μόνοι. Λόγω του κοινωνικού χαρακτήρα μας, είμαστε ξεχωριστοί (κάθε πρόσωπο είναι κατά μία έννοια μοναδικό), αλληλεξαρτώμενοι και, ως εκ τούτου, αναγκαστικά εξαρτημένοι από την ανταλλαγή. Η ανταλλαγή είναι ενσωματωμένη στην ίδια τη φύση μας. Και αυτό είναι επιχειρηματικότητα.⁷

Μία από τις πρώτες αναφορές στον κόσμο πέρα από Εδέμ αναφέρεται η γη της Αβιλά, όπου «το χρυσίον... είναι καλόν» (Γεν. 2:12). Εξυπακούεται στην αφή-

γηση της Γένεσης ότι ο Θεός προόριζε τον Αδάμ και την Εύα (και τους απογόνους τους) για να «γεμίσουν τη γη». Αυτό περιλάμβανε να επεκτείνουν την εξύμνηση του Θεού σε όλες τις πλευρές της ζωής μέσα από την επέκταση του ιερού κήπου στον κόσμο. Ο Κήπος (ιερό), η Εδέμ (σπίτι) και τα εδάφη (ο κόσμος) είναι σαν τρεις ομόκεντροι κύκλοι, ώστε να επεκτείνουν την ιεραποστολή σε παγκόσμιο επίπεδο. Κατά ειρωνικό τρόπο, η αποβολή τους από τον Κήπο αποτελούσε αφ' ενός κρίση (για την αμαρτία τους) αλλά και εκπλήρωση (γιατί αυτό τους ανάγκασε να γεμίσουν τον κόσμο). Βλέπουμε ένα σημείο προς την κατεύθυνση αυτή στους απογόνους του Κάιν που ασχολούνται με το εμπόριο - ζουν σε σκηνές και ασχολούνται με την κτηνοτροφία, κατασκευάζοντας και παίζοντας μουσικά όργανα και σφυρηλατώντας εργαλεία (Γένεση 4:20-22). Εμείς δεν πρόκειται να υποθέσουμε ότι επειδή ήταν απόγονοι του δολοφόνου Κάιν, η δραστηριότητά τους ήταν κάτι κακό. Αυτή ήταν η αρχή του εμπορίου, του πολιτισμού και της βιοτεχνίας. Από αναγκαιότητα οι άνθρωποι αναγκάστηκαν να προβούν σε ανταλλαγές και αυτό είναι επιχείρηση.

Ο πύργος της Βαβέλ αντιπροσωπεύει μια αυτόνομη επιχείρηση που ήταν ειδωλολατρική: η πόλη και ο πύργος (Γεν. κεφ. 11). Η απέλαση τους και η διαφοροποίηση των γλωσσών ήταν, όπως αυτή του Αδάμ και της Εύας, τόσο κρίση όσο και εκπλήρωση. Κρίθηκαν για την αλαζονεία του να προβάλλουν τον εαυτό τους και όμως αναγκάστηκαν να σκορπίσουν για «να γεμίσουν τη γη» (διάβαζε «παγκόσμια ολιστική ιεραποστολή» που περιλαμβάνει τις επιχειρήσεις). Αλλά οι επιχειρήσεις και η συναλλαγή είναι πράγματα που πρέπει να γίνουν σε εξάρτηση από το Θεό. Στο Δευτερονόμιο 8:3 μιλάει για αυτό. Ο Θεός λέει μέσω του Μωυσή, «Σε ταπεινώσε ... και σε έθρεψε με μάννα ... δια να σε κάμη να μάθης ότι ο άνθρωπος δεν ζη μόνο με άρτον, αλλ' ο άνθρωπος ζη με πάντα λόγον εξερχόμενον εκ του στόματος του Κυρίου». Η λέξη από το στόμα του Θεού δεν είναι μια απλή κουβέντα, αλλά η δυναμική αυτο-αποκάλυψη που κάνει όλα να συμβαίνουν, σε αυτή την περίπτωση η τροφή. Ο Θεός αποκαλύπτει τον εαυτό του στην πρόνοιά του. Αυτό το βλέπουμε και στον κήπο στην Εδέμ, όπου το πρώτο δώρο του Θεού ήταν η τροφή που πρέπει να καταναλώνεται με ευγνωμοσύνη και σε κοινωνία με τον Θεό. Εκεί βρίσκεται πάντα ο κίνδυνος: «Αφού φάγης, και χορτάσης, πρόσεχε εις σεαυτόν, μήποτε λησμονήσης τον Κύριον» (8:10-18) είναι ο Κύριος που σου δίνει τη δυνατότητα «να ευημερήσ» (8: 18). Στο τελευταίο βιβλίο της Αγίας Γραφής, την Αποκάλυψη 18:1-24, ο Θεός θα κρίνει το διεφθαρμένο κόσμο της αγοράς. Οι έμποροι θρηνούν γιατί η Βαβυλώνα έχει πέσει. «Και πάντα τα παχέα και τα λαμπρά έφυγον από σου, και πλέον δεν θέλεις ευρεί αυτά».

Και όμως, αυτή η τελική όραση του Κυρίου που βασιλεύει απόλυτα, του πλήρους ερχομού της Βασιλείας και του νέου ουρανού και της νέας γης, δείχνει ότι θα υπάρξει οικονομική και επιχειρηματική εργασία σε αυτό που συνήθως αποκαλούμε «παράδεισο», αλλά που στην πραγματικότητα είναι μια εντελώς ανανεωμένη δημιουργία: «Οι εκλεκτοί μου θέλουσι παλαιώσει το έργον των χειρών αυτών. Δεν θέλουσι κοπιάζει εις μάτην...» (Ησαίας, 65:22-23). «Οι βασιλείς της γης φέρουσι την δόξαν και την τιμήν... των εθνών εις αυτήν (την αγία πόλη) (Αποκ. 21:24-26).^{8,9} Αυτό έχει οδηγήσει

δύο καθηγητές του μάρκετινγκ στο να υποστηρίζουν ότι θα υπάρχει μάρκετινγκ στον ουρανό!¹⁰ Ακόμη και αν δεν θα υπάρχει καμιά έλλειψη, θα υπάρχει η δυνατότητα επιλογών σχετικά με τη σειρά των δραστηριοτήτων στις οποίες θα επιλέγουμε να συμμετάσχουμε. Θα πρέπει επίσης να επεξεργαζόμαστε πληροφορίες και να παίρνουμε αποφάσεις. Ακόμα κι αν θα ξέρουμε περισσότερα, δεν θα είμαστε παντογνώστες. Υποστηρίζουν:

Η ικανότητα να παρέχουν πληροφορίες και να καινοτομήσουν θα είναι ένα πνευματικό δώρο που θα ωφελεί με πολλούς τρόπους το σώμα του Χριστού... Το μάρκετινγκ θα είναι μια διαδικασία για να δείχνουμε την αγάπη προς τον πλησίον, καθώς και μια διαδικασία για να αγαπούμε το Θεό, αφού, όπως ο Μάρτιν Λούθερ πρότεινε δείχνουμε την αγάπη μας για τον Θεό αγαπώντας τον πλησίον μας και δείχνουμε την αγάπη μας προς τον πλησίον μας, στην καθημερινή μας εργασία.¹¹ Όμως, πάμε πίσω στη ζωή, στο εδώ και τώρα.

Η ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ

Ο Αβραάμ είχε προφανώς την ίδια στάση όπως πολλοί ποιμένες και χριστιανοί προς την αγορά: είναι ένας τόπος στερημένος από Θεό. Στη Γένεση 20:1-18 Αβραάμ συστήνει τη Σάρα ως αδελφή του, επειδή σκέφτεται, δεν υπάρχει «φόβος του Θεού» στην κοσμική αγορά του βασιλείου του Αβιμέλεχ και κάποιος θα τον σκοτώσει για να κερδίσει την όμορφη γυναίκα του. Αλλά ο Θεός μιλάει στον Αβιμέλεχ σε όνειρο, και αυτός ψέγει τον πιστό για την υποκρισία του, δίνει δώρα στον Αβραάμ, και του προσφέρει για να ζήσει όπου επιθυμεί. Ο Θεός αποκαλύπτει στον Ιακώβ, στο πλαίσιο της εργασίας του. Ο Ιακώβ βλέπει ένα όνειρο σχετικά με το σχέδιό του αναπαραγωγής στο αγρόκτημά του Λάβαν (Γεν. 31:10-13). Ο Κύριος δίνει χάρη στον Ιωσήφ, ως σκλάβο, ως κρατούμενο και ως αντιβασιλέα της Αιγύπτου. Ο Μωυσής συναντά τον Θεό σε μια φλεγόμενη βάτο, ενώ εργάζεται ως κτηνοτρόφος. Ο Βεσελεήλ, ένας τεχνίτης, είναι το μόνο πρόσωπο στην Παλαιά Διαθήκη για τον οποίο λέγεται ότι ήταν «γεμάτος με το Πνεύμα του Θεού» για τους σκοπούς του έργου του (Εξοδ. 31:3). Ο Θεός επιλέγει τον Σαούλ, ενώ ο ίδιος εργάζεται, ψάχνοντας για τα χαμένα γαϊδουράκια του. Ο Θεός παρέχει έναν σύζυγο για τη Ρουθ στην αγορά, καθώς αυτή σταχυολογεί για την επιβίωσή της (Ρουθ κεφ. 2).

Στην Καινή Διαθήκη η κλήση για μαθητεία ήρθε στους αλιείς, τον Πέτρο, τον Ανδρέα, τον Ιάκωβο και τον Ιωάννη (Ματθ. 3:18-22· Λουκάς 5:1-11) ενώ εργάζονταν στην αλιευτική τους επιχείρηση. Ο Πέτρος επανέρχεται στην μαθητεία του, ενώ ο ίδιος είναι και πάλι στην εργασία (Ιωάννης 21:15-23). Η πρόσκληση έρχεται στο Ματθαίο ενώ εισπράττει τους φόρους για την ομοσπονδιακή κυβέρνηση (Ματθ. 9:9-12). Στη συνέχεια, υπάρχει το κήρυγμα του Στεφάνου. Αφού έχει αποδείξει ότι η αποκάλυψη του Θεού έχει λάβει χώρα κυρίως σε χώρους εκτός του ιερού, λέει, «Ο Ύψιστος δεν κατοικεί εν χειροποιήτοις ναοίς». (Πράξεις 7:48)· εκτελέστηκε γιατί κήρυξε αυτό το μήνυμα! Οι περισσότερες από τις αποκάλυψεις του Θεού δεν έγιναν στην σκηνή, το ναό ή την εκκλησία αλλά ακριβώς εκεί που οι

άνθρωποι εργάζονται και ζουν.

Αυτός είναι ο τρόπος που ενεργεί ο Θεός! Από αυτόν πηγάζουν ευλογίες για όλο τον κόσμο.

Η ΑΓΟΡΑ ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Όπως προαναφέρθηκε, στην Αγία Γραφή έχουμε ακόμα ένα παράδειγμα του διεθνούς εμπορίου στη συναλλαγή του Σολομώντα με τον Χειράμ το βασιλιά της Τύρου, ο Χειράμ πούλησε στο Σολομώντα την ξυλεία για το ναό και ο Σολομών πούλησε στον Χειράμ σιτάρι και λάδι. Φυσικά, σήμερα ζούμε σε μια πολύ πιο περίπλοκη κατάσταση, από εκείνη της εποχής που γράφτηκε η Αγία Γραφή. Αντικατέστησα τη φωτογραφική μηχανή μου που εκλάπη με μία "ιαπωνική" ψηφιακή, μόνο για να ανακαλύψω ότι το σώμα της κατασκευάζεται στην Ταϊλάνδη και ο φακός στην Κίνα. Στην ταχεία αμαξοστοιχία για τη Μανίλα μια νεαρή γυναίκα καθισμένη δίπλα μου, μου έπιασε κουβέντα. «Είστε επισκέπτης;» «Ναι». Τη ρωτώ γιατί επιστρέφει σπίτι από τη δουλειά τόσο νωρίς (ήταν 2.30 μ. μ.). Μου εξηγεί ότι δουλεύει στην νυχτερινή και την πρωινή βάρδια σε ένα τηλεφωνικό κέντρο, απαντώντας σε ερωτήσεις για λογαριασμό μιας τηλεφωνικής εταιρείας στο ανατολικό τμήμα των ΗΠΑ. «Αυτό πρέπει να είναι σκληρή δουλειά,» πρότεινα. «Μ' αρέσει,» μου απάντησε. «Οι άνθρωποι συνήθως ξεκινούν μιλώντας με αγένεια ή ακόμα και θυμό, και εγώ τους καλμάρω. Στο τέλος της κουβέντας μου ζητούν συγγνώμη». Το CNN μεταφέρει την είδηση από το Σινο-Αφρικανικό συνέδριο στο Πεκίνο, που θα οδηγήσει στο να έχει η Κίνα μεγαλύτερη πρόσβαση στις πρώτες ύλες, και ιδιαίτερα στο πετρέλαιο στην Αφρική και τα Αφρικανικά έθνη που θα εισπράξουν τόσο την ενίσχυση όσο και την αύξηση των εμπορικών συναλλαγών. Αναμφισβήτητα το διεθνές εμπόριο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην παγκόσμια ειρήνη, γιατί όπως είπε κάποιος, για την Ιαπωνία, θα ήταν τρέλα να ρίξει βόμβες (τώρα) στον πιο σημαντικό εμπορικό εταίρο της.

Η Αγία Γραφή αποκαλύπτει την πάγια πρόθεση του Θεού να ευλογήσει όλα τα έθνη. Ξεκινά με το Θεό: *missio Dei*. Ο Θεός εκείνος που δίνει, έδωσε και θα δώσει. Ο Θεός καλεί τον Αδάμ και την Εύα να «γεμίσουν τη γη». Τότε ο Αβραάμ επιλέγεται και του δίνεται η υπόσχεση που περιλαμβάνει και την οικογένεια, για τη γη και την «ευλογία στα έθνη». Ο Ισραήλ (οι απόγονοι του Αβραάμ) καλείται να είναι φως στα έθνη που σημαίνει να είναι ένα «παράδειγμα» για το πώς πρέπει να ζει κανείς, πώς πρέπει να πραγματοποιηθεί η οικονομική δικαιοσύνη και πώς πρέπει να αναπτυχθεί η γη. Αυτό έχει οδηγήσει τον Michael Novak να προτείνει:

Από το ξεκίνημά της, η σύγχρονη επιχειρηματική οικονομία σχεδιάστηκε για να γίνει ένα διεθνές σύστημα, που ασχολείται με την αύξηση του «πλούτου των εθνών, όλων των εθνών, με ένα συστηματικό, κοινωνικό τρόπο. Σε καμία περίπτωση δεν επικεντρώνεται αποκλειστικά στον πλούτο συγκεκριμένων ατόμων.¹³

Είτε πρόκειται για κέδρους από το Λίβανο, ελαιόλαδο από το Ισραήλ, μολύβια ή αυτοκίνητα, καφέ ή τηλέφωνα, τα περισσότερα αγαθά δεν μπορούν να παραχθούν από την εργασία ενός μεμονωμένου ατόμου και απαιτούν τη συνεργασία αρκετών, συχνά πολλών, προς έναν κοινό στόχο.

Αναμφίβολα το Ισραήλ απέτυχε στο να ανταποκρι-

θεί σε αυτή την υψηλή κλήση, και οι προφήτες καταφέρθηκαν ενάντια στις αδικίες στην αγορά - πώληση των φτωχών στην τιμή ενός ζευγαριού σανδάλιων, παρακράτηση των μισθών (ένα θέμα που έθεσε στην Καινή Διαθήκη ο Ιάκωβος στην επιστολή του). Αλλά η πρόθεση του Θεού ήταν η αποστολή του Θεού να φέρει ειρήνη, ευημερία και γόνιμη επιχειρηματικότητα μέσα σ' όλα τα έθνη. Η έλευση του Χριστού δεν άλλαξε αυτή την αποστολή, αλλά μάλλον «της έδωσε σάρκα και οστά» μέσα από τη ζωή του Υιού του Θεού. Ο Ιησούς καλεί τους οπαδούς του σε μια πλήρως ενσάρκωτη αποστολή: «Καθώς με απέστειλε ο πατήρ, και εγώ πέμπω εσάς» (Ιωάν. 20:21). Το Ευαγγέλιο της Βασιλείας δεν είναι απλά η σωτηρία της ψυχής, αλλά πλήρης ανανέωση και μεταμόρφωση. Επομένως εργαζόμαστε για τη Βασιλεία όταν δημιουργούμε νέο πλούτο, ανακουφίζουμε τη φτώχεια, δημιουργούμε ευημερία για τους ανθρώπους, εξωραϊζουμε και βελτιώνουμε τη ανθρώπινη ζωή, και καθώς εγκλωβίζουμε δυνάμεις που αντιστέκονται στην ερχόμενη από το Θεό *shalom*. Ο James Luther Adams υποστηρίζει ότι από όταν η πρώιμη Χριστιανοσύνη «απέρριψε την πολιτική θρησκεία, επέτρεψε την εθελοντική συμμετοχή και ξεπέρασε τους εθνικούς διχασμούς» ο Χριστιανισμός ήταν στην πραγματικότητα η πρώτη παγκόσμια εταιρεία.¹⁴ Η πρώτη πολυεθνική, όπως υποστηρίζεται, είναι οι Ιππότες του Ναού, των οποίων οι διεθνείς επιχειρήσεις στήριξαν τη δράση τους στις Σταυροφορίες. Και ακόμη και ο William Carey, που συχνά αναφέρεται ως ο ιδρυτής του μοντέρνου κινήματος της ιεραποστολής (αν και είχε πολλούς προκατόχους), πίστευε ότι η βασιλεία του Θεού θα διαδοθεί μέσω του διεθνούς εμπορίου. Η επιχειρηματική δραστηριότητα είναι ένας τρόπος με τον οποίο καλούμαστε, με τον Αβραάμ και τους απογόνους του να ευλογήσουμε τα έθνη και να οικοδομήσουμε την ενότητα διαπολιτισμικά και σε διεθνές επίπεδο, όχι σαν ένα πύργο της Βαβέλ, όχι ομογενοποιώντας, αλλά με την αλληλεξάρτηση, παρόλο που είναι αναμεμιγμένη με την αμαρτία και την αποδόμηση. Την ίδια στιγμή, υπάρχει σύγκρουση μεταξύ των ηλικιών, μεταξύ των κόσμων, μια σύγκρουση την οποία θα βιώσει κάθε πρόσωπο της βασιλείας στην αγορά. Ο Mortimer Arias σε αυτή την αριστοτεχνική μελέτη της βασιλείας λέει:

Ο ερχομός της βασιλείας έχει ως αποτέλεσμα μια μόνιμη αντιπαράθεση των κόσμων. Η βασιλεία είναι ένα ερωτηματικό στο μέσο των καθιερωμένων ιδεών και απαντήσεων που αναπτύχθηκαν από τους λαούς και τις κοινωνίες. Η βασιλεία φέρνει στην επιφάνεια αποκάλυπτα τα ανθρώπινα κίνητρα και τους πιο ιερούς κανόνες των ανθρώπινων ηθών. Η βασιλεία είναι μια εικονοκλαστική παρενόχληση των θρησκευτικών ιερών τόπων και συνθηγιών και η πιο ριζοσπαστική απειλή για τους βωμούς των ναών, τις κάστες των ιερέων, και τα πιο προστατευμένα «άγια των αγίων». Η βασιλεία είναι ο διορισμένος αμφισβητίας όλων των αγιοποιητικών μύθων και συστημάτων αφαιρώντας αμείλικτα το προσώπείο όλων των ανθρώπινων μεταμφιέσεων, των φαρισαϊκών ιδεολογιών, ή των αυτο-διαϊωνιζόμενων δυνάμεων.¹⁵

Στον εικοστό πρώτο αιώνα, έχουμε αναμφίβολα να κάνουμε με μια παγκόσμια αγορά, πιο εκτεταμένη απ' όσο θα μπορούσε ποτέ να φανταστεί ο Ιωνάς όταν ο ίδιος πήρε το δρόμο για την ενδοχώρα της Ισπανίας,

αντί να κηρύξει στο Ιράκ (την αρχαία Νινευή). Στο βιβλίο *Doing God's Business* παραθέτω το κείμενο του Paul Williams, οικονομολόγου, που λέει ότι «Η παγκοσμιοποίηση... υπονομεύει σταδιακά τη φύση των 'εθνικών ορίων' και δημιουργεί ένα κόσμο χωρίς σύνορα, όπου ο καθένας ανήκει εξίσου παντού, αλλά κανείς δεν νιώθει 'σαν στο σπίτι του' μέσα στην κοινότητα».¹⁶

Στο ίδιο κεφάλαιο σχολιάζω την πολυπλοκότητα του προβλήματος.¹⁷ Υπήρξαν κάποια οφέλη: η μεταφορά της τεχνολογίας των πληροφοριών ή η προσφορά μη αγροτικής απασχόλησης στις χώρες που προηγούμενα κυριαρχούσε η γεωργία ως τρόπος επιβίωσης, καθώς και η δημιουργία νέων βιομηχανιών και υπηρεσιών σε χώρες με στάσιμη οικονομία. Κατά τα τελευταία δέκα χρόνια, σύμφωνα με υπολογισμούς της Παγκόσμιας Τράπεζας κατά το 2003, το ποσοστό των ανθρώπων στον κόσμο που ζουν σε συνθήκες φτώχειας μειώθηκε από 29,6 στο 23,2 τοις εκατό. Αυτό σημαίνει, όπως εκτιμάται, ότι τετρακόσια εκατομμύρια άνθρωποι, ενώ είναι ακόμα απελπιστικά φτωχοί, δεν αντιμετωπίζουν πλέον την πείνα καθημερινά. Η αγοραστική δύναμη των καταναλωτών σε όλο τον κόσμο έχει σχεδόν τριπλασιαστεί. Η παιδική θνησιμότητα μειώθηκε κατά 42 τοις εκατό από το 1970 και υπήρξε πενταπλάσια αύξηση της πρόσβασης σε καθαρό νερό για αγροτικές οικογένειες σε όλο τον κόσμο.¹⁸ Αλλά υπάρχει και μια άλλη πλευρά της εικόνας.

Υπάρχει απώλεια θέσεων εργασίας τόσο στις βιομηχανικές χώρες καθώς και σε λιγότερο βιομηχανοποιημένες χώρες. Η ζημιά στη βιόσφαιρα είναι δυνητικά καταστροφική. Είναι γνωστό ότι αν όλος ο κατοικημένος κόσμος υιοθετούσε τον εξαιρετικά καταναλωτικό τρόπο ζωής της Δύσης και του Βορρά, θα χρειάζονταν τουλάχιστον τρεις πλανήτες για εξεύρεση πόρων. Αντιμέτωπος με τους παγκοσμιοποιημένους πολιτισμούς, οι ανθρώπινες ομάδες αγωνίζονται να διατηρήσουν την ταυτότητά τους και ίσως ένα μέρος της βαλκανοποίησης κάποιων εθνών στον πλανήτη μπορεί να αποδοθεί σε αυτόν τον αγώνα για εξεύρεση ταυτότητας σε μια σταδιακά αναδυόμενη παγκόσμια τάξη. Δε μπορεί κάποιος να ανήκει σε όλο το ανθρώπινο γένος. Οικονομικά οι φτωχοί γίνονται φτωχότεροι και οι πλούσιοι πλουσιότεροι, ακόμη και αν υπήρξε, συνολικά κάποια αύξηση του πλούτου σε παγκόσμια κλίμακα. Ο Jeremy Rifkin στο βιβλίο *The End of Work* προβλέπει παγκόσμια ανεργία μέσω της τεχνολογίας, ακόμη και στους λεγόμενους τομείς παροχής υπηρεσιών. «Ακριβώς έξω από το νέο υψηλής τεχνολογίας παγκόσμιο χωριό βρίσκεται ένας αυξανόμενος αριθμός απόρων και απελπισμένων ανθρώπων, πολλοί από τους οποίους στρέφονται στο έγκλημα δημιουργώντας ένα τεράστιο νέο εγκληματικό υπόκοσμο».¹⁹ Και σαν κερασάκι στην τούρτα, το χρέος του Τρίτου Κόσμου είναι σε επίπεδο τιμωρίας.²⁰

Οι *New York Times*, σημείωσαν ότι οι τρεις πλουσιότεροι άνθρωποι στον κόσμο έχουν περισσότερο από ό,τι το ΑΕΠ των 48 φτωχότερων χωρών, ότι το πλουσιότερο 20% των ανθρώπων στον κόσμο καταναλώνουν το 86% του συνόλου των αγαθών και υπηρεσιών, ότι το φτωχότερο 20% καταναλώνει το 1,3% όλων των αγαθών και υπηρεσιών: ότι οι Αμερικανοί και οι Ευρωπαίοι ξοδεύουν 17 δισεκατομμύρια δολάρια το χρόνο για γατοτροφές και σκυλοτροφές, δηλαδή 4 δισεκατομμύρια περισσότερα από ό,τι απαιτείται για την παροχή βασικής υγειονομικής περιθαλψής και διατροφής για τον

καθένα στον κόσμο· και ότι οι Αμερικανοί ξοδεύουν 8 δισεκατομμύρια ετησίως για καλλυντικά, 2 δισεκατομμύρια παραπάνω από όσα απαιτούνται για την παροχή βασικής εκπαίδευσης για καθέναν στον κόσμο.²¹ Για το σκοπό αυτό η Αγία Γραφή μιλάει ειδικά για το πώς να συμπεριφερόμαστε στην αγορά.

ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΩΣ ΝΑ ΖΟΥΜΕ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ

Μερικές φορές αυτό γίνεται με ένα παράδειγμα, χωρίς ηθική αξιολόγηση, αφήνοντας μας να προσεγγίσουμε την ηθική πλευρά της πράξης μέσω των συνεπειών της. Για παράδειγμα, ο Αβραάμ αφήνει το Λωτ να επιλέξει τις καλύτερες περιοχές - μια περιγραφή χωρίς ηθικά σχόλια εκτός από το ότι ο Θεός του υπόσχεται τα πάντα μετά (Γεν. κεφ. 13). Και αργότερα (Γεν. 14:23) ο Αβραάμ λέει στο βασιλιά των Σοδόμων «Δεν θέλω λάβει από πάντων των ιδικών σου... δια να μη είπης, Εγώ επλούτισα τον Αβραάμ»- αρνείται να εκμεταλλευτεί την ευγνωμοσύνη. Αντίθετα βλέπουμε πως η δόλια συμφωνία που γίνεται από τους γιους του Ιακώβ με τον Συχέμ στη διαπραγμάτευση για την τιμή της νύφης, για την αδελφή τους τη Δείνα τους οδήγησε στο να γίνουν μια δυσωδία για τους ανθρώπους και να αναγκαστούν να φύγουν (Γεν. κεφ. 34). Αξίζει να σημειωθεί ότι, όσον αφορά την κάπως παραπλανητική διαπραγμάτευση του Ιακώβ με τον Λάβαν για να πάρει το καλύτερο μέρος από τα κοπάδια για τον εαυτό του και την οικογένειά του, οι χριστιανοί σχολιαστές τείνουν να το θεωρούν αυτό κακό, ακόμη και αν το κείμενο αναφέρει ότι τόσο ο Λάβαν όσο και ο Ιακώβ είδαν το χέρι του Θεού μέσα σ' αυτό. Οι Εβραίοι σχολιαστές προσπερνούν την ηθικότητα του γεγονότος (και μερικές φορές επαινούν αυτήν την ιερή πονηριά) και βλέπουν μόνο ένα μοιραίο λάθος που έκανε ο Ιακώβ, την καθυστέρησή του να επιστρέψει στη Βαιθήλ, όπως είχε ορκιστεί, με αποτέλεσμα η κόρη του Δείνα να βιαστεί.

Εκτός από περικοπές όπου οι άνθρωποι περιγράφονται, συνήθως χωρίς ηθικολογικό σχόλιο, υπάρχουν πολλές άμεσες οδηγίες σχετικά με το πώς πρέπει να συμπεριφερόμαστε στην αγορά. Οι Δέκα Εντολές (Εξοδ. 20:1-17) ασχολούνται με την ειδωλολατρία, τα όρια της εργασίας (Σάββατο) την κακή σεξουαλική συμπεριφορά (μοιχεία), την κλοπή, την αλήθεια και την απληστία. Οι δούλοι πρέπει να απελευθερώνονται μετά από έξι χρόνια (Εξοδ. 21:1-6): «δεν πρέπει να χρεώνεται τόκος «μεταξύ του λαού μου», αλλά μπορεί κανείς να πάρει μια εγγύηση (ένα παλτό, αλλά θα πρέπει να το επιστρέψει πριν από την δύση του ηλίου): δωροδοκίες δεν πρέπει να γίνονται δεκτές γιατί τυφλώνουν τα μάτια εκείνων που βλέπουν και διαστρέφουν τα λόγια των δικαίων (Εξοδ. 23:08): τα άκρα των χωραφιών δεν πρέπει να τρυγούνται, αλλά να μένουν για το φτωχό και τον ξένο (Λευιτικό 19:9) - Μήπως αυτό αφορά τα μονοπώλια; Ο Ησαΐας και άλλοι προφήτες φωνάζουν για οικονομική δικαιοσύνη στην αγορά: «Η ησυχία της οποίας εγώ εξέλεξα, δεν είναι αυτή; το να λύσης τους δεσμούς της κακίας, το να διαλύσης τα βαρέα φορτία και το να αφήνης ελεύθερους τους καταδεδυναστευμένους και το να συντρίβης πάντα ζυγόν; Δεν είναι το να διαμοιράζης τον άρτον σου εις τον πεινώντα και να εισάγης εις την οικίαν σου τους αστέγους πτωχούς;»

(Ησαΐας 58:6-7).

Ακριβή και ενιαία μέτρα και σταθμά πρέπει να χρησιμοποιούνται. Αυτό δεν είναι στην πραγματικότητα αναφορά σε δίκαιη τιμολόγηση (όπως προτείνεται από τον Larry Burkett στο *Business by the Book*),²² αλλά είναι σχετικό με ένα αξιόπιστο νόμισμα, το μέσο συναλλαγής. «Δεν θέλετε πράξει αδικίαν εις κρίσιν, εις μέτρα, εις σταθμά και εις ζύγια· ζύγια δίκαια σταθμά δίκαια, εφά δίκαιον, και ιν δίκαιον, θέλετε έχει» (Λευιτικό 19:35-36). Οι μισθοί πρέπει να καταβάλλονται έγκαιρα. «Δεν θέλει διανυκτερεύσει ο μισθός του μισθωτού μετά σου έως πρωί» (Λευιτικό 19:13, βλέπε επίσης Ιάκωβος 5:4). Στο χώρο εργασίας και στα δικαστήρια οι άνθρωποι δεν πρέπει να αντιμετώπιζονται με ευνοιοκρατία. «Δεν θέλετε κάμει αδικίαν εις κρίσιν· δεν θέλεις αποβλέψει εις πρόσωπον πτωχού ουδέ θέλεις σεβασθή πρόσωπον δυνάστου· εν δικαιοσύνη θέλεις κρίνει τον πλησίον σου» (Λευιτικό 19:15, βλέπε επίσης Ιακ 2:1-13). Μια σημαντική περικοπή στο Δευτερονόμιο 17:14-20 περιγράφει τον τρόπο που πρέπει ένας βασιλιάς να συμπεριφέρεται. Ο βασιλιάς «ουδέ θέλει πληθύνει σφόδρα εις εαυτόν αργύριον και χρυσίον» (17:17), μια περικοπή ιδιαίτερης σημασίας για τους διευθυντές που έχουν μερικές φορές μισθούς διακόσιες και τριακόσιες φορές μεγαλύτερους από αυτούς των εργαζομένων στο κατώτατο επίπεδο. Περαιτέρω, ο βασιλιάς πρέπει να προσέχει «διά να μη υψωθή η καρδιά αυτού υπεράνω των αδελφών αυτού» (17:20). Το Δευτερονόμιο περιέχει, επίσης, κάτι που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σαν ο πρώτος οικοδομικός κανονισμός: «Όταν οικοδομής νέαν οικίαν, θέλεις κάμει περιτείχισμα πέριξ του δώματός σου, διά να μη κάμης ένοχον αίματος την οικίαν σου, εάν πέση τις άνθρωπος απ' αυτής» (22:08).

Στην Καινή Διαθήκη ο Παύλος γράφει στους Ρωμαίους «Απόδοτε λοιπόν εις πάντας τα οφειλόμενα, εις όντινα οφείλετε τον φόρον τον φόρον, εις όντινα τον δασμόν τον δασμόν, εις όντινα τον φόβον τον φόβον, εις όντινα την τιμήν την τιμήν» (13:07). Οι δούλοι να υπακούνε στους αφέντες τους, υπηρετώντας τους με την καρδιά τους όπως εκείνοι υπηρετούν τον Κύριο· οι αφέντες πρέπει να συμπεριφέρονται στους σκλάβους τους με τον ίδιο τρόπο, επειδή υπηρετούν τον Κύριο. Ο σκλάβος είναι ελεύθερος και ο αφέντης είναι ένας υπηρέτης (Εφεσ. 6:5-9· Κολ. 3:22 - 4:1· Α' Πέτρου 2:18-21). Σχετικά με την ηθική οκνηρία κάποιων εργαζομένων στη Θεσσαλονίκη ο Παύλος προειδοποιεί κατά της απραξίας (αντί να ακολουθούν το παράδειγμα του Παύλου, Β' Θεσσαλονικείς 3:6-13). Δίνει το παράδειγμα ότι είναι πιο ευλογημένο να δίνει (η δωρεάν διακονία του) από το να παίρνει (Πράξεις 20:35) και έτσι το παράδειγμά του της σκληρής δουλειάς βοηθά τον αδύναμο. Η αγάπη του χρήματος, και όχι τα χρήματα, είναι η ρίζα πολλών και όλων των ειδών του κακού (Α' Τιμ. 6:3-10). Και έτσι ο Παύλος προειδοποιεί τους πλούσιους που έχουν ειδικούς πειρασμούς: «Εις τους πλούσιους του κόσμου τούτου παράγγελλε να μη υψηλοφρονώσι, μηδέ να ελπίζωσιν επί την αηλιότητα του πλούτου... να πλουτώσιν εις έργα καλά...θησαυρίζοντες εις εαυτούς θεμέλιον καλόν εις το μέλλον, διά να απολαύσωσι την αιώνιον ζωήν» (Α' Τιμ. 6:17-19). Όλα αυτά έχουν να κάνουν με την ασφάλεια, ή με ό, τι ο Ιησούς ονομάζει «Μαμμονά» (μια λέξη που προέρχεται από το αραμαϊκό, «Αμήν» - ας γίνει, Λουκάς 16:13). Έτσι, δεν θα

πρέπει να καυχόμαστε για το αύριο: «Έλθετε τώρα οι λέγοντες· Σήμερον ή αύριον θέλομεν υπάγει εις ταύτην την πόλιν και θέλομεν κάμει εκεί ένα χρόνον και θέλομεν εμπορευθή και κερδήσει· ότινες δεν εξεύρετε το μέλλον της αύριον» (Ιακ 4:13-17).²⁴

Αναμφίβολα, υπάρχουν τρομερές ανισότητες στον κόσμο, με τους πλούσιους να γίνονται πλουσιότεροι και τους φτωχούς φτωχότεροι. Πώς δείχνουμε αγάπη στην παγκόσμια αγορά και στο πλαίσιο της παγκόσμιας φτώχειας; Ένας σίγουρος και δημοκρατικός τρόπος είναι μέσω της μικρο-οικονομικής επιχείρησης, επιτρέποντας στους φτωχούς και περιθωριοποιημένους να γίνουν δημιουργοί νέου πλούτου. Αυτό είναι απολύτως σύμφωνο με την αρχική κλήση του Θεού στον Αδάμ και την Εύα και τους απογόνους τους, και με την αναγκαιότητα της εργασίας στην αγορά. Ο Μεσαιωνικός Εβραίος, Μαΐμωνίδης (Moses ben Maimon, 1135-1204) προσδιόρισε τους οκτώ βαθμούς φιλανθρωπίας κατατάσσοντάς τους. Στην κατώτερη κλίμακα είναι ένα πρόσωπο που δίνει, αλλά μόνο όταν του ζητηθεί από ένα φτωχό. Όμως, η ανώτερη είναι η εξής: τα χρήματα δίνονται για να μη γίνει κάποιος φτωχός, δίνοντας του δηλαδή εργασία ή διδάσκοντάς του το εμπόριο ή παρακινώντας τον σε επιχειρήσεις για να μην αναγκαστεί να βρεθεί στη φοβερή εναλλακτική να απλώσει το χέρι του για ελεημοσύνη. Αυτό είναι το μεγαλύτερο βήμα και το κορυφαίο σκαλοπάτι στη χρυσή σκάλα της φιλανθρωπίας.²⁵ Έτσι, η παγκόσμια αγορά είναι ένας τόπος για την υπηρεσία του Θεού και του πλησίον, κοντά και μακριά.

Η ΑΓΟΡΑ ΩΣ ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΚΟΝΙΑΣ

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως διακονία (με την έννοια του να υπηρετεί τον Θεό και τους σκοπούς του Θεού) έλαβε χώρα στην αγορά με τον Ιωσήφ (στην Αίγυπτο), με την Εσθήρ (στο παλάτι του βασιλιά), με το Νεεμία (σε ένα ξένο παλάτι και στη συνέχεια σε ένα οικοδομικό έργο), με τον Δανιήλ ο οποίος ομολόγησε και προσευχήθηκε για τον βασιλιά και το βασίλειο σε ένα ειδωλολατρικό περιβάλλον, συμπεριφερόμενος με ακεραιότητα, με τον Ιωνά, έτσι ώστε ο χώρος εργασίας των ναυτικών να γίνει ο τόπος μιας μεγάλης θρησκευτικής αναζωπύρωσης (Ιωνάς 1:16), και με τον Παύλο στην Έφεσο στην αίθουσα του Τύραννου για δύο χρόνια (Πράξεις 19:9-10). Ο Παύλος υπηρέτησε στο πλαίσιο της εργασίας του ως σκηνοποιός. Το επάγγελμα του σκηνοποιού δεν ήταν απλώς ένας τρόπος για «να βγάξει το ψωμί του» ή «να τα βγάλει πέρα» σε μια περιορισμένη κατάσταση, αλλά για να υποστηρίξει την αποστολική διακονία του.²⁶ Η διακονία του Παύλου στην αγορά της Εφέσου στην ενοικιαζόμενη αίθουσα του Τύραννου, για μια περίοδο δύο ετών στο χρόνο της μεσημεριανής ανάπαυσης είχε ως αποτέλεσμα να «ακούσει όλη η Ασία το Λόγο του Θεού». Η εξάπλωση της χριστιανικής πίστης στην Έφεσο απείλησε τις επιχειρήσεις κατασκευής ειδώλων των λατρευτών της Αρτέμιδας και προκάλεσε ταραχή (19:9). Τέλος, στη μικρή επιστολή του Παύλου προς το Φιλήμονα ο Παύλος πείθει το Φιλήμονα να δεχτεί πίσω το δραπετή δούλο του, ο οποίος έχει γίνει πλέον αδελφός στον κύριό του. Αυτά σχετικά με τις άμεσες αναφορές για την εργασία στην αγορά. Αλλά όταν ο Ιησούς θέλει να βρει έναν

τρόπο να εκφράσει την αλήθεια για τη ζωή στην βασιλεία του Θεού στρέφεται σε εικόνες από την αγορά.

Η ΑΓΟΡΑ, ΩΣ ΜΙΑ ΑΛΛΗΓΟΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Μια μεταφορά μεταφέρει νόημα από τη μια πραγματικότητα στην άλλη και έτσι βαθιάει η κατανόησή μας για την αλήθεια. Πάρα πολλά λόγια σχετικά με τη ζωή στην βασιλεία του Θεού είναι εμπορικοί όροι: «κληρονομιά» (Ψαλμός 16:06· Εφεσ 1:18)· «κέρδος»· «ανταλλαγή»· «πώληση»· «αγορά»· «όφελος»· «εξαγορά» (Ψαλμός 49:7-8)³ «έρευνα» (Ψαλμός 66:10)· «μισθός»(της αμαρτίας). Εδώ είναι μερικά άλλα παραδείγματα από τις αλληγορίες σχετικά με την αγορά: «Τα λόγια του Κυρίου είναι λόγια καθαρά αργύριον δεδοκιμασμένον εν πηλίνω χωνευτηρίω, κεκαθαρισμένον επταπλάσιως» (Ψαλμός 12:06). «Ο λίθος, τον οποίον απεδοκίμασαν οι οικοδομούντες, ούτος έγινε κεφαλή γωνίας» (Ψαλμός 118:22). «Εάν ο Κύριος δεν οικοδομήση οίκον, εις μάτην κοπιάζουσιν οι οικοδομούντες αυτόν» (Ψαλμός 127:1). Στον Εκκλησιαστή 11:1-4 λέει «Ρίψον τον άρτον σου επί πρόσωπον των υδάτων» (μια αναφορά στο εμπόριο σιτηρών στην περιοχή της Μεσογείου) «διότι εν ταις πολλαίς ημέραις θέλεις ευρεί αυτόν. Δος μερίδιον εις επτά και έπι εις οκτώ· διότι δεν εξεύρεις τι κακόν θέλει γείνει επί της γης... Όστις παρρηρεί τον άνεμον, δεν θέλει σπείρει· και όστις θεωρεί τα νέφη, δεν θέλει θερίσει». Αυτή είναι μια δυνατή μεταφορά σχετικά με την ανάληψη κινδύνου αλλά, ταυτόχρονα, μια παρότρυνση να μοιράζεται ο κίνδυνος, έτσι ώστε «να μην είναι όλα τα αυγά σε ένα καλάθι» (μια άλλη κοινή μεταφορά σήμερα).

Στον Ησαΐα κεφ. 5 το τραγούδι του Αμπελώνα συγκρίνει το έθνος του Ισραήλ σε μια επιχείρηση που είχε καλλιεργηθεί καλά, αλλά απέδωσε κακούς καρπούς. Επίσης στον Ησαΐα υπάρχει μια προφητεία για τη μελλοντική επέκταση της βασιλείας του Θεού την οποία ο William Carey βρήκε ως ένα κείμενο για τον ευαγγελισμό του κόσμου που διεξάγεται μέσω του διεθνούς εμπορίου (διαβάστε «πολυεθνικές»): «Αι νήσοι βεβαίως θέλουσι προσμείνει εμέ και εν πρώτοις τα πλοία της Θαρσεΐς, διά να φέρωσι μακρόθεν τους υιούς σου, το αργύριον αυτών και το χρυσίον αυτών μετ' αυτών, διά το όνομα Κυρίου του Θεού σου ...αι πύλαι σου θέλουσιν είσθαι πάντοτε ανοικταί... διά να εισάγωσιν εις σε τας δυνάμεις των εθνών και να εισφέρωνται οι βασιλείαι αυτών». (Ησαΐας 60:9-11). Με παρόμοιο τρόπο στον Ιερεμία δίνεται η εντολή για να αγοράσει έναν αγρό, ενώ ο Ναβουχοδονόσορ πολιορκούσε την Ιερουσαλήμ ως ένα προφητικό σημάδι ελπίδας για την αποκατάσταση: «Οικία και αγροί και άμπελοι θέλουσιν αποκτηθή πάλιν εν ταύτη τη γη» (32:15).

Η διακονία του Ιησού είναι πλούσια σε μεταφορές της αγοράς: ο σοφός και ο μωρός οικοδόμος είναι μια αλληγορία για δύο τρόπους στο να ανταποκριθούμε στο μήνυμα της βασιλείας. Ακούγοντας τα λόγια του Ιησού και εφαρμόζοντάς τα είναι σαν να χτίζεις ένα σπίτι του πάνω σε ένα βράχο (Ματθ. 7:24-27· Λουκάς 6:46-49). Η βασιλεία είναι σαν έναν έμπορο μαργαριταριών ο οποίος, βρίσκοντας ένα μεγάλης αξίας, πουλάει τα πάντα για την απόκτησή του (Ματθ.3:45-6).

Οι παραβολές συχνά δείχνουν εικόνες της αγο-

ράς για να προκαλέσουν την πίστη στον ερχομό του Θεού και στον παρόντα νόμο: Κατά την παραβολή του άσπλαχνου δούλου, ένας δούλος δεν ήθελε να χαρίσει ένα μικρό χρέος αφού του είχε χαριστεί ένα τεράστιο χρέος - γι 'αυτό, εμείς που έχουμε λάβει συγχώρηση, πρέπει να συγχωρούμε τους αδελφούς και τις αδελφές μας (Ματθ. 18:21-35). Η Παραβολή των εργαζομένων στον Αμπελώνα δεν αφορά δίκαιους μισθούς. Διάφοροι εργάτες που προσλήφθηκαν σε διάφορες ώρες της ημέρας πήραν όλοι την ίδια αμοιβή, όπως και η χάρη της βασιλείας έρχεται εξίσου σε εκείνους που έρχονται στη βασιλεία νωρίς ή αργά (Ματθ. 20:16). Με τον ίδιο τρόπο η παραβολή των γεωργών του αμπελώνα δεν αφορά θέματα κληρονομιάς ή δίκαιη αμοιβή. Οι γεωργοί έπιασαν το γιο και τον σκότωσαν για να πάρουν την κληρονομιά του - μια παραβολή που χρησιμοποίησε ο Ιησούς για να μιλήσει για την απειλή θανάτου εναντίον του (Ματθ. 21:33-46· Μάρκ. 12:1-12· Λουκάς 20:9-19). Η Παραβολή των ταλάντων δείχνει ότι κάποιος πρέπει και μπορεί να διακινδυνεύσει για τη βασιλεία, όπως ακριβώς πρέπει να ρισκάρει για να κερδίσει χρήματα, και το κάνουμε αυτό, επειδή έχουμε έναν Θεό που δεν είναι σκληρός και ανελέητος (Ματθ. 25:14-30). Η παραβολή του άφρονα πλουσίου χρησιμοποιεί την εικόνα ενός άπληστου επιχειρηματία για να δείξει πώς ένας ανόητος αποθηκεύει πράγματα για τον εαυτό του και δεν είναι πλούσιος προς τον Θεό (Λουκ. 12:13-21). Η παραβολή για την κατασκευή ενός πύργου χωρίς να υπολογίζουμε το κόστος δείχνει πόσο σημαντικό είναι να μετρήσεις το κόστος του να είσαι μαθητής (Λουκ. 14:28-30). Η παραβολή του άδικου οικονόμου περιέχει την εξωφρενική συμβουλή να κάνουμε φίλους για τους εαυτούς μας μέσω του άδικου πλούτου (Λουκ. 16:1-15), όπως ακριβώς και ο έξυπνος οικονόμος φρόντισε για τις δικές του ανάγκες. Η διορατική πίστη ενθαρρύνεται. Η παραβολή των Δέκα Μνων είναι μια παραβολή για τις επενδύσεις, ρισκάροντας για τη βασιλεία (Λουκ. 19:11-27). Οι περισσότερες από αυτές τις εικόνες προέρχονται από την αγροτική κοινωνία της Μέσης Ανατολής που έζησε ο Ιησούς με τις αγορές του χωριού και τις μικρές επιχειρήσεις. Αλλά πώς μπορούμε να τα συσχετίσουμε αυτά με τη σύγχρονη κατάσταση-την παγκόσμια αγορά με τις πολυεθνικές εταιρείες; Πώς μπορούμε να διαβάσουμε την Αγία Γραφή μέσα σε αυτό το πλαίσιο;

ΠΩΣ ΛΟΙΠΟΝ ΘΑ ΔΙΑΒΑΣΟΥΜΕ;

Κυρίως η Βίβλος «διαβάζεται» εκκλησιαστικά – μέσα στην εκκλησία και γι' αυτήν. Ως εκ τούτου «βλέπουμε» και ερμηνεύουμε το βιβλίο αυτό σαν κυρίως να έχει να κάνει με μια διακονία που ορίζεται απ' αυτούς που ονομάζουμε «ποιμένες» και μια πνευματική ζωή που νοείται ως προσωπική ευσέβεια ή συλλογική λατρεία. Η ζωή εν Πνεύματι, όταν διαβάζεται μ' αυτό τον τρόπο, έχει να κάνει με θρησκευτικές διακονίες, σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων του Θεού και τη διακήρυξη των καλών νέων της βασιλείας. Βεβαίως, η Καινή Διαθήκη κατά κύριο λόγο ασχολείται με τη ζωή στην εκκλησία, ιδιαίτερα στις επιστολές του Παύλου, του Πέτρου και του Ιωάννη. Σε γενικές γραμμές οι ιεροκήρυκες παρακάμπτουν τις πολυάριθμες περικοπές και στις δύο Διαθήκες που ασχολούνται με την εργασία, την οικονομική ζωή, την επιχειρηματικότητα και τη δημιουργικότητα στον κό-

σμο, και επικεντρώνονται στην προσωπική αφιέρωση. Ρωτώ συχνά τους φοιτητές μου πόσοι έχουν ακούσει ένα κήρυγμα για την εργασία κατά το τελευταίο έτος. Σε μια τάξη πενήντα ατόμων ενδέχεται να υπάρχουν ένας ή δύο. Πώς είναι δυνατόν να μας ξεφεύγει ένα τόσο μεγάλο μέρος της Βίβλου; Όπως προανέφερα, βλέπουμε κάτι εντελώς διαφορετικό όταν διαβάζουμε τη Βίβλο μέσα στην/ή για την αγορά. Αλλά δεν είναι αρκετό απλά να ανακαλύψετε δεδομένα της αγοράς μέσα στην Αγία Γραφή.

Ο Eugene Peterson προειδοποιεί ενάντια στη χρήση της Βίβλου για τους δικούς μας σκοπούς, για την έγκριση των δραστηριοτήτων μας στην επιχείρηση ή για να ικανοποιούμαστε με αυτό που ο Peterson αποκαλεί «η Αγία Τριάδα μου» - το ιερό μου θέλω, οι ιερές ανάγκες μου και τα άγια αισθήματά μου.²⁷

Είναι απολύτως δυνατό να έρθεις στην Αγία Γραφή με απόλυτη ειλικρίνεια, ανταποκρινόμενος στην πνευματική πρόκληση που παρέχει, ή για την ηθική καθοδήγηση που προσφέρει, ή για την πνευματική ανάταση που χαρίζει, και σε καμία περίπτωση να μη χρειαστεί να έρθεις αντιμέτωπος με ένα Θεό που σου αποκαλύπτεται προσωπικά και ο οποίος έχει προσωπικά σχέδια για σένα.²⁸

Διαβάζοντας το βιβλίο πνευματικά, «τρώγοντάς το» για να χρησιμοποιήσουμε τη μεταφορά της Αποκάλυψης 10:9, σημαίνει ότι φτάνεις σε υποταγή στο Θεό που αποκαλύπτεται στην αγορά. Εδώ απαιτείται μια αντιστροφή: να δεις πώς οι ιστορίες μας περιλαμβάνονται μέσα στη μεγάλη ιστορία του Θεού και όχι το αντίστροφο – δηλαδή να προσπαθήσεις να χωρέσεις την ιστορία του Θεού μέσα στις δικές μας. Αν διαβάζουμε την Αγία Γραφή στοχαστικά, κατά μήκος των γραμμών του *lectio divina*, απορροφώντας την, μασώντας την, εντρυφώντας σ' αυτήν και με προσευχή στο Θεό, θα πρέπει να συμμορφώνουμε τη ζωή μας με αυτήν. Κάνοντάς το αυτό δεν μπορεί παρά να γίνουμε αντικομφορμιστές με τον κόσμο, ακόμη κι αν απασχολούμαστε στον ίδιο αυτό κόσμο σε μια μεταμορφωτική εργασία. Ανακαλύπτουμε ότι η καθημερινή εργασία μας είναι μια διακονία προς το Θεό και τον πλησίον μας, αν και διαπερνάται από την αμαρτία και τους αγώνες με τις αρχές και τις εξουσίες.

Αυτό, ωστόσο, δεν είναι ακριβώς το ίδιο όπως να «χρησιμοποιούμε» την πίστη μας στο Θεό για να βρούμε νόημα στην εργασία, την αίρεση των ημερών μας σχετικά με την εργασία που προωθείται από την αύξηση των βιβλίων σήμερα σχετικά με το πώς να αγαπούμε τη Δευτέρα και να αναπτύξουμε μια εννέα προς πέντε πνευματικότητα που οδηγεί σε μεγαλύτερη παραγωγικότητα. Πνευματική ανάγνωση του κειμένου με τον προσανατολισμό της αγοράς σημαίνει κάτι πραγματικά

επαναστατικό: θα βρούμε το νόημα μας στο Θεό, όχι στο έργο που κάνουμε, αλλά θα ανακαλύψουμε το νόημά μας στο Θεό, στο πλαίσιο της εργασίας μας. Αυτό φαίνεται να είναι ένα από τα συμπεράσματα της επαγωγικής έρευνας που έκανε ο συγγραφέας του βιβλίου του Εκκλησιαστή. Αυτός ο επιχειρηματικός και κοινωνικός ηγέτης επιδίδεται στην από πρώτο χέρι εξέταση της ζωής «κάτω από τον ήλιο» χωρίς αναφορά σε ένα υπερβατικό προσωπικό Θεό και αντλεί ένα τρανταχτό συμπέρασμα στο κεφάλαιο δύο. Όταν την παρατηρήσουμε μόνη της, έξω από το «φόβο του Θεού» (Εκκλ. 11:13), η εργασία δεν έχει νόημα - είναι πόνος και θλίψη, υπερβολικά απαιτητική, σαν να μας κυνηγάει ένας τρελός. Η ίδια η εργασία αποδεικνύεται στη συνέχεια ότι είναι ένας ευαγγελιστής να μας οδηγεί στο Θεό, στον οποίο και μέσω του οποίου και μόνο θα βρούμε ικανοποίηση. Αλλά εκεί ακριβώς είναι που η Γραφή θέλει να μας οδηγήσει. Αλλά δεν θα μας οδηγήσει σε αυτό το συμπέρασμα, εκτός αν είμαστε στοχαστικοί, ακόμα και στις ώρες που εργαζόμαστε.

Ο Urs von Balthasar, ένας Ρωμαιοκαθολικός ο οποίος αφιέρωσε τη ζωή του στην περισυλλογή, αρνείται να αποσυνδέσει την περισυλλογή από τις κοσμικές δραστηριότητες: «Η ζωή του στοχασμού είναι αναγκαστικά μια καθημερινότητα μικρών πράξεων πιστότητας και διακονιών που εκτελούνται σύμφωνα με το πνεύμα της αγάπης, η οποία φωτίζει τα καθήκοντά μας και τους δίνει τη ζεστασιά της».²⁹ Είναι μέσα από την στοχαστική ανάγνωση της Αγίας Γραφής που μπορούμε να θέσουμε την αγορά και την δική μας συμμετοχή σε αυτήν σε σωστή προοπτική. Αυτό θα συνεπάγεται αναπόφευκτα διάκριση της αδικίας (μαζί με τους προφήτες), ακόμη και μετάνοια για τις αμαρτίες μας (καθημερινά). Περαιτέρω, αυτό μας καλεί να εργαστούμε σε παγκόσμιο επίπεδο για την «πλήρωση της γης», έτσι ώστε όλοι οι άνθρωποι να έχουν το καθημερινό ψωμί τους.

Γι' αυτό προσευχόμαστε – πράγμα που θα μπορούσε να είναι αποτέλεσμα της ανάγνωσης της Βίβλου πνευματικά στην παγκόσμια αγορά, ώστε η βασιλεία του Θεού να έρθει και το θέλημα του Θεού να γίνει στη γη όπως γίνεται στον ουρανό. Καθώς προσευχόμαστε και ζούμε αυτά τα λόγια θα είμαστε πλούσιοι προς τον Θεό, σε αντίθεση με την ανόητο πλούσιο στην παραβολή του Ιησού» (Λουκ. 12:13-21).

Μετάφραση: Ειρήνη Κακαβελάκη

Ο R. Paul Stevens είναι Ομότιμος Καθηγητής Θεολογίας της Αγοράς στο Regent College.

Υποσημειώσεις

1. James Hope Moulton, *A Grammar of New Testament Greek*, vol 1, Τρίτη έκδοση (Edin-burgh: T&T Clark, 1908), 5, αναφερόμενο στο Eugene H. Peterson, *Eat This Book: A Con-versation in the Art of Spiritual Reading* (Grand Rapids: Eerdmans, 2006), 146.

2. Peterson, *Eat This Book*, 149.

3. Adolf Diessmann, *Light from the Ancient East*, μετάφ. Lionel Strachan, τέταρτη έκδοση (New York: George H. Doran, 1927), 78, αναφερόμενο στο Peterson, *Eat This Book*, 149.

4. Οφείλω την περίληψη στον Al Bussard, Director of Integra, Bratislava, Slovakia.

5. Walter Duckat, *Beggar to King: All the Occupations of Biblical Times* (Garden City, NY: Doubleday & Co., 1968).

6. See my *Down-to-Earth Spirituality: Encountering God in the Ordinary, Boring Stuff of Life* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2003), 92-102.

7. Kenneth S. Kantzer, "God Intends His Precepts to Transform Society," in Richard C. Chewning, ed., *Biblical Principles & Business: The Foundations*, (Colorado Springs: Nav-press, 1989), vol 1, 24.
8. Δες Richard J. Mouw, *When the Kings Come Marching In: Isaiah and the New Jerusalem* (Grand Rapids: Eerdmans, 2002), και το Paul Marshall, *Heaven Is Not My Home: Living in the Now of God's Creation* (Nashville: Word, 1998).
9. Άλλα εδάφια: Γέν. Κεφ. 13· Ψαλμοί 8:6· Δευτ. 28:1-68· Ιώβ 8:7, 22:21 (δες επίσης 31:24-28).
10. Todd Steen and Steve VanderVeen, "Will There Be Marketing in Heaven?" *Pers-pectives* (Νοέμβριος 2003), 6-11
11. Steen and Vanderveen, 10.
12. Άλλα εδάφια: Γεν. 23:5-20· 24:52· 39:3· 39:21· 40· 45:5· 50:20· Έξοδος 1:11-14· 2:23-5· 3· Deut 8:3, 10-18· Κριτές 6:16· Α' Σαμουήλ 9:1-10:27· Β' Χρονικών 32:24-33· Νεεμίας: Ιώβ κεφ. 24· Ιερ. 18:6.
13. Michael Novak, *Business as a Calling: Work and the Examined Life* (New York: Simon & Shuster, 1996), 125.
14. Gordon Preece, "Business as a Calling and Profession: Towards a Protestant Entrepre-neurial Ethic" (ανέκδοτο χειρόγραφο που εκφωνήθηκε στο Marketplace Theology Consultation, Sydney, Ιούνιος 2001), 36.
15. Mortimer Arias, *Announcing the Reign of God: Evangelization and the Subversive Memory of Jesus* (Lima, Ohio: Academic Renewal Press, 1984), 46-47.
16. Paul S. Williams, "Hermeneutics for Economists: The Relevance of the Bible to Econom-ics," (MCS Thesis, Regent College, Van-couver, 1995), 154.
17. Οι ακόλουθες δύο παράγραφοι είναι από το βιβλίο του R. Paul Stevens, *Doing God's Business: Meaning and Motivation for the Marketplace* (Grand Rapids: Eerdmans, 2006), 106-107.
18. World Bank, *Global Economic Prospects and the Developing Countries* (Washington, DC: The World Bank, 2003), 30, αναφερόμενο στο Steve Rundle and Tom Steffen, *Great Com-mission Companies: The Emerging Role of Business in Missions* (Downers Grove: InterVar-sity Press, 2003), 47.
19. Jeremy Rifkin, *The End of Work: The Decline of the Global Work-Force and the Dawn of the Post-Market Era* (London: Penguin, 2000), xvii-xviii.
20. Δες James H. Ottley, "The Debt Crisis in Theological Perspective," in Max Stackhouse, Tim Dearborn and Scott Paeth, eds., *The Local Church in a Global Era: Reflections for a New Century* (Grand Rapids: Eerdmans, 2000), 39-47.
21. *New York Times* (27 Σεπτεμβρίου, 1998), 16.
22. Larry Burkett, *Business by the Book: The Complete Guide of Biblical Principles for Busi-ness Men and Women* (Nashville: Nelson, 1990).
23. Peter McCarroll, "Accurate Weights and Measures," ένα ανέκδοτο ακαδημαϊκό δοκίμιο για την τάξη Marketplace Ministry, Regent College, 2003.
24. Άλλα εδάφια: Έξοδος 23:10-12· 20· 31:12-17· Λεβ. 19:3· 19:30· 23:3· Δευτ. 5:12-15· Λεβ. 19:9· 23:9-10· 25:1-55· 26· 27:30· Δευτ. 5:7-21· 6:3· 15:1-8· 23:19· 24:10, 14-15, 19-21· 25:13-16· 26:1-15· 28:1-14, 15-68· Ψαλμοί 15:5· 25:13· Παρ. 3:9-10· 16:11· 20:10· 22:9· 23:4· Εκκλ.Ι 11:14· Ησα. 58:13-14· Ιερ. 17:19-27· Ιωήλ 3:3· Αμώς κεφ. 2· 6:4-6, 11· Μιχ. 6:11· Ματθ. 12:1-14· Λουκ. 6:1-11· Ιάκ. 5:1-6.
25. Αναφερόμενο στο William E. and Judith Ruhe Diehl, *It Ai'nt Over Till It's Over: A User's Guide to the Second Half of Life* (Minneapolis: Augsburg Press, 2003), 129-130.
26. Δες R.F. Hock, "Paul's Tentmaking and the Problem of his Social Class," *Journal of Bib-lical Literature* 97 (1978): 555-64. Δες επίσης R. Paul Stevens, "Tentmaking" in Robert Banks and R. Paul Stevens, eds, *The Complete Book of Everyday Christianity* (Downers Grove: InterVarsity Press, 1997), 1028-34.
27. Peterson, *Eat This Book*, 31.
28. Peterson, *Eat This Book*, 30.
29. Hans Urs von Balthasar, *Prayer, μετάφρ. A. V. Littledale* (London: Geoffrey Chapman, 1963), 111, αναφερόμενο στο Peterson, *Eat This Book*, 110.

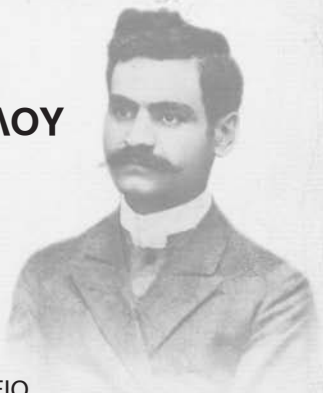
ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ!

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΘΩΜΑ ΚΟΣΜΑΔΗ

"ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΜΠΟΣΤΑΝΤΖΟΓΛΟΥ

ΤΟ ΕΡΓΟ,
Ο ΜΑΡΤΥΡΙΚΟΣ ΘΑΝΑΤΟΣ
ΚΑΙ Η ΠΑΡΑΚΑΤΑΘΗΚΗ
ΕΝΟΣ ΕΡΓΑΤΗ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ"

ΑΠΟ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ

Ο Χριστιανός Εργοδότης και ο Εργαζόμενος

του Γιώργου Π. Αλεξανδρή

«Γιέ ανθρώπου, προφήτευσον επί τους ποιμένας του Ισραήλ· προφήτευσον και ειπέ προς αυτούς, Ούτω λέγει Κύριος ο Θεός προς τους ποιμένας· Ουαί εις τους ποιμένας του Ισραήλ, οίτινες βόσκουσιν εαυτούς· οι ποιμένες δεν βόσκουσι τα ποίμνια; Σεις τρώγετε το πάχος και ενδύεσθε το μαλλίον, σφάζετε τα παχέα· δεν βόσχετε τα ποίμνια. Δεν ενισχύσατε το ασθενές και δεν ιατρεύσατε το κακώς έχον και δεν εκάμετε επίδεσμα εις το συντετριμμένον και δεν επανεφέρατε το πεπλανημένον και δεν εξητήσατε το απολωλός· αλλά εν βία και εν σκληρότητι εδεσπόζετε επί αυτά. Και διεσκορπίσθησαν, επειδή δεν υπήρχε ποιμήν, και έγιναν κατάβρωμα εις πάντα τα θηρία του αγρού και διεσκορπίσθησαν».

(Ιεζεκ. 34/2-5)

Όλη η Βίβλος, από τη Γένεση μέχρι την Αποκάλυψη, ασχολείται με δύο κεντρικά θέματα: τη σχέση του ανθρώπου με το Θεό και τη σχέση του με τον πλησίον του. Στις σκέψεις που θα ακολουθήσουν θα προσπαθήσουμε να δούμε μία συγκεκριμένη πλευρά του δεύτερου θέματος, πώς δηλαδή ο άνθρωπος ο οποίος έχει αγγιχτεί από τη Χάρη του Χριστού και ζει με ευγνωμοσύνη προς Εκείνον που πλήρωσε το προσωπικό του χρέος στο Σταυρό, πρέπει να βλέπει, αντιμετωπίζει και διοικεί τους υφισταμένους του όταν ταυτόχρονα κατέχει μια ηγετική θέση στον επαγγελματικό στίβο. Στο κομμάτι από το βιβλίο του προφήτη Ιεζεκιήλ που διαβάζουμε πιο πάνω μπορούμε να διακρίνουμε τη βασικότερη αιτία που οδηγεί έναν ηγέτη στη μη αποτελεσματική διοίκηση: *δεν έχει ξεκάθαρους στόχους*. Έχει ξεχάσει το λόγο για τον οποίο έχει ανθρώπους στη δούλεψή του. Δεν έχει σαφές όραμα για την επιχείρησή του, ή το τμήμα της το οποίο διοικεί. Ποιος είναι ο στρατηγικός στόχος σε μακροπρόθεσμη προοπτική; Η ευημερία του οργανισμού, η προσωπική επιτυχία του εργοδότη, η ευτυχία των εργαζομένων; Ή μήπως όλα αυτά μαζί υπό την αιγίδα του Θεού;

Ο εργοδότης ή προϊστάμενος που είναι συνειδητός χριστιανός έχει κάποια δεδομένα που υπό κανονικές συνθήκες θα έπρεπε να κάνουν τα πράγματα πιο απλά. Στην Αγία Γραφή απο πολύ νωρίς, στο βιβλίο της Εξόδου, ο Θεός δίνει στο λαό, μέσω του οποίου έχει υποσχεθεί στον Αβραάμ ότι θα ευλογήσει όλα τα έθνη, τις Δέκα Εντολές, οι οποίες ασχολούνται ακριβώς με το μεγάλο θέμα που προαναφέραμε: τις σχέσεις του ανθρώπου με το Θεό (οι τέσσερις πρώτες) και τις σχέσεις του ανθρώπου με το συνάνθρωπό του (οι επόμενες έξι). Η βάση όμως και των δέκα είναι οι δύο πρώτες, η απαίτηση του Θεού για αποκλειστική

λατρεία του Ίδιου και η καταδίκη της ροπής του ανθρώπου προς την ειδωλολατρεία. Οι αναγεννημένοι από το Αγιο Πνεύμα έχουμε ουσιαστικά ένα μεγάλο πνευματικό στόχο: τα πράγματα τα οποία έχει φτιάξει ο Θεός με το σκοπό να είναι περιφερειακά στοιχεία της ζωής μας, αλλά τα οποία η αμαρτωλή και διεστραμμένη μας φύση μάς κάνει να τα βάζουμε στο κέντρο και να τα ανάγουμε σε είδωλα, όλα αυτά ν' αφήσουμε το Χριστό να τα πάρει και να τα βάλει στην περιφέρεια, προκειμένου να καταλάβει Εκείνος τη θέση του βασιλιά της καρδιάς μας. Στην περίπτωση ενός εργοδότη ποια άραγε μπορεί να είναι αυτά τα είδωλα; Θα έλεγε κανείς το χρήμα, η δύναμη και η εξουσία, η καριέρα, η επιτυχία. Σωστά. Όμως το μεγάλο είδωλο είναι ο κάλπικος θεός της ναρκισσοειδούς εποχής μας, ο ίδιος δηλαδή ο εαυτός του ανθρώπου που στην προκειμένη περίπτωση είναι ο ηγέτης. Αυτό φωνάζει ο Ιεζεκιήλ¹.

Το πρώτο λοιπόν που πρέπει να συμφωνήσουμε είναι πως, όταν μιλάμε για ηγέτη που είναι συνειδητός χριστιανός, μιλάμε για κάποιον ο οποίος στην κεντρική θέση της καρδιάς του έχει το Χριστό και μόνο· κάποιον που δεν είναι εργοδότης και χριστιανός, αλλά *χριστιανός εργοδότης*: κάποιον για τον οποίο ο οργανισμός του οποίου ηγείται είναι απλά ένα μέσον για να δοξαστεί ο Χριστός και όχι όργανο προκειμένου να προαχθούν οι προσωπικές, οικογενειακές ή συντεχνιακές του φιλοδοξίες και συμφέροντα. Ως εργοδότης ενδιαφέρεται βέβαια για την οικονομική ευρωστία της επιχείρησης, αλλά τον ενδιαφέρει εξίσου—μέσα από τη δίκαιη, μη προσωποληπτική και επαγγελματική διοίκηση που ασκεί—και το να αντλήσουν χαρά και ικανοποίηση οι υφιστάμενοί του. Όχι μόνο πετυχαίνοντας στόχους που βελτιώνουν το βιοτικό τους επίπεδο, αλλά και ζώντας καθημερινά σε ένα ευχάριστο περιβάλλον, όπου πρυτανεύει ο επαγγελματισμός και η δικαιοσύνη. Βέβαια, στις μέρες της φοβερής κρίσης που ζούμε ίσως αυτά να ακούγονται ρομαντικά και κάπως ανέφικτα. Πόσο συχνά, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, δεν έρχεται στο μυαλό μας η απελπισμένη κραυγή του Εκκλησιαστή: «Εμίσησα έτι εγώ πάντα τον μόχθον μου, τον οποίον είχαν μοχθήσει υπό τον ήλιον» (Εκκλ.2/18)

Το χριστιανικό όμως μάντζι αναντίρρητα πλεονεκτεί και έχει τη δυνατότητα να δίνει λύσεις. Θα μπορούσε μάλιστα να υποστηριχθεί ότι ιδιαίτερα τώρα, στην κρίση, ο χριστιανός μάντζερ *μπορεί* να κάνει τη διαφορά και μάλιστα ν' αποκομίσει μ' αυτό τον τρόπο και ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Η εποχή μας άλλωστε είναι η εποχή της διαφοροποίησης. Και ποια καλύτερη διαφοροποίηση μπορεί να περιμένει κανείς από την αλλαγή που φέρνει ο Χριστός στους δικούς του...

Ο Θεός και η έννοια της εργασίας

Η εργασία ως έννοια και πρακτική εμφανίζεται στο πρώτο κιόλας εδάφιο της Βίβλου. Στην αρχή ο Θεός δημιούργησε τον ουρανό και τη γη. Και αμέσως μετά ο συγγραφέας της Γένεσης μάς περιγράφει τη γεμάτη δουλειά εβδομάδα του Θεού. Δυστυχώς, στο υποσυνείδητό μας συχνά θεωρούμε ότι η εργασία είναι ένα από τα παράγωγα της πτώσης μας, παρερμηνεύοντας μάλλον τα εδάφια 18 και 19 του τρίτου κεφαλαίου της Γένεσης. Ή, στην καλύτερη περίπτωση, θεωρούμε ότι η εργασία δόθηκε ως αποστολή από το Θεό στον Αδάμ στην προ-πτωτική κατάσταση, χωρίς όμως να είναι και μία έννοια η οποία έχει άμεση σχέση με τον ίδιο το Θεό.

Ωστόσο, τα δύο πρώτα κεφάλαια της Αγίας Γραφής μάς δείχνουν ένα Θεό ο οποίος εργάζεται και στο τέλος απολαμβάνει το τέλει αποτέλεσμα της δουλειάς Του και η απόλαυση αυτή είναι η ανάπαυσή Του. Ο Θεός λοιπόν όχι μόνο εργάζεται, αλλά και βρίσκει *χαρά* στην εργασία Του. Η αγάπη, που είναι η ταυτοποιός ουσία της Τριάδας, ξεχύνεται έξω από τα όρια της τριαδικής ζωής και τα αποτελέσματα είναι «καλά λίαν» (Γεν. 1/31). Ο Θεός δουλεύει για να δημιουργήσει, όχι με κίνητρο το ίδιο όφελος, αφού στην τέλεια μεταξύ τους κοινωνία Πατέρας, Υιός και Πνεύμα ζούνε την απόλυτη ευτυχία και πληρότητα. Εργάζεται από αγάπη και προχωρεί στο τόλμημα της δημιουργίας της οποίας κορωνίδα είναι ο κατ' εικόνα και ομοίωσή Του άνθρωπος. Και το έργο αυτό Τον γεμίζει χαρά και Του δίνει απόλαυση, τόσο που την έβδομη μέρα την ξεχωρίζει, για να είναι η ημέρα της πραγματικής ανάπαυσης που είναι ο θαυμασμός του τέλει έργου Του.

Βλέπουμε λοιπόν ότι στη Βίβλο η έννοια της εργασίας δεν έχει μόνο το χρησιμοθηρικό περιεχόμενο που της δίνουμε εμείς. Ο άνθρωπος έχει πλαστεί για να εργάζεται ακριβώς επειδή είναι φτιαγμένος κατ'εικόνα και ομοίωση του Θεού. Και ο Θεός, όπως ξεκαθαρίζει ο Ιησούς, δεν παύει να δουλεύει: «Ο δε Ιησούς απεκρίθη προς αυτούς: Ο Πατήρ μου εργάζεται έως τώρα, και εγώ εργάζομαι» (Ιωάν. 5/17). Η εργασία συνεπώς είναι μία φυσική ανάγκη του ανθρώπου, όπως είναι η αναπνοή, η τροφή, η φιλία και το σεξ και, αν γίνεται στα πλαίσια του θελήματος του Θεού και για τη δική Του δόξα, εντάσσεται στο ευρύτερο δικό Του έργο. Αλλωστε, οι προτροπές στο λόγο του Θεού, ό,τι κάνουμε να το κάνουμε τέλεια, έχοντας διαρκώς την επίγνωση πως γι' Αυτόν το κάνουμε, είναι πολλές. «Είτε λοιπόν τρώγετε είτε πίνετε είτε πράττετε τι, πάντα πράττετε εις δόξαν Θεού» (Α Κορινθ. 10/31). Ή επίσης: «Και παν ό,τι αν πράττητε, εκ ψυχής εργάζεσθε, ως εις τον Κύριον και ουχί εις ανθρώπους, εξεύροντες ότι από του Κυρίου θέλετε λάβει την ανταπόδοσιν της κληρονομίας· διότι εις τον Κύριον Χριστόν δουλεύετε» (Κολοσ. 3/23).

Αυτό που κυρίως χρειαζόμαστε για να ζήσουμε, δεν είναι τα χρήματα που κερδίζουμε από τη δουλειά μας. Αυτό που χρειαζόμαστε είναι η δουλειά μας ως αναγκαίο στοιχείο της ύπαρξής μας. Η εργασία είναι ένας απο τους τρόπους του Θεού για να γίνουμε χρήσιμοι στους άλλους και όχι απλά να ζήσουμε για τον εαυτό μας.²

Ο Θεός ως εργοδότης

Στο βιβλίο της Γένεσης βλέπουμε ότι ο Δημιουργός αναθέτει στον άνθρωπο ένα σπουδαίο έργο: «Και έλαβε Κύριος ο Θεός τον άνθρωπον, και έθεσεν αυτόν εν τω παραδείσω της Εδέμ διά να εργάζεταιται αυτόν και να φυλάττη αυτόν» (Γέν. 2/15). Το έργο λοιπόν του ανθρώπου είναι στην πραγματικότητα έργο του Θεού. Ο Θεός είναι ο πρώτος εργοδότης στην Ιστορία και ο τρόπος που σχεδιάζει, οργανώνει, αναθέτει αλλά και στο τέλος ελέγχει τη δουλειά, είναι τέλειος. Στην ουσία πρόκειται για το έργο της συντήρησης, ανάπτυξης και φύλαξης του κήπου της Εδέμ μέσα στο άγιο πλαίσιο που βάζει ο Θεός. «Και εφύτευσε Κύριος ο Θεός παράδεισον εν τη Εδέμ κατά ανατολάς, και έθεσεν εκεί τον άνθρωπον, τον οποίον έπλασε. Και Κύριος ο Θεός έκαμε να βλαστήση εκ της γης παν δένδρον ωραίων εις την όρασιν, και καλόν εις την γεύσιν· και το ξύλον της ζωής εν μέσω του παραδείσου, και το ξύλον της γνώσεως του καλού και του κακού. Ποταμός δε εξήρχετο εκ της Εδέμ διά να ποτίζη τον παράδεισον· και εκείθεν εμερίζετο εις τέσσαρας κλάδους. Το όνομα του ενός, Φισών· ούτος είναι ο περικυκλώνων πάσαν την γην Αβιλά· όπου ευρίσκειται το χρυσίον· το δε χρυσίον της γης εκείνης είναι καλόν· εκεί είναι το βδέλλιον, και ο λίθος ο ονυχίτης. Και το όνομα του ποταμού του δευτέρου, Γιών· ούτος είναι ο περικυκλώνων πάσαν την γην Χούς. Και το όνομα του ποταμού του τρίτου, Τίγρις· ούτος είναι ο ρέων προς ανατολάς της Ασυρίας. Ο δε ποταμός ο τέταρτος, ούτος είναι ο Ευφράτης» (Γέν. 2/8-14).

Ας δούμε με ποιους τρόπους ο Θεός κάνει ένα τέλει και εξαιρετικά προχωρημένο—ακόμα και για τα δεδομένα της εποχής μας—«σεμινάριο μανάτζμεντ» κατά την εβδομάδα της Δημιουργίας:

- Πρώτα απ'όλα παραδίδει στον «υφιστάμενό του» Αδάμ ένα άψογα οργανωμένο πρότζεκτ. Όλα είναι στη θέση τους και για τα μέτρα του τέλει Θεού «καλά λίαν». Θα λέγαμε ότι ο Αδάμ καλείται να δουλέψει στο τελειότερο περιβάλλον εργασίας στο οποίο εργάστηκε ποτέ άνθρωπος. Πόσες φορές σύγχρονοι εργοδότες αναθέτουν μια δουλειά στον υφιστάμενό τους χωρίς να έχουν φροντίσει να δημιουργήσουν τις κατάλληλες υποδομές, χωρίς να έχουν ξεκαθαρίσει τους ρόλους των εργαζομένων, χωρίς να έχουν φτιάξει ένα στοιχειώδες οργανόγραμμα, περιμένοντας από τον άμοιρο υφιστάμενο να πάρει ρίσκα που δεν του αναλογούν, να κάνει θαύματα που δεν γίνονται, σε μια προσπάθεια η οποία—λόγω κακής οργάνωσης και μελέτης—είναι εκ των προτέρων καταδικασμένη σε αποτυχία. Αυτό που έκανε ο Θεός ήταν να στήσει έναν τέλει οργανισμό και να βάλει τον κατάλληλο μανάτζερ να τον διαχειριστεί.
- Όμως ο Θεός με την σοφία Του προνόησε και για κάτι που λίγοι εργοδότες το κάνουν προληπτικά. Και όταν το κάνουν, το κάνουν κατόπιν εορτής με ακατάλληλα μέσα και στιγμιαία νοοτροπία. Σκέφτηκε ότι για να μπορέσει ο άνθρωπος να κάνει σωστά και απερίσπαστα τη δουλειά που του ανέθεσε θα χρειαζόταν και συνεργάτη. Ενα συνεργάτη που όχι τόσο θα τον βοηθούσε στη

δουλειά, όσο θα τον καθιστούσε τον ίδιο πλήρη και ευτυχημένο. Από μια σκοπιά θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο Θεός δίνει το παράδειγμα τού πώς ο τέλειος εργοδότης σπεύδει να προλάβει και να καλύψει τις βιοτικές, συναισθηματικές και ψυχικές ανάγκες του υφισταμένου του, αν και η κύρια οπτική του Δημιουργού προς τον άνθρωπο δεν ήταν αυτή του εργοδότη. Συμπερασματικά λοιπόν μέχρις εδώ βλέπουμε τον Θεό εργοδότη-μάντζερ να οργανώνει τέλεια τη δουλειά και να τη στελεχώνει πλούσια.

- Στη συνέχεια κάνει μία πλήρη και αναλυτική περιγραφή εργασίας. Προσδιορίζει το χώρο ευθύνης του ανθρώπου, του αναθέτει συγκεκριμένη δουλειά, θέτει τους κανόνες και τους περιορισμούς, καθορίζει το ηθικό και κανονιστικό πλαίσιο! Του λέει: «Είσαι ελεύθερος να κάνεις ό,τι θέλεις. Χρησιμοποίησε τη δημιουργικότητα και τη φαντασία σου για να ομορφύνεις τον κήπο, αλλά, πρόσεξε, υπάρχει αυτός ο περιορισμός». Επίσης του ξεκαθαρίζει από την αρχή και την ποινή της παράβασης. Στα εδάφια 28-29 του πρώτου κεφαλαίου της Γένεσης ο Θεός εξηγεί αναλυτικά στον άνθρωπο τι πρέπει να κάνει: «Και είπε προς αυτούς ο Θεός, Αυξάνεσθε και πληθύνεσθε και γεμίσατε την γην και κυριεύσατε αυτήν, και εξουσιάζετε επί των ιχθύων της θαλάσσης και επί των πετεινών του ουρανού και επί παντός ζώου κινουμένου επί της γης. Και είπεν ο Θεός, Ίδού, σας έδωκα πάντα χόρτον κάμνοντα σπόρον, όστις είναι επί του προσώπου πάσης της γης, και παν δένδρον, το οποίον έχει εν εαυτώ καρπόν δένδρου κάμνοντος σπόρον· ταύτα θέλουσιν είσθαι εις εσάς προς τροφήν· και εις πάντα τα ζώα της γης και εις πάντα τα πετεινά του ουρανού και εις παν ερπετόν έρπον επί της γης και έχον εν εαυτώ ψυχήν ζώσαν, έδωκα πάντα χλωρόν χόρτον εις τροφήν». Και στα εδάφια 16 και 17 του επόμενου κεφαλαίου συνεχίζει: «Προσέταξε δε Κύριος ο Θεός εις τον Αδάμ, λέγων, Έ από παντός δένδρου του παραδείσου ελευθέρως θέλεις τρώγει, από δε του ξύλου της γνώσεως του καλού και του κακού δεν θέλεις φάγει απ' αυτού· διότι καθ' ην ημέραν φάγης απ' αυτού, θέλεις εξάπαντος αποθάνει». Δίνει δηλαδή ο Θεός μια αναλυτικότερη θα λέγαμε περιγραφή εργασίας (αυτό που είναι σήμερα γνωστό ως Job Description) με πλήρη καταγραφή υποχρεώσεων και δικαιωμάτων, δυνατοτήτων και περιορισμών. Ταυτόχρονα κάνει ξεκάθαρη στον Αδάμ τη θέση του στην ιεραρχία της δημιουργίας (θα λέγαμε σήμερα στο οργανόγραμμα). Ο Αδάμ ξέρει σε ποιον δίνει λόγο αλλά και ποιους εξουσιάζει.
- Μία απο τις βασικότερες παραμέτρους στο μάντζερμεντ είναι η παροχή κινήτρων. Ναι, χιλιάδες πριν διατυπώσουν κάτι τέτοιο οι σύγχρονοι «γκουρού» της διοίκησης, ο Θεός το έχει κάνει δίνοντας σοβαρά και ξεκάθαρα οριοθετημένα κίνητρα στο Αδάμ. Στα εδάφια που προαναφέραμε διαβάζουμε: «Αυξάνεσθε και πληθύνεσθε, γεμίσατε την γην και κυριεύσατε αυτήν, εξουσι-

άζετε ...» Και στη συνέχεια τους εξηγεί ότι θα μπορούν να τρώνε και να ζουν από αυτά που θα καλλιεργούν (ελευθέρως θέλεις τρώγει), αλλά τους κάνει επίσης και γνωστή την ποινή (θέλεις εξάπαντος αποθάνει) στην περίπτωση που Τον αμφισβητήσουν, ως τη μόνη πηγή της ευτυχίας τους, τρώγοντας από το απαγορευμένο δένδρο.

- Τέλος, έρχεται η πιο επαναστατική, γενναία αλλά και γλυκειά στιγμή του «σεμιναρίου». Ο Θεός αναθέτει εξουσία στον Αδάμ, όχι στα λόγια, αλλά προχωρώντας σε μια πράξη που όμοια και ανάλογη της σπάνια βλέπει κανείς στη σύγχρονη επιχειρηματική πρακτική. Στα εδάφια 19 και 20 του δεύτερου κεφαλαίου της Γένεσης διαβάζουμε: «Έπλασε δε Κύριος ο Θεός εκ της γης πάντα τα ζώα του αγρού, και πάντα τα πετεινά του ουρανού, και έφερεν αυτά προς τον Αδάμ, διά να ίδη πώς να ονομάση αυτά· και ό,τι όνομα ήθελε δώσει ο Αδάμ εις παν έμψυχον, τούτο να ήται το όνομα αυτού. Και έδωκεν ο Αδάμ όνόματα εις πάντα τα κτήνη, και εις τα πτηνά του ουρανού, και εις πάντα τα ζώα του αγρού».

Αλήθεια, πόσες φορές ένας εργοδότης προτρέπει και ωθεί έναν υφιστάμενό του μάντζερ να βάλει τη δική του αποφασιστική πινακίδα στο χώρο ευθύνης του; Να καθορίσει τις διαδικασίες όπως εκείνος τις ονειρεύεται – οργανώνοντας, προγραμματίζοντας, στελεχώνοντας, δίνοντας κίνητρα, ελέγχοντας τη δουλειά όπως αυτός νομίζει (πάντα εννοείται με σεβασμό στην κουλτούρα και τις αξίες του οργανισμού και εντάσσοντας τις πρωτοβουλίες του στα ευρύτερα στρατηγικά πλαίσια); Αρκεί να εστιάσουμε την προσοχή μας στο πώς ο Θεός φέρνει τα ζώα και τα πτηνά μπροστά στον Αδάμ, για να τους δώσει εκείνος όνομα, δίνοντάς του μ' αυτό τον τρόπο τη χαρά της συμμετοχής στο μεγάλο έργο, κάνοντάς τον συνεργάτη Του στην πράξη. Δεν μπορεί να σκεφτεί κανείς πιο γοητευτικό παράδειγμα εργοδότη που σέβεται τις δομές της ιεραρχίας αυτοσυγκρατούμενος, μη παρεμβαίνοντας (ενώ στην ουσία κανείς δεν μπορεί να τον εμποδίσει να το κάνει) και κυριολεκτικά «σπρώχνοντας» τον υφιστάμενό του μάντζερ να δώσει το δικό του χρώμα στο χώρο ευθύνης του. Όταν λοιπόν ένας εργοδότης σκέφτεται τη δουλειά του στα πλαίσια της αποστολής του ως συνειδητού χριστιανού στον κόσμο, εκείνο που απαιτείται να σκέφτεται πάνω απ' όλα είναι τον Κύριό του, το Θεό Λόγο και το πώς Εκείνος λειτούργησε εκείνη την πρώτη εβδομάδα ή «εβδομάδα» της Ιστορίας.

Η έννοια της εργοδοσίας στην Κ. Διαθήκη

Οι παραβολές του Ιησού είναι γεμάτες από παραδείγματα εργοδοτών – θετικά ή αρνητικά. Βέβαια ο στόχος του Ιησού είναι να δείξει το σκοπό της αποστολής Του, να εμπνεύσει τους μαθητές Του με το όραμα της βασιλείας Του και να καταδείξει την έννοια της Χάρης. Δεν δίνει ο Χριστός μοντέλο εργασιακών σχέσεων, αλλά χρησιμοποιώντας εικόνες από το πλαίσιο της τότε καθημερινότητας, μεταφέρει στους ακροατές Του, με τον απαράμιλλο τρόπο Του, αιώνια και δι-

αχρονικά μηνύματα ζωής. Όμως δεν μπορούμε παρά να παρατηρήσουμε ότι τα θετικά πρότυπα εργοδοτών διακρίνονται για το δίκαιο και γενναιόδωρο του χαρακτήρα τους, ενώ τα αρνητικά για την απληστία τους. Ας δούμε για παράδειγμα εκείνη την εκπληκτική φιγούρα του πατέρα του λεγόμενου «άσωτου γιου». Αυτού του κανονικά απρόσιτου επικεφαλής της πλούσιας οικογένειας σε μια πατριαρχική κοινωνία, που μόλις μαθαίνει ότι ο γιος του επιστρέφει ταπεινωμένος, δεν διστάζει να καταρρίψει όλα τα στερεότυπα και να τσαλακώσει την εικόνα του τρέχοντας με λαχτάρα να τον προϋπαντήσει. Στην αφήγησή Του λοιπόν ο Ιησούς λέει πως, όταν ο «άσωτος» ήρθε στα συγκαλά του, αναλογίστηκε πόσοι μισθωτοί του πατέρα του έχουν περίσσιο ψωμί (Λουκ. 15/17). Ή ας κοιτάξουμε το αντίθετο παράδειγμα στο δωδέκατο κεφάλαιο του Λουκά (16-21), πώς δηλαδή Ο Ιησούς καταδικάζει το φιλαυτο και πλεονέκτη πλούσιο. Όμως, όταν η Καινή Διαθήκη διδάσκει κάτι πρακτικό για τη ζωή μας, θα πρέπει πάντα να θυμόμαστε δύο σημαντικά πράγματα:

- *Πρώτον*, ότι αυτό που μας λέει είναι πώς να ζούμε εμείς μέσα στην κοινωνία, βιώνοντας και αντανακλώντας τη Χάρη Του, και όχι τι θα κάνουμε για ν' αλλάξουμε τα πολλά στραβά της κοινωνίας.

- *Δεύτερον*, ότι αυτό που λέει το λέει σε ανθρώπους που έζησαν τον πρώτο αιώνα μ.Χ. σε κοινωνίες πολύ διαφορετικές από τη δική μας. Η δουλειά μας λοιπόν σήμερα είναι με πολλή προσοχή και σοφία, διακρίνοντας τα διαφέροντα, να δούμε, με την οδηγία πάντα του Αγίου Πνεύματος, τι ακριβώς διδάσκει ο Λόγος του Θεού σ' εμάς σήμερα, τους ανθρώπους του εικοστού πρώτου αιώνα που ζουν σε μια μεταμοντέρνα δυτική κοινωνία.

Με τα δύο αυτά λοιπόν δεδομένα στο νου, φτάνοντας στις Επιστολές του Παύλου, διαβάζουμε δύο σημαντικά κείμενα, το ένα από την επιστολή προς Εφεσίους και το άλλο από την επιστολή προς Κολοσσαείς, που λένε:

«Οι δούλοι υπακούετε εις τους κατά σάρκα κυρίους σας μετά φόβου και τρόμου εν απλότητι της καρδιάς σας ως εις τον Χριστόν, μη κατ' οφθαλμοδουλείαν ως ανθρωπάρεσκοι, αλλ' ως δούλοι του Χριστού, εκπληρούντες το θέλημα του Θεού εκ ψυχής, μετ' ευνοίας δουλεύοντες εις τον Κύριον και ουχί εις ανθρώπους, εξεύροντες ότι έκαστος ό,τι καλόν πράξι, τούτο θέλει λάβει παρά του Κυρίου, είτε δούλος είτε ελεύθερος. Και οι κύριοι, τα αυτά πράττετε προς αυτούς, αφίνοντες την απειλήν, εξεύροντες ότι και σεις αυτοί έχετε Κύριον εν ουρανοίς, και προσωποληψία δεν υπάρχει παρ' αυτώ». (Εφεσ. 6/5-9).

«Οι κύριοι, αποδίδετε εις τους δούλους σας το δίκαιον και το ίσον, εξεύροντες ότι και σεις έχετε Κύριον εν ουρανοίς» (Κολοσ. 4/1).

Αν, λοιπόν, θυμόμαστε τις δύο αρχές που προαναφέραμε, θα αποφύγουμε τη σοβαρή ερμηνευτική πλάνη να αναρωτηθούμε γιατί ο Παύλος ανέχεται το θεσμό της δουλείας. (Για όποιον ενδιαφέρεται περισσότερο για το ΣΥΓΓΕΚΡΙΜΕΝΟ ΖΗΤΗΜΑ, η θαυμάσια ανάλυση που κάνει ο John Stott στο βιβλίο του *Το μήνυμα της*

*προς Εφεσίους Επιστολής*³ θα είναι εξαιρετικά διαφωτιστική). Το θέμα στα εδάφια αυτά είναι τι μας λέει το Πνεύμα το Άγιο διαχρονικά σχετικά με τις κάθεται εργασιακές σχέσεις μέσ' απ' το συγκεκριμένο πολιτισμικό πλαίσιο — ένα πλαίσιο στο οποίο ο θεσμός της δουλείας συνιστά μία από τις θεμελιώδεις δομές τόσο της κοινωνίας όσο και της οικονομίας. Τότε λοιπόν υπήρχαν «κύριοι», σήμερα υπάρχουν εργοδότες-προϊστάμενοι. Τότε υπήρχαν δούλοι, σήμερα υπάρχουν εργαζόμενοι —υφιστάμενοι. Ας επισημάνουμε όμως πρώτα κάποια στοιχεία σε σχέση με τη δουλειά:

- Οι δούλοι εκείνη την εποχή ήταν περιουσιακά στοιχεία. Είχαν συγκεκριμένη αξία που αποτιμάτο σε χρήμα και η αξία αυτή, καθώς τα χρόνια περνούσαν και αυτοί γερνούσαν, αποσβενόταν!

- Δεν διαφοροποιούνταν από τα άψυχα περιουσιακά στοιχεία. Κατά τον Αριστοτέλη ο δούλος ήταν ένα ζωντανό εργαλείο και το εργαλείο ήταν ένας άψυχος δούλος.

- Δεν ήταν νοητό ένας «κύριος» να έχει σχέσεις φιλίας με έναν δούλο, ούτε ήταν αποδεκτό να του απευθύνει άμεσα το λόγο παρά μόνο για να του δώσει εντολές εργασίας.

- Οι ιδιοκτήτες γενικά φρόντιζαν τους δούλους τους, όπως φρόντιζαν τα ζώα τους, συντηρούσαν τα εργαλεία τους κλπ.

Σε αυτό το περιβάλλον λοιπόν οι εντολές του Παύλου δεν θα πρέπει απλά να ακούγονταν ως επαναστατικές, ριζοσπαστικές και ρηξικέλευθες. Μάλλον θα πρέπει πραγματικά να σόκαραν! Πρώτα η προτροπή του προς τους ίδιους τους δούλους, υπονοεί ότι οι χριστιανοί δούλοι θεωρούνταν και ήταν ισότιμα μέλη της Εκκλησίας. Αλλωστε, στο εδάφιο 8 λέει σαφώς ότι ενώπιον του Κυρίου δεν υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ κυρίου και δούλου και ουσιαστικά το μόνο που υφίσταται στην πνευματική πραγματικότητα είναι ότι όλοι οι πιστοί είμαστε δούλοι του Χριστού και συνεπώς απελευθεροί (Α Κορινθ. 7/22). Αλλά και στη συνέχεια απευθυνόμενος στους κυρίους ο απόστολος Παύλος λέει πράγματα ανήκουστα για την εποχή:

- *Πρώτον*, οι κύριοι, που βέβαια είναι συνειδητοί χριστιανοί, να μη λειτουργούν απειλώντας και κάνοντας όχι μόνο κατάχρηση αλλά ούτε καν απλή χρήση της εξουσίας τους

- *Δεύτερον* να είναι δίκαιοι και να μην είναι προσωποληψίτες, όπως ακριβώς είναι ο Κύριός τους στον ουρανό.

- *Τέλος*, προτρέπει τους κυρίους με τον ίδιο τρόπο που οι δούλοι πρέπει να φέρονται σ' αυτούς, έτσι να φέρονται κι εκείνοι στους δούλους τους.

Όλα αυτά θα μπορούσαμε να τα συνοψίσουμε σε τέσσερις λέξεις που συνεχώς επαναλαμβάνονται στην προς Εφεσίους Επιστολή: ΚΑΘΩΣ ΚΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΟΣ. Όπως δηλαδή ο Χριστός μάς αγάπησε, όπως ο Χριστός μάς δέχτηκε, όπως ο Χριστός μάς υπηρέτησε, όπως ο Χριστός θυσιάστηκε για μας... Να λοιπόν ποιο είναι το μοντέλο των ανθρώπων σχέσεων, περιλαμβανομένων και των εργασιακών, το οποίο είναι αξεπέραστο και διαχρονικά πρωτοπόρο. Η αλήθεια είναι ότι στην μεταμοντέρνα εποχή μας στα μοντέλα διοίκησης, παρόλο που αυτά δεν ακολουθούν

συγκεκριμένες φόρμες πια, πολύ δύσκολα θα διακρίνει κανείς το λεγόμενο αυταρχικό, αν και η σοβούσα κρίση ξαναφέρνει στο προσκήνιο πολλά ξεχασμένα μοντέλα... Θυμάμαι πως, όταν ήμουν φοιτητής, μάθαινα για τα περίφημα τέσσερα διοικητικά μοντέλα – τώρα απ'όσο παρακολουθώ είναι πολύ περισσότερα. Έχω όμως τη γνώμη ότι, αν μεταφέραμε στο σημερινό μας πλαίσιο τις εντολές του αποστόλου Παύλου, ως χριστιανοί μάντζερς θα είμασταν πολύ πιο ριζοσπαστικοί από τους μη πιστούς συναδέλφους μας.

Για ένα χριστιανικό μοντέλο διοίκησης

Συνεπώς ο μάντζερ που είναι πιστός του Χριστού, όπως κάθε πιστός του Χριστού σε κάθε επάγγελμα και κάθε λειτουργία, καλείται να σκέφτεται και να ενεργεί *όπως ο Χριστός*. Γενναιόδωρος, δίκαιος, ιεραρχώντας το κοινό καλό πιο ψηλά από το ατομικό του συμφέρον, υπηρετώντας περισσότερο παρά υπηρετούμενος, δίνοντας ίσες ευκαιρίες, αντανακλώντας τη Χάρη που έλαβε. Σκέφτεστε, αν στους αιώνες που μεσολάβησαν, οι εργασιακές σχέσεις είχαν ακολουθήσει το μοντέλο της Καινής Διαθήκης πόσο διαφορετικές θα ήταν οι κοινωνίες μας, η παγκόσμια οικονομία, η ίδια η Ιστορία; Αν οι προτροπές του Παύλου στους κυρίους αναφορικά με τους δούλους ακούγονταν παράταιρες και ξένιζαν σ' εκείνη την τόσο διαφορετική κοινωνία, το ίδιο θα πρέπει να ξενιάζει και να ξαφνιάζει και το μοντέλο διοίκησης που προτείνουμε εμείς σήμερα. Αν στο σύγχρονο μάντζερντ μιλάνε για *ανθρωποκεντρική* διοίκηση, εμείς ας κάνουμε πραγματικότητα τη *χριστοκεντρική* διοίκηση. Όταν «στήνουμε» μια λειτουργία, όταν οργανώνουμε ένα καινούργιο τμήμα στην επιχείρηση, όταν ιδρύουμε μια θυγατρική, ας θυμόμαστε τον Υιό του Θεού, το Χριστό όταν οργάνωνε τον κήπο της Εδέμ. Όλα ήταν «καλά λίαν», ο Αδάμ είχε το τέλειο αφεντικό, το αφεντικό των ονείρων του κάθε εργαζόμε-

νου θα λέγαμε, το τελειότερο εργασιακό περιβάλλον, με τέλεια περιγραφή εργασίας και μια τέλεια συνεργατιδα... Αλλά κι εμείς, ως απελεύθεροι δούλοι του Χριστού, μήπως δεν έχουμε τον Κύριο των ονείρων μας; Πλήρη χάριτος και αληθείας, δίκαιο στην κρίση Του να μας υπηρετεί και να μας διδάσκει, ενώ ταυτόχρονα μας αφήνει χώρο να δημιουργήσουμε, να βάλουμε τη δική μας πινελιά στο δικό Του κήπο. Μας κάνει την ύψιστη τιμή να εντάσσει την ταπεινή μας εργασία στο μεγάλο δικό Του έργο. Μας καλεί να δουλεύουμε μιμούμενοι Αυτόν τόσο στην ποιότητα όσο και στην ένταση της εργασίας μας. Και όπως Εκείνος, ο Υιός Θεός, αναπαύτηκε την έβδομη μέρα, θαυμάζοντας την δημιουργία Του, έτσι μας καλεί κι εμάς να αναπαυόμαστε θαυμάζοντας την κορωνίδα του μεγάλου Έργου, τη θυσία Του στο Σταυρό και την ανάστασή Του, τη γέννηση της δεύτερης δημιουργίας Του. Αυτός ας μας αξιώσει να Του μοιάσουμε και να Τον μιμηθούμε και στα διοικητικά μας καθήκοντα – ως *εργαζόμενοι γι' Αυτόν* – υλοποιώντας στην επαγγελματική μας ζωή τις προτροπές του Πέτρου:

«Ποιμάνετε το μεταξύ σας ποίμνιον του Θεού, επισκοπούντες μη αναγκαστικώς, αλλ' εκουσίως· μηδέ αισχροκερδώς, αλλά προθύμως· μηδέ ως κατακυριεύοντες την κληρονομίαν του Θεού, αλλά τύποι γινόμενοι του ποιμνίου· και όταν φανερωθή ο αρχιποιμήν, θέλετε λάβει τον αμαράντινον στέφανον της δόξης. Ομοίως οι νεώτεροι υποτάχθητε εις τους πρεσβυτέρους· πάντες δε υποτασσόμενοι εις αλλήλους, ενδύθητε την ταπεινοφροσύνην· διότι ο Θεός αντιτάσσεται εις τους υπερηφάνους, εις δε τους ταπεινούς δίδει χάριν»·

(Α Πέτρ. 5/2-5)

Ο κ. Γ. Π. Αλεξανδρής είναι μάντζερ στην Alexandris S.A.

Υποσημειώσεις

1. Myron Rush, *Management: A Biblical Approach*, SP PUBLICATIONS, 1983
2. Timothy Keller with Katherine Leary Alsdorf, *Every Good Endeavor*, DUTTON, 2012
3. John Stott, *Το Μήνυμα της προς Εφεσίους Επιστολής*, Ο ΛΟΓΟΣ, 2004 (σ. 361-37)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΕΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

Βόλος, 6 Αυγούστου 2013

Προς
Τα Πρεσβυτέρια και τα Μέλη της ΕΕΕ

Αγαπητοί μας Αδελφοί,

Εκ μέρους της Εκτελεστικής Επιτροπής της Γενικής μας Συνόδου σας χαιρετώ στο Όνομα του Κυρίου μας Ιησού Χριστού. Εύχομαι η Χάρις Του να σας ενδυναμώνει και να σας ενισχύει σ' αυτήν την δύσκολη περίοδο για την χώρα μας και τον λαό μας, ώστε να μένετε πιστοί στο Λόγο Του.

Όπως όλοι γνωρίζετε η Πολιτεία κατήργησε την Αργία της Κυριακής επιτρέποντας την λειτουργία των εμπορικών καταστημάτων σε ολόκληρη τη διάρκεια του έτους. Ως Ελληνική Ευαγγελική Εκκλησία με επιστολή μας προς τον κ. Πρωθυπουργό, ήδη από τις 23 Απριλίου τ.έ., παρακαλούσαμε να μην προχωρήσει η εν λόγω πρόταση νόμου του Υπουργείου Ανάπτυξης. Ωστόσο, η Κυβέρνηση είχε άλλη γνώμη.

Ενδεχομένως μας θλίβει το γεγονός ότι το Κράτος μας πήρε μια 'αντί-Χριστιανική' απόφαση. Όμως, καλό είναι η ρητορεία κάποιων να μην μας αποπροσανατολίζει από την Βιβλική θεώρηση του θέματος. Το πολίτευμα του Κράτους μας δεν είναι θεοκρατικό ώστε οι αποφάσεις και οι λειτουργίες του να εκπορεύονται από κάποια θρησκευτική αρχή, όπως συμβαίνει σε ακραίως μουσουλμανικά καθεστώτα. Με την πράξη του αυτή, το Κράτος αποσύρεται από μια θεοκρατική συμπεριφορά κι ελευθερώνει τον άνθρωπο μεταθέτοντας σε αυτόν και δη τον πιστό, την ευθύνη για την τήρηση της Σαββατικής Ανάπαυσης της Κυριακής. Δεν χρειαζόμαστε το Κράτος για να μας επιβάλλει να τηρήσουμε ή να βεβηλώσουμε την 4η εντολή. Η τήρησή της αποτελεί έκφραση της προσωπικής μας σχέσης με τον Κύριο και όχι συμμόρφωση με τους νόμους του Καίσαρα.

Τώρα που ξεκαθάρισε το τοπίο και αποσύρθηκε ο Καίσαρας, μας προσφέρεται η ευκαιρία να ζήσουμε την πίστη που διακηρύττουμε χωρίς την κηδεμονία του Κράτους, πραγματοποιώντας πράξη τον Λόγο του Κυρίου, "21 τότε λέγει αυτοίς· ἀπόδοτε οὖν τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ" (Μτ. 22). Η τήρηση της Σαββατικής Ανάπαυσης και όχι της κοσμικής Αργίας, έχει και για εμάς τον ίδιο ομολογιακό χαρακτήρα που είχε για τον Λαό Ισραήλ στην Παλαιά Διαθήκη, "15 Μην ξεχνάς ότι ήσουν δούλος στην Αίγυπτο, αλλά εγώ ο Κύριος, ο Θεός σου, σε έβγαλα από 'κει με το δυνατό μου χέρι, με την ακαταμάχητη δύναμή μου. Γι' αυτό σε διέταξα να τηρείς τη μέρα του Σαββάτου" (Δευτ. 5).

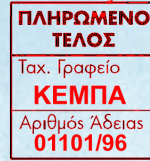
Όταν την Κυριακή την αφιερώνουμε σε Αυτόν στον Οποίο ανήκει (όπως η ονομασία της στη γλώσσα μας αποκαλύπτει), όταν μαζευόμαστε Αυτόν να λατρεύσουμε και την ημέρα αυτή να επιδοθούμε σε καλά έργα, αντί να επισκεφτούμε τα μαγαζιά, τις παραλίες, ή να συνεχίσουμε την εργασία της εβδομάδας απουσιάζοντας από την Εκκλησία, ομολογούμε τον Σωτήρα μας και αναγγέλλουμε στον κόσμο πως είμαστε Λαός Του.

Αδελφοί, η ευθύνη είναι προσωπική και όχι του Κράτους. Είναι ευθύνη που κοστίζει διότι η Χάρις Του κόστισε και τον ουρανό και την ζωή Του. Ας μην περιφρονούμε την δωρεά Του. Μην καπηλευόμαστε την Ημέρα Του. Μην την βεβηλώνουμε. Δεν μας συμφέρει!

Με αγάπη και προσευχή
για την Εκτελεστική Επιτροπή της Γενικής Συνόδου της ΕΕΕ

Αιδ. Μελέτιος Β. Μελετιάδης, Πρόεδρος

ΑΣΤΗΡ της ΑΝΑΤΟΛΗΣ Λεωφ. Αμαλίας 50, 105 58 Αθήνα

ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΛΤΑ 011058
ASTIR tis ANATOLIS 50 Amalias str, 105 58 ATHENS-GREECE

ΜΙΑΝ ΑΝΟΙΞΗ ΠΑΝΤΟΤΙΝΗ

*Τα φύλλα του φθινόπωρου κιτρινισμένα
για τη φθορά μιλούν και μαρασμό
καθώς ο άνεμος τα σέρνει μαραμένα
στης αύρας τον μυστικό τον ασπασμό.
Και ο γαλάζιος ουρανός συννεφιασμένος.
Απλώνεται μια χειμωνιάτικη αυλαία σκοτεινή...
Όμως μεσ' στην ψυχή μου αναστημένος
ο Ναζωραίος
Μιαν άνοιξη μηνάει παντοτινή!*

Mix. B. Κυριακάκης
"Στις απάτητες κορφές"